

ДРАГАН ЈОВАНОВИЋ ДАНИЛОВ

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем инјернејта и његовим щирењем јосјаје уочљиво да се књижевност јолако сели на сајбер јросјоре. Када је у јијању јроза, ја селидба је довела је до насјања нових жанрова (јвијер јроза), нових начина јисања (инјеракјивна јроза) и чиијања (хијерјексј), као и до нових комбинација чиијања и јисања (фан-јроза). Да ли ће у јом јрелазу/селидби у нове, виријелне јросјоре јоезија осјаји исја, или ће се, и у ком смеру, јроменији?*

Драган Јовановић Данилов: Као што је Гутембергова револуција која је отпочела у шеснаестом веку преобразила друштво утемељено на рукописима, тако је и електронска технологија преобразила свет заснован на књизи. То је уосталом природно и неизбежно. По мени, све што промовише поезију је добро. Интернет је један диван бездан. И ту живи поезија. Нема сумње да је интернет изазвао револуцију која се може мерити са појавом нуклеарне енергије педесетих година двадесетог века. Ипак, морамо бити свесни мрачне стране данашње информативне утопије, опасности монструозне збрке информација. Важно је да у време ове дигиталне апокалипсе останемо ментално здрава људска бића. Јер човек је слаб, он више живи у дигиталној митологији него у пресном животном реалитету. Зато он није способан да се издигне из дремљивости, из својих опсенарских софизама, из магме тамних сновиђења и зато и сам постаје маска, опсена. А и кад се пробуди, човекова будност не досеже далеко. Мртви не знају да су мртви, а живи не знају да су живи, ето докле смо доспели. Сва је мудрост у томе да стигнемо тамо где ћемо се отрезнити и постати свесни да смо живи.

Могли бисмо рећи да је модерна проза – попурава за немогућом прозом. Сличан попу је имала и модерна поезија. Она је настојала да попуриби писнички материјал који до тада није постојао или кога поезија преходних времена није могла да савлада и попици себи. Да ли савремена поезија има шансе да писнички савлада грађу који јој пружа савремени свет (производе културне индустрије, доминацију финансијског сектора и Силицијумске долине, постохуманизам и постодемократију), или ће се сконцентрисати на по да ојева оно попо праје?

Дефинитивно, историја није простор у коме обитавамо, већ је то роман, прича, поезија. Не постоји устоличени рецепт за писање романа. Нема законодавца романа. Дух романа јесте дух комплексности и многоструких перспектива. Као и свет, и роман као чудовишна форма представља неразмрсиву сложеност. Нема више великих, чудовишних романа метисторијске вредности какви су *Месечари* Хермана Броха, *Век просвећености* Алеха Карпентијера, зачетника магијског реализма, *Terra nostra* Карлоса Фуентеса, свенадмашујућег романа многоструких временских нивоа који запањује дубином својих откровења, *О јунацима и робовима* Ернеста Сабата, *Берлин Александерплац* Алфреда Деблина. Набројани романи поседују (да употребим израз Д. Х. Лоренса) „квалитет четврте димензије”, те висок степен неурачунљивости и непредвидљивости. Због космополитске ширине романеског света, ови романи и њихови писци су моја трајна читалачка неурога. Географија романа се променила. Данас је исцрпљено средиште (Француска, Енглеска, Немачка), док значајни романи пристижу са виталне периферије у делима Либанца Рабиха Аламедина, писца генијалног романа *Hakawati*, Португалца Мије Кота или рецимо Египћанина Алаа ел Асванија, писца романа *Чикаго*. Са рубова пристижу најагресивнији романијери данашњице са својим неизбежним световима.

За разлику од романа, поезија је медиј приватности и интимности. Писати поезију данас јесте чисто голубарство. Али, у овом расутом свету, сабраност се још једино чува у поезији, која има већи набој и радиоактивност од прозе. Песма треба да види стварност. Песма се бруси од стварности. Пишући песме, ја заправо цтрам стварност. Као и сваки догађај у времену и простору, тако је и свака песма уникатна и непредвидива. Песму производи чулна будност у догађајима који чине наш телесни живот. Песма треба да нешто поручује нашим нервима, да изазове трептај срца као музика јер људско тело је сустав за осећање топлоте. Најјача човекова потреба јесте потреба за топлином. Зато језик не сме да изгуби

телесност. Песник улаже у песму себе, спушта се у дубине, тамо где се отвара шкољка ега, а песма му као ехо враћа оно што до тада није ни слутио да постоји. Поезија је то чудо дивље и инстинктивне природе у нама. Музика и поезија постоје зато да се не утопимо у досади разума. Песма треба да те затрује. Да те увуче у себе као у вртлог и да покрене читаву твоју биологију. Песме пишем зато да запушим отворе кроз које дува бесмисао.

Пишући свој ђодемички ђексѝ о ѝесничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиотѝ је ѝредсказао да линија ѝоезије коју одликује радикална ѝоеѝичка самосвесѝ, оличена у чистѝој/аѝсолуѝној ѝоезији, након Валерија „виѝе не може да буде од какве корисѝи будућим ѝесницимаѝ”. Усличном кључу могуће је ѝосѝавиѝи ѝиѝање о корисѝи од елиотѝовске линије у ѝоезији. Да ли ѝоеѝичка самосвесѝ и ѝтрадиѝија у елиотѝовском смислу ѝе речи, јесу, јоѝ увек, од корисѝи ѝосѝ-ѝосѝмодерним ѝесницима?

Основа свега у књижевности јесте имати добар темељ, направити добру подлогу. То је као у, рецимо, каратеу, или другим борилачким вештинама, где подлогу чине кате које ти омогућују да контролишеш снагу, да разумеш значај раздаљине. У књижевности подлога се ствара читањем. Управо је заблуда елиотизма доброно допринела томе да поезија изгуби публику. Елиотова теорија о „безличности уметности” заправо хоће да нам каже да не постоји неопходна веза између уметниковог дела и уметникове природе, што је бесмислено. Још 1921. године Елиот је писао: „Врло је вероватно да песници наше цивилизације, онакве каква данас постоји морају бити тешки.” Шта ово треба да значи? Ваљда да што је цивилизација сложенија то би и песник који о таквој цивилизацији пише требало да буде тежи и сложенији. Поприлично неубедљиво размишљање, које се држи на бабином зубу! Елиот није од велике користи за мене зато што је његов језик службен, дипломатски, што ће рећи формалан. Он је тако стерилан, нееротичан песник. Од Елиота једино ценим *Прелудијум*, због халуцинантне јасноће слика. Иначе, за мене Елиот је симбол конзервативног, окошталог, полно хладног погледа на књижевност. Елиот, то је само смелост и модерност у домену форме. Тај човек као да није живи организам у коме пулсира срце. Зато се уместо према Елиоту, када смо већ код америчких песника, пре okreћем према Паунду, Роберту Лоуелу, Робинсону Цеферсу, Ричарду Вилберу, Елизабет Бишоп, Мериен Мур и Дениз Левертов, чија је техника писања готово беспрекорна. Рецимо, када сам први пут прочитао песме Елизабет Бишоп, срце ми је порасло. Од песника које сам набројао осећам даљинско

грејање, то је та топлина која долази од учитеља који пишу истинску, органску поезију. Помињем ове песнике не у смислу утицаја, пуког импакта, већ у смислу померања једног еволутивног кретања. Наравно да је мени од највеће користи рођење у мој лични, унутрашњи град, у тамне бездане сопствене безнадежности, у аутобиографски ток свести, у пресни животни реалитет. Моја филозофија је да изађем из непробуђености, да омогућим оним невидљивим силама које делују у мени да се осветле и да напишем свежу, полетну и снажну песму која је омогућена само мени да је напишем. Поезија не сме да заборави шта чини љубав, жеља, ерос. Поетска сазнања су последица нашег еротског односа према животу.

Један од лајтмотива размишљања о поезији јесте смањивање броја читалаца, или бар читалаца шtamпаних збирки поезије. Шта је разлог овом тренду и да ли он и на који начин повремено делује на стварање поезије?

Не мислим да је поезија данас жалосно периферни вид уметности. Дубоко верујем у то да ће се поезија поново повезати са већим бројем читалаца. Познајем толико људи који уживају у читању поезије. Није баш статус поезије у нас толико трагичан. Подсетићу да наших двоје најугледнијих дневних новина, *Политика* и *Новосићи*, објављују суботом поезију што је ретко чак и у много већим културама од наше. Дакле, чита се поезија данас, чита, далеко од тога да она пребива у некој галактичкој црној рупи. Само је интрига у томе што поезија није намењена мегатржишту. Зато она данас опстоји у малим езотеричним круговима. У Русији су се у прошлости песничке збирке штампале у огромним тиражима, а данас се збирке штампане у 500 примерака годинама вуку по полицама књижара. Исти је случај и у Француској, земљи огромне песничке традиције. Француска, земља поезије, као да је мало заспала. То је зато што на овом свету постоји кретање песничке енергије. То је епохална енергија која зрачи. А она данас засигурно није у Француској. Велике ствари у поезији данас дешавају се, рецимо, у Румунији, Немачкој, Пољској, у Америци, несумњиво, у Нигерији, и у Србији. Нема ничег рђавог у томе што су читаоци поезије највећма сами песници. Па то је сјајно! Зар сами песници, да се не лажемо, нису најбољи читаоци поезије? Мени је ипак битно да ли је песма објављена у књизи, или у електронском облику. Предност дајем достојанству и самогосподству књиге. Важно је само да је песма откривалачка, еманципаторска, жива у својој халуцинацији, жива у виђењу пресног животног реалитета. Залажем се за говорење поезије људима, јер кад се физички гласом утиче на слушаоца,

онда је то истински живот поезије. Читалац поезије није банални, површни читалац, већ учесник у великом ритуалу. Роберт Фрост је рекао, наводим по сећању, да прави читалац неке добре песме може да обележи тренутак у коме је осетио да је задобио бесмртну рану коју никад неће преболети. За мене су велики песници супер-хероји данашњице, јер само врхунски интелигентни људи могу написати велику поезију. Верујем да долази време једне нове и велике песничке моћи, уверен сам да се тек разгорева жеђ за поезијом. Србију видим као место велике песничке плодности. Српски језик није ничије власништво. Он је једино власништво имагинације. Верујем да савремена српска поезија има ту снагу да преживи превод на велике светске језике. Са занимањем читам нове младе песнике који пристижу са својим халуцинацијама и са својом вером. Волим њихов млади егоизам који ће се код најбољих и најпосвећенијих разгорети у дубоку поезију. Зато се њима нема шта рећи, довољно је да слушају сами себе и можда ону саркастичну узречицу Френка О'Харе: „Само терајте по своме”, што заправо значи – „Цепај”. Тек, нема тог књижевног рода који је ближи божанском од поезије. Дакле, верујем у велику будућност поезије! Зашто? Зато што је поезија спор медиј, а све што је споро то је и дуговечно.

Једна од најјачих метафора књижевности је одломак из Књиже о Јову у којој Јов каже: „О кад би се написале ријечи моје! кад би се сшивиле у књижу! Писаљком звезденом и оловом на камену за вјечни спомен кад би се урезале!” Да ли савремени песник још увек тежи да исписује речи урезане у камен, или се мири са судбином да је оно што записује ближе писању транцијом но песку?

Упркос томе што је свака песма у основи покушај пројекта бесмртности, да би поезија трајала у појавном свету она мора да се ослободи обавезе и окова да урезује речи у камен. Ништа у космо-су није непробојно. Ништа није заувек комплетирано. Неисцрпност је једини истински опис нашег знања о свету. Нема самоидентичног ентитета. Нема коначног догађаја зато што однос увек производи нове односе и релације. Песник је го, њему не треба кошуља од кострети. Чему стајати мирно као дрво? Зар камена постојаност није један облик опонашања самог себе? У поезији је и данас толико тога превазиђено. Ништа није трајно истетовирано, чак ни у срцу. Ритмична нарација у метру више не загрева ни планинске куће током љутих зимских ноћи у планинама кад нема куд да се оде. Пролазећи кроз песнички развој, ја пролазим кроз одређене религиозне промене. Језик у песми треба да буде невидљив, а он постаје невидљив кад се у потпуности ослонимо на несвесно. Нај-

узбудљивије у писању песама је то што никад не знаш куда ће те прва реченица одвести. У поезији све одлучује сугестија несигурности и мисао о сопственој недовољности, а не реч занавек урезана у камен. Јер, песма није логична, није циљ за којим се жуди, није циљ путовања, није закључак. Зато је песник увек у стању флукса и путовања на коме га прати тек његова сенка. По мом поимању и осведочењу, онај ко не осећа живо пулсирање поезије, тај засигурно нема појма шта значи бити жив.

ДРАГАН ЈОВАНОВИЋ ДАНИЛОВ

СТЕПЕНИШТЕ

Поново сам крај с^те^йениц^ии^а
на коме смо као деца, за^гр^љени,
учили француски, чи^иајући И^зоа.

Некада су около била њо^ља
минирана шумским ја^зодама.
Веверице, виж^љас^те неконформис^тикиње,
живеле су овде би^инички.

Сећам се како сам њи^и ба^ци овде
на њоч^еи^ку нече^г ш^иио се никада
неће завр^ши^ии обећао своје срце,
јер веровах да с њобом никада
неће малакса^ии.

У мучној нарацији њре^иумбала су се
њреко с^те^йениц^ии^а њолика ^зоди^ци^ња
доба и ње^цко би било рећи да је
оно збо^г њо^за њос^тало мудрије.

С^таро као ^знев све^та, сада из^зледа
као најна^йуш^иеније од свих њозори^ци^а.
Сунце на заласку личи на њовар на неком
броду који кри^јумчари кокаин.

Касно је и мале су ш^ансе да се не^ци^ио
њоново о^ии^очне: као њо^иадало ли^ци^е које
досађује својом њри^чом и уш^уш^кава кораке,
нес^тали су њолики људи које смо волели.

Сада са мном разговарају њек врбе
цїїо се њовијају као да њризнају њораз и,
мислим, веїар цїїо ковїїла суве лисїїове
їреїїварајући их у варваре.

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем инјернејта и његовим ширењем постојаје уочљиво да се књижевност полако сели на сајбер просторе. Када је у ијтању проза, та селидба је довела је до настанка нових жанрова (ивииер проза), нових начина писања (инјерактивна проза) и чипања (хијертекст), као и до нових комбинација чипања и писања (фан-проза). Да ли ће у том прелазу/селидби у нове, виртуелне просторе поезија остати истиа, или ће се, и у ком смеру, променији?*

Војислав Карановић: Развој интернета, појава нових технологија и настањивање виртуелних простора довешће до тога да се поезија промени. Она ће, међутим, остати иста. Логички гледано, ово јесте парадокс. Али он указује на саму суштину поезије. Поезија воли време, и често је видимо у његовом загрљају. Она се окреће прошлости и будућности, заповеда разговор са њима. При чему не заборавља тренутак, садашњи тренутак у којем постоји. Поезија живи од додира са временом. А опет она надилази време, осваја неку димензију надвремена или свевремена. Како је могуће да она реагује на садашњост, и да се у додиру са њом мења, а да притом остаје иста? Признајем, није ми баш јасно. Мада, када у руке узмем књигу истинске поезије, у трену ми постаје јасно.

Моћли бисмо рећи да је модерна проза – попрага за немогућом прозом. Сличан пој је имала и модерна поезија. Она је настојала да ујореби јеснички материјал који до тада није постојао или кога поезија преходних времена није моћла да савлада и поичини себи. Да ли савремена поезија има шансе да јеснички савлада грађу коју јој јружа савремени свети (производе културне инду-

сиротије, доминацију финансијског сектора и Силицијумске долине, хомосексуализам и хомоседамонацију), или ће се сконцентрисати на то да ојача оно што траје?

Поезија постаје то што јесте тек када савлада грађу на коју је упућена. Али шта значи то – савремени свет? Моје тело, моја свест, моја сећања и слутње – све то такође јесте свет. Савремени свет. Не мора се писати о конкретној друштвеној стварности нити о променама у сфери комуникације да би се савладала грађа коју пружа савремени свет. Довољно је бити отворен, пуштати да кроз сва наша чула, кроз све поре нашег тела свет улази у нас; само тако ће песме које стварамо бити живе. А оне могу да говоре о најразноврснијим стварима.

Уосталом, шта је то грађа за поезију? Није ли то заправо „грађа за снове”, о којој говори Шекспир? Нисмо ли то ми, и наш мали живот, који је са свих страна сном заокружен? И није ли сама поезија сан? Сан који сањамо и када смо будни.

Пишући свој полемички текст о јесничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиот је предсказао да линија поезије коју одликује радикална поетичка самосвест, оличена у чистиој/ајсолутивној поезији, након Валерија „више не може да буде од какве користи будућим јесницима”. У сличном кључу могуће је поставити питање о користи од елиотовске линије у поезији. Да ли поетичка самосвест и традиција у елиотовском смислу те речи, јесу, још увек, од користи јоси-јосимодерним јесницима?

Песништво, самим тим што настаје у језику, увек у себе укључује однос према традицији. Речи од којих градимо песме исте су оне речи којима су многи људи, наши савременици али и они што су живели пре нас, исказивали своје мисли, страхове, сумње, жеље. Песник ствара из осећања, покушава да визији, коју носи у себи, да језички облик; истовремено, он је дубоко урођен у језик. Он говори уз помоћ језика, али и језик говори уз помоћ њега.

Традиција није нешто што је иза нас, и не треба је тако доживљавати. Традиција, односно онај део традиције који сматрамо живим, налази се у нама. То смо ми. Традицију не треба славити; треба славити живот који у њој постоји. Традиција није оков који кроз живот морамо да носимо. Она је кључ који отвора врата тесне собе у којој боравимо. Свети Сава у *Служби Светом Симеону* каже да је духовна вредност коју је поседовао његов отац изазивала дивљење анђела, чуђење људи и ужасавање демона. Из традиције

треба да одаберемо управо оно за шта верујемо да може да зачуди анђеле, задиви људе а ујасне демоне.

Један од лајџмојива размишљања о поезији јесте смањивање броја читалаца, или бар читалаца шћамјаних збирки поезије. Шћа је разлог овом ѿренду и да ли он и на који начин ѿврайно делује на сћварање поезије?

Што се броја читалаца тиче, песник би увек требало да има на уму ону чувену Хераклитову изреку: „Један је мени колико и десет хиљада, само ако је најбољи.” Квалитет читања, или слушања стихова који се казују, важнији је него број оних који читају или слушају. Уколико само један читалац или слушалац песму доживи на тај начин да она постане део њега, и да је он тако у себи поново створи, песник не треба да је незадовољан. Песма је, значи, жива.

Поезија је увек имала релативно мали број читалаца и слушалаца, осим у тренуцима када је на себе преузимала неке друге друштвене улоге. Али она се људима тада обраћала говором из тих улога. Чим би те улоге преузели други облици израза, она би поново била упућена на ту малу, пробрану скупину читалаца или слушалаца.

Има ту, међутим, нешто интересно. Телевизија, радио, филм, штампа, интернет... – у свему томе присутна је поезија. Али она је ту, по речима Х. М. Енценсбергера, растворена у другим облицима. Као шумећа таблета која се растопи у чаши воде, она је овде растворена у другим садржајима и другим облицима израза. Сви је траже, осећају потребу за њом. Али већина се задовољава тиме да је конзумира у том раствореном облику. Што је донекле разумљиво. Поезија је оштра, уме да пресече; ако је „прогутамо”, може да изазове шок. Зато људи чешће посежу за облицима где је она растворена.

Поезија је добра за здравље. Она нас буди из летаргичног дремежа, и чини да наши снови буду дубљи. Лековита је као раствор али, истини за вољу, најбоље ефекте производи када се конзумира у чистом стању.

Једна од најјачих метафора књижевности је одломак из Књиџе о Јову у којој Јов каже: „О кад би се написале ријечи моје! кад би се сћавиле у књиџу! Писаљком џвозденом и оловом на камену за вјечни сћомен кад би се урезале!” Да ли савремени ѿесник још увек ѿежи да исћисује речи урезане у камен, или се мири са судбином да је оно шћио зайисује ближе ѿисању џранчицом ѿо ѿеску?

Нисам сигуран да је порука урезана у камен трајнија од речи исписаних гранчицом по песку. Све је то питање перспективе и начина на који доживљавамо живот, време и – вечност. Растко Петровић је на једном месту рекао да споменике не би требало правити од камена или бронзе него од – снега. То би, по речима аутора *Ойкровења*, одговарало нашој истинској природи.

Писање песама не сматрам блиским покушајима да се речи уклешу у камен. Нити ме подсећа на писање гранчицом по песку. Писање песама је налик на разговор који нема ни почетак ни крај, а који је у суштини врло кратак и сажет. Нешто као епитаф урезан у ваздуху.

ВОЈИСЛАВ КАРАНОВИЋ

ПРЕДСТАВА

*Још једном да се ѿјавим у ѿредсѿави,
да уђем у неки лик, будем
закраѿко неко друѿи.*

*Макар био колебљивац
ѿѿио леѿи од једноѿ
до друѿоѿ краја свемира
и за дом бира сазвежђе сумње,
насићањује ѿланеѿу ѿуѿе;*

*или да иѿрам сесѿру која жали
за браѿом и ѿкаѿа ѿа у срце земље,
или немилосрдноѿ владара,
коме она ѿркоси, који на крају
њено срце заѿвара у земљине ѿруди.*

*Само не ова ѿиѿина, ѿлува
као ѿразно ѿледалиѿије,
слеѿа као заѿворено око.*

*Пре бих био ослеѿели владар
који разѿовара са елеменѿима
и сви мисле да је он сиѿцао са ума
а он се на балкон ума ѿшек исиео
и ѿледа ѿод собом свеѿи, скучено двориѿије,*

*или један од раздвојених љубавника,
мајка ѿѿио жрѿивује децу,
крадљивац ваѿије ѿѿио се*

ириљубио уз сиену
и сам иосиџао камен који ѓори.

Али не иџрах, иа ни онај са звезда.
Ни иџама, јер њу нико не краде. И не љубав
без руку и иџела за заѓрљаје.

Моѓу да иѓрам иса који режи
исѓред куће, разбијено окно,
да будем кромѓир ипроклијао у иодруму:
знам добро све њеѓове рейлике, бледе
изданке, клице никле у влажном мраку.

Моѓу да иѓрам ѓлавну улоѓу: сунце које
свакоѓа дана низ невидљиве мердевине
силази на земљу. Да ѓлумим лисѓи
који лежи на иѓлу и иѓрули. Или сасвим мале
улоѓе: да будем облак који за час излази са сцене.

Само јоѓи једном да се заиѓрам, и занесем.
Да макар на иѓрен себе заборавим.
Да не будем заувек ја.

(Из књиге Унуиѓраѓњи човек, 2011)

ДЕЈАН АЛЕКСИЋ

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем интјернетја и њејовим ширењем јосјјаје уочљиво да се књижевност јолако сели на сајбер јросјоре. Када је у јијању јроза, јја селидба је довела је до насјанка нових жанрова (јјвијер јроза), нових начина јисања (инјеракјивна јроза) и чииања (хијерјексј), као и до нових комбинација чииања и јисања (фан-јроза). Да ли ће у јјом јрелазу/селидби у нове, вирјуелне јросјоре јоезија осјајји истја, или ће се, и у ком смеру, јроменији?*

Дејан Алексић: Убрзани технолошки и информациони развој лако залази у све сфере друштвеног живота, па отуда не чуди ни чињеница да друштвене мреже, бројни форуми и блогови постају место сувереног јавног простора у коме је сваком дата прилика да објављује стихове. То је, како би се рекло, нека врста „демократизације” књижевности и књижевног стварања, што доноси и добре и лоше појаве. То се најбоље може описати афоризмом Станислава Јежија Леца: „Ако дате нож у руке хирургу и убици, свако ће га употребити на свој начин.” До појаве могућности да свако изрази текстом оно што мисли или осећа и то понуди хиљадама потенцијалних читалаца, нисмо ни знали да је међу нама толика армада правописно и граматички несигурних и невештих. Интернет је, дакле, учинио да бројни аутори, превасходно песници, буду видљивији и присутнији. Ипак, они заиста вредни међу њима, по природи су, разложно, такви да најчешће одбијају саморекламерску стратегију. Лош песник је неумерен, склон пози и гурању у прве редове, жељан потврде за оно у шта сам непомућено верује. Вредан аутор је ненаметљив и нема потребу за вредновањем те врсте, није му важно да има „лајкове” као мерну јединицу квалитета. Могућност

да је више и чешће читају и коментаришу неће поезију учинити ни бољом ни лошијом. Парадокс је у томе што огроман број никаких и осредњих аутора који објављују песме на интернету чини да ваљана поезија бива маргинализована и слабо видљива. Ми, заправо, имамо бескорисно обиље, непроходну шуму од које не видимо племенито дрво.

Могли бисмо рећи да је модерна проза – истража за немогућом прозом. Сличан њу је имала и модерна поезија. Она је настојала да употреби песнички материјал који до тада није постојао или кога поезија прелазних времена није могла да савлада и причини себи. Да ли савремена поезија има шансе да песнички савлада грађу коју јој пружа савремени свет (производе културне индустрије, доминацију финансијског сектора и Силицијумске долине, постхуманизам и постдемократију), или ће се сконцентрисати на то да онева оно што траје?

Области интересовања поезије су константа, проистекле су из вечне запитаности над архетипским тајнама, из суштинске потребе за певањем и песничким промишљањем које се заснива на трагању за слућеним смислом. Поетска грађа је актуелни израз доба, представља дослух са претпостављеном стварношћу, али истовремено мора да садржи и елементе универзалности који се указују посредством уметничке обраде те грађе. Мотив, рецимо, лире или лепеде, на једној страни, и мотив тастатуре или банкомата могу имати једнако употребљив семантички потенцијал и свака подела на поетски и метапоетски појмовни асортиман у контексту мотивске грађе за мене је ирелевантан.

Пишући свој полемички текст о песничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиот је предсказао да линија поезије коју одликује радикална поезичка самосвесност, оличена у чистој/ајсолућној поезији, након Валерија „више не може да буде од какве користи будућим песницима”. У сличном кључу могуће је поставити питање о користи од елиотовске линије у поезији. Да ли поезичка самосвесност и традиција у елиотовском смислу те речи, јесу, још увек, од користи пост-постмодерним песницима?

Елиот је парадигма песника обремененог културом, ерудицијом, изразитом историјском имагинацијом. У том смислу, он је свакако од непролазне користи савременом песнику. Истини за вољу, наш свет је карневализован до крајњих граница, претвара се у вашариште лаке забаве и тривијалних задовољстава, постаје

место где се нивои стварности и илузија мешају, мењајући нам перцепцију. Поред тога, не постоји ништа од вредности недоступних пародији и карикатурализацији. Губе се ослободи смисла. Јача сумња. Неки би то назвали постисторијским временом. Све ово, иако верујем да се многи неће сложити са мном, представља изврстан амбијент за песничко стварање. Што је смисао удаљенији и скривенији, снажнија је потреба за поезијом. Услов за стварање поезије пре свега се темељи на уверењу да постоје скривена значења и да је све оно што сабира наше искуство нека врста поруке коју треба да разумемо. Не мање важан фактор је сумња, као онтолошка категорија и као покретачки елемент стварања. Као што знамо, Елиотова поезија је пракса цитата, интертекста и алузија. Данас је стварност управо таква, еклектичка и склона игри подразумевања. Ми живимо истовремено мит и историју, стварност и фикцију, веристичко и надреално. Елиот је данас потребнији него раније.

Један од лајџмортива размишљања о поезији јесте смањивање броја читалаца, или бар читалаца штићених збирки поезије. Шта је разлог овом тренду и да ли он и на који начин повратно делује на стварање поезије?

Поезија никада није имала широке читалачке кругове. Догађало се, с времена на време, да преломне друштвене и историјске околности, ношене каквом великом идејом, поезији наметну улогу медија за њено преношење и ширење. Били су то ретки и кратки периоди успостављања нових односа између песника и аудиторијума. У тоталитарним режимима друге половине XX века, рецимо, настала је колосална поезија, а њена величина најчешће није била одређена израженом ангажованостју, како би се могло очекивати. Велики песници у Русији, Пољској, Румунији, Чешкој били су проглашавани за народне непријатеље, за декаденте чије деловање штети друштву, а њихове су песме, иако забрањиване, тајно прештампаване и читане у илегалу са страхом коју данас тешко замишљамо. Значи ли то да повећано интересовање за поезију нужно прати неки вид невоље? И да ли, ако је тако, данашњи свет можемо назвати хармоничним и задовољним? Поезија нашег времена, чини се, нема потребе да доказује да је нешто више од привилегије усамљеничких духова. Можемо нашироко тумачити шта је то довело до неразумевања између песника и велике људске породице, али право је питање има ли таква изолација песника утицаја на стварање поезије. Код аутора који поштено прилазе писању, сам стваралачки чин је већ довољна сатисфакција, будући да је реч о трансформативном процесу и преуређењу сопственог унутрашњег

света. Друштвена функција поезије, али и уметности у целини, зависи од низа фактора на које сам стваралац нема претерано изражен утицај. Рецептивна моћ једног друштва према садржајима високог уметничког домета не остварује се преко ноћи.

*Једна од најјачих метафора књижевности је одломак из Књи-
же о Јову у којој Јов каже: „О кад би се написале ријечи моје! кад
би се ставиле у књигу! Писаљком звозденом и оловом на камену за
вјечни спомен кад би се урезале!” Да ли савремени песник још увек
ижежи да исписује речи урезане у камен, или се мири са судбином
да је оно што записује ближе писању границом по њеску?*

Код Жакотеа постоје следећи стихови: „Зашто се трском не
бранити од грома / кад већ поредак звезда пропада на води.” Да-
кле, пропорције ефемерног и трајног, бесмисленог и есенцијалног
разумемо и тумачимо посредством непоузданог искуства и још
непоузданијег знања. Поезија има моћ да преображава. Један стих
може заувек да промени нечији живот. А то је, иако можда звучи
неубедљиво, више од урезивања речи у камен.

ДЕЈАН АЛЕКСИЋ

ПЕСМА ЗА ЛАКУ НОЋ

*Замисли нечије лице у мраку.
Утихнуо је свет и окренуо се
Кључ у злувој брави.*

*Вежбај њу мисао, јер ноћ
Само црпо није ситиља.
Најнијава хладним њрсима
Около, као слабовида удовица
Која чисти сребриницу.*

*Ноћ је њамни самогласник
У њојрази за њрвим усима.
Време – њек оседлано злаголима,
Говор – једва скројен за золојнију мисли.
Беше ли њо њамо, у оном врју
Где сенке завирују
Под сукњу меѡафизике?*

*Свеједно, њи само њонављај
Ону мисао или макар ојри
Пејео с неког сећања.*

*Оног, на ѡпример, када си
У Охриду њио вино
Под дрвећом њолико сѡарим
Да ѡамѡи Барбаросу.
Конобар је доцао да најлаѡи
И раѡирио црни новчаник,
Као малу хѡонску хармонику.*

Зар већ зашвараше, мрмљао си.
Али умесио неџа одговарало је дрво,
Сваким лисшом закључавајући
По једну швоју шамницу,
И све шшо си моџао
Било је да се шшаш:
Чије је оно лице у мраку,
Окачено о шразне мисли?

А ноћ је долазила,
Као шшо долази и сада,
Обнављајући нејасна значења.

Па добро, нека дође.
У међувремену, можеш
Да се шзраш жмурке
Са сошшвеном сенком
Или да закошаш новчић у вешру,
Који се ушраво шпрема
Да заклаши обешеноџ Јуду.

ПЕРО ЗУБАЦ

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем инјернеја и његовим ширењем постоје уочљиво да се књижевност полако сели на сајбер просторе. Када је у ијтању проза, ја селидба је довела је до најања нових жанрова (јивјер проза), нових начина јања (инјеракјивна проза) и чјања (хјерјексј), као и до нових комбинација чјања и јања (фан-проза). Да ли ће у јом јрелазу/ селидби у нове, вирјуелне просторе поезија ојајати ија, или ће се, и у ком смеру, јроменији?*

Поезија ће се селити у виртуелне просторе али ће, чини ми се, увек остати оно што јесте. Проза је прилагодљивија новим технолошким изазовима јер почива на причи. Поезија почива на складу језика и музике. Можда ће моје схватање поезије најбоље одсликати овај фрагмент из „Првог писма Стефану Малармеу” младог Пола Валерија, писаног у Монпељеу, 18. априла 1891. године, тако далеко а тако близу: „Поезија ми се чини као деликатно и лепо објашњење Света садржано у необичној и непрекидној музици. Док Метафизичка Уметност види Свет саздан од чистих и апсолутних идеја, сликарство од боја, песничка уметност ће га посматрати огрнутог у слоге, организованог у реченице. Посматрана у својој нагој и магичној блиставости, реч се уздиже до елементарне снаге ноте, боје, сводног камена. Стих се указује као сагласје које допушта увођење оба тоналитета, где тајанствени и чисти епитет, огледало подземних надахнућа, постаје нека врста пратње изговорене у сордини.”

Мени је поезија одувек била предворје музике. Никад их нисам одвајао. А музика је уметност универзалног језика. Свет ће се мењати, поезија ће опстати.

Могли бисмо рећи да је модерна проза – истража за немоћном прозом. Сличан њу је имала и модерна поезија. Она је настојала да употреби песнички материјал који до тада није постојао или кога поезија претходних времена није могла да савлада и истрчине себи. Да ли савремена поезија има шансе да песнички савлада грађу коју јој пружа савремени свет (производе културне индустрије, доминацију финансијског сектора и Силицијумске долине, постхуманизам и постдемократију), или ће се сконцентрисати на то да онева оно што траје?

Настојаће да опевава „оно што траје”. Поезија ће увек бити емитер емоција, прикривених или јасних”, препевавање слика у речи, бревијар сећања, начин исказивања односа према свету у себи и око себе, настојање да остане трага твоје мисли у универзуму времена које се растаче али не престаје да постоји.

Пишући свој полемички текст о песничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиот је предсказао да линија поезије коју одликује радикална поезичка самосвест, оличена у чистој/ајсолујној поезији, након Валерија „више не може да буде од какве корисни будућим песницима”. У сличном кључу могаће је поставити питање о корисни од елиотовске линије у поезији. Да ли поезичка самосвест и традиција у елиотовском смислу те речи, јесу, још увек, од корисни пост-постмодерним песницима?

Није ми блиска „елиотовска линија у поезији”, као што ми је помало нејасна а и далека његова мисао о „радикалној политичкој самосвести”. Ближа ми је оцена Србе Митровића из „Поговора” књиге коју је приредио (*Антологија енглеске поезије 1945–1990*, Светови, Нови Сад 1992): „Током рата Елиот је завршио своју поему *Четири кваријета* у којој сажима читаво једно време и раставља га у мир извесног духовног аскетизма и песничког савршенства. Умро је 1965. па иако у послератним годинама није у поезији донео ништа ново, остао је све до данас песник чији се стихови објављују у новим тиражима, а он означава (по свој прилици) врх у магли овековне песничке традиције.”

Ако бих се ослањао на неку „линију”, радије бих је тражио у књизи *Смрти и уласци* Дилена Томаса, „легенди романтичног песника” у силној аскези емоција у новијој енглеској поезији. У његовој песми „Свој занат, самотничку вештину”, у преводу Србе Митровића на српски језик, завршни стихови су и део мојих одговора на питања у Анкети *Лейоиса*:

Не иицем за џордоџ самоитника
На месечини која заноси
На лисиу влажном од веира с мора,
Ниии за узнесене мриве
С њиховим славуима и исалмима,
Већ љубавницима, рукама њиним
Шио џрле болове вековечне
И ниии иио дају, ниии маре
За ируд мој и моју веишину.

Један од лаијмоиива размииљања о иоезији јестие смањивање броја чииталаца, или бар чииталаца ииамианих збирки иоезије. Шиа је разлоџ овом иренду и да ли он и на који начин иовраино делује на сиварање иоезије?

Не делује повратно на писање поезије. Када сам дошао на студије у Нови Сад, почетком шездесетих минулог века, у Граду је било неколико песника, а сада их има педесет пута више. Разлог је и у слободној експанзији приватног издаваштва и самиздата, а и у новој интернетској комуникацији лирских душа. Што гора времена, то боља поезија, чини ми се.

Једна од најјачих меитафора књижевносии је одломак из Кии-џе о Јову у којој Јов каже: „О кад би се најписале ријечи моје! кад би се сиавиле у кииџу! Писаљком џвозденом и оловом на камену за вјечни сиомен кад би се урезале!” Да ли савремени иесник јоиш увек иежи да исиисује речи урезане у камен, или се мири са судбином да је оно иио заиисује ближе иисању џранциом ио иеску?

Ближе „писању гранциом по песку”, али неизбрисив је траг који остављају писане речи, макар емитоване у ветар, урезиване у хартију, преливане у памћење блиских душа. Шта ће остати од онога што пишемо ми не знамо, али, свеједно, макар минут, трајаће дуже од нас.

ПЕРО ЗУБАЦ

ЗРНО СМЕЈКА

*У сан ми слазе ѿчесѿо
другови из оних ѿредела,
киње ме као деѿе злочесѿо
и сѿоѿичу ми недела.*

*Они би буну диѿли
и жрѿвовали живоѿе
и све ѿѿо нису сѿиѿли
сад би збоѿ своје срамоѿе.*

*Они би били срчани
а ја сам као вејка,
не знају – у овој мрчави
срећа је и зрно смејка.*

ДРАГАН БОШКОВИЋ

Уважено Уредништво *Летописа*,

Захвалан што сте ме видели као део ваше анкете, тачније вашег „експеримента”, као глас који би требало нешто да каже о „Поезији будућности”, учинили сте нешто друго: вратили ме себи. А ту, у том ништа себе, изнова налазим оног који још није, који ће тек доћи, оног песника који упорно понавља: „Када бих био песник.” Када бих, дакле, био песник, када бих уопште био, вероватно бих дао „задовољавајуће” одговоре на ваша далекосежна питања. Овако, остаје да, заморче вашег експеримента, понављам да не знам, не уmem, немам, нисам. Овом негацијом само отварајући простор за све оно што неће бити у овим одговорима записано, не зато да би се мистификовало песништво и ја са њим, колико да бих рекао да сам дете револуција, као и да моја „песничка револуција” јесте револуција оног ништа поезије, ништа мене, ништа писма...

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем инјернеја и његовим ширењем јосијаје уочљиво да се књижевност јолако сели на сајбер јросјоре. Када је у јијању јроза, ја селидба је довела је до насјанка нових жанрова (јвијер јроза), нових начина јисања (инјеракјивна јроза) и чиијања (хијерјексј), као и до нових комбинација чиијања и јисања (фан-јроза). Да ли ће у јиом јрелазу/селидби у нове, виријуелне јросјоре јоезија осјајии исја, или ће се, и у ком смеру, јроменији?*

Драган Бошковић: Дакле, да би била и остала оно што јесте, поезија не мора да одговори ни на шта. Она само говори, а ко ће је и када чути, то није у њеном поседу. Културолошки, информатички

и сајбер захтеви времена јесу, као и сви досадашњи захтеви „споља”, и обавезујући и нису. Одговорити на њих, поезији је лакше него прози. За прозу је потребно време, а данас живимо фрактале времена, тек моменте у којима се неки књижевни знак појављује и нестаје. И он, зато, мора бити брз и ефектан.

Одговорити на онлајн културу за поезију значи да само изнова активира сопствени виртуелни облик, који је у њој, од њене генезе, похрањен. Иако сам чедо модернизма, штампаних и опипљивих ствари, мислим да је будућност поезије повратак њеној основној форми: гласу. Онлајн поезију не видим као простор текста и читања, колико као простор слушања. Да, уз све могуће рокенрол хитове, на јутјубу могу да видим и песничке „хитове”. Можда ће то значити да, упркос напорима сајбер поезије, дођемо до неке старе-нове, аудио-поезије, где ће музика и глас, које проза има дубоко склоњене у себи, и скоро нечујне, омогућити поезији да себе изнова препозна у певању. Са или без инструмената, са или без видео ефеката, аудио-поезија јесте, можда, залог будуће поезије. И не само у односу на онлајн културу, колико на њен облик објављивања уопште (промоције, наклапања о песништву итд). Од наредне јесени овај „експеримент” ћу покушати да изведем са својом новом књигом, *The Clash*.

Могли бисмо рећи да је модерна Ѣроза – ѢоѢрађа за немођућом Ѣрозом. Сличан ѢуѢ је имала и модерна Ѣоезија. Она је насѢојала да уѢоѢреби Ѣеснички маѢеријал који до Ѣада није ѢосѢојао или кођа Ѣоезија ѢреѢходних времена није мођла да савлада и ѢоѢчини себи. Да ли савремена Ѣоезија има Ѣансе да Ѣеснички савлада Ѣрађу коју јој Ѣруђа савремени свеѢѢ (Ѣроизводе кулѢурне индусѢрије, доминацију финансијскоѢ секѢора и Силицијумске долине, ѢосѢхуманизам и ѢосѢдемократију), или ће се сконценѢрисаѢи на Ѣо да оѢева оно ѢиѢо Ѣраје?

Данашња поезија јесте поезија с оне стране краја света, с оне стране језика. Као одговор на крај човека и света, последње две деценије она се повлачила у себе и сопствени симболистичко-виртуелни облик, и дошла до свога краја. Повратак субјекту, оном расутом, изгубљеном, који свету даје глас човека, дакле – поезија која се понавља као рефрен, поезија која пева о постапокалиптичном болу, и која се више не нада доласку неке удаљене утехе која није с овог света (Богу, љубави и сл.), која је превазишла и себе и све културолошке и постисторијске облике цивилизације и човека. Изложити себе до краја, раскрити до крајњих граница расточени субјект, не skrivати се иза поезије, изговорити оно ништа себе и

песништва – ето залога писања поезије данас. Загледана у свој нарцисоидни (језичко-песнички) лик, савремена поезија је испитивала границе језика и знакова, поетике и стиха, скривајући оно друго себе, песника. Оголити себе значи оголити своју песму, поезију саму, а то је, како је одувек и било, тако лако и тако болно. Ко ме је ова исповест упућена, не знам. Знам само да не може другачије, и да, када пева свет, она пева оно, већ од настанка, изгубљено света, тако да је у свом почетку она већ одржала опело нашем хуманистичком и цивилизацијском поретку до краја времена.

Поезија – опет модернистички мислим – може дотаћи оно најдубље, неиздржљиво и несхватљиво људске патње. Уколико то не чини, песништво је тек језичко-поетичка једначина са решењем. Поезију видим као најхуманију од свих хуманих делатности; српску поезију као најделикатнији израз нашег историјског трагизма. У песништву се људско постојање открива као постојање жртве: психолошке жртве жеље, онтолошке жртве света и друштвено-историјске жртве идентитета. Суочавајући нас са питањем нашег места у свету, поезија остаје најпозванија да обележи дубину нашег трагизма и раскрије нове облике личног и светскоисторијског бесмисла. Омогућавајући нам да чујемо тај јединствени глас људског промашаја, и да, одазвавши се позиву, учествујемо у искуству немогућег и историји патње као јединој хуманој постисторији, она више није утеха, али је поезија. Овако: „Време је, дакле, за поезију које смо се одрекли, / а која нам је већ опростила (...) // Ево је, пробуђена усред ноћи, у крхотинама, / јер није чекала нас, другачија и неочекивана. / Ево је, увек на погрешном месту, / на погрешном језику, можда прекасно, исувише касно, поезија свих оних које смо својом љубављу убили.” Ево је!

Пишући свој њолемички њексѝ о њесничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиотѝ је њредсказао да линија њоезије коју одликује радикална њоеѝичка самосвесѝ, оличена у чистѝој/аѝсолуѝној њоезији, након Валерија „више не може да буде од какве корисѝи будућим њесницима”. У сличном кључу моѝуће је њосѝавиѝи њиѝање о корисѝи од елиотѝовске линије у њоезији. Да ли њоеѝичка самосвесѝ и ѝтрадиција у елиотѝовском смислу ѝе речи, јесу, још увек, од корисѝи њосѝ-ѝосѝмодерним њесницима?

У питању је, парадоксално, већ похрањен одговор. Елиот је друго име за постмодернизам. Шта је после, и да ли смо ми то после; желео бих да јесмо, али не бих успео да опишем како смо ми то после постмодернизма. Ако понављамо метафору да смо сведоци краја, ми смо онда само постмодерни. Да ли можемо да сагледамо

све последице толико пута објављеног краја, и да ли можемо да видимо неки нови почетак од оног који знамо. Или онога који никада нисмо знали, јер, Слотердајк додацује, ми нисмо били сведоци тог почетка, а тако нећемо бити ни краја. Мистификације краја су нам тако блиске, али када буде дошао крај ми ћемо бити с оне стране себе и њега, захваћени бићем, именујући неки нови свет, бићемо ствараоци неког новог модернизма. У књижевнопериодизацијском слислу, како год овај појам периодизације деловао банално, само изнова препознајем једну игру и један образац којима нас је прошлост условила, а ми тако успешно мењамо семиолошке просторе, и то увек по рецепту постмодернизма. Крај, дакле, нико није видео. На ово питање, на моменат тик пред крај, одговориће неки будући песник, који ће за мене бити „жена, / без суда, идеје, става, / а њена поетика афазиа: / стихове ће писати њени бели зуби / на неприродно идиличној реклами за улошке”, али и њу ће, као и мене, „рецитовати литерарни гени”. За неки нови почетак биће потребно ипак нешто друго, неке нове очи, ново писмо, што нас увелико превазилази.

Један од лајтмотива размишљања о поезији јесте смањивање броја читалаца, или бар читалаца џијамованих збирки поезије. Шта је разлог овом тренду и да ли он и на који начин повремено делује на стварање поезије?

Поезија је увек писана по цену да је нико не чита. Ништа она не добија од већег или мањег број читалаца. То је само битно за политику издавача, литерарну економију, јефтину популаризацију културе. Зар се дневна штампа чита, романи се читају? Зар се ишта данас чита? Склони смо да бесмисао књижевности и културе испупљујемо преко статистичких података. Како је то уопште могуће када данас, ако и има тзв. читалаца, ретко ко уме да чита. Више читалаца него икад, а никада мање читања.

Искрено, озбиљно бих се забринуо када би поезија имала велики број читалаца. То је као да помислите да имате велики број пријатеља. Неволје када наиђу, а поезија је „невоља”, видите да их имате једног, два... Све преко је превише.

Како некада, тако и сада, поезија има смисла једино ако се пише по цену личног талента, Божијег дара, оног пресудног и непоновљивог живота. Док има људи, биће и поезије, а када не буде више било читалаца, читаће је анђели. Можда ово није истина, утопија јесте, али у сваком случају лепо звучи. А ми, „Најмање што можемо / јесте да се испишемо у оном бољем, / у бољем стиху, / и да се не надамо да ће га ико прочитати...” И нека тако и буде.

Једна од најјачих метафора књижевности је одломак из Књиге о Јову у којој Јов каже: „О кад би се написале ријечи моје! кад би се ставиле у књигу! Писаљком звезденом и оловом на камену за вјечни спомен кад би се урезале!” Да ли савремени поет још увек тежи да исписује речи урезане у камен, или се мири са судбином да је оно што записује ближе писању границом по еску?

Будимо прецизни: ни Јовова реч није била уписана у камену. То је само једна од метафора жеље за онтолошким поретком језика, речи, и самим тим заветним знаком који одјекује и на оном свету. А реч, макар уписана у камену, само је крхка, виртуелна, као и тај камен, само једна чежња за овековечењем или петрификацијом. Песник, као ни старозаветни Јов, никада није исписивао речи у камену, него их је писао у поретку текста, у поретку знакова, симулирајући њену онтолошку идентификацију. Ако се ослонимо на хришћански смисао ствари, само је Божија реч исписана у природи. Култура је пре природе, научили смо одавно, а та Божија реч је добила тело и лице Христа, и то је религијски залог хришћанства култури. Поезија се тражи у том окриљу, у неисписаној речи у камену, у непостојећем камену, или у заувек изгубљеној речи орфејске песме, и у заувек изгубљеној речи библијског текста, у оном заувек изгубљеном у било којој речи. Да, остајем наклоњен писању по песку (камен се састоји од зрна пешчаних кристала), али по песку знакова, културних обележја, игри пешчаних зрнаца, тако осетљивој и дубокој, и заувек отвореном промашају и крхости писма, завета и човека, као другом имену за поезију. И кад све буде одлетело бестрага, верујем да ће се речи из спаљених папира и рачунара, као пешчана олуја, или само као њен звук, уздизати небесима. И у тој олуји ће бити похрањени трагови хуманитета. Али мој прећутни пораз гласи: када бисмо усвојили и овакву, утопијску мисао, па ни садашњост не би била иста.

Реч је, дакле, пре пукотина у камену, „пукотина у Богу”, како је Божију љубав описао Григорије Ниски, а камен пукотина у истом Богу. Ма колико то патетично звучало: тек мало песка, суза за свет. То је библијска и хуманистичка истина, а моја поезија стоји уз њу што ближе може: бездан у речима јесте бездан у нама јесте бездан Бога. У мом омиљеном псалму пише: „Бездан дозива бездан буком својих слапова.” Хватајући прашину значења у њеном измицању, зрно другог човека у пролазу, знакове док се гасе на површини папира, ономатопеје и звукове (грррр, бррррм, куц-куц, ква-ква) а не речи, све то видим, као и љубав, као „језиву неповратност, / оно што се не прима, не даје / (љубав је као ТВ реклама: брза, заносна и празна).” Задобијајући и губећи свет, моја поезија верује у тај изми-

чући трен, звук, у већ измакнутог другог, чије име је и име Бога. Песме тако окупљају и омогућавају да овај величанствени промашај своје патње, пролазности, вере и љубави учинимо ритмом поезије. Као реге: патња, вера, ритам. Зато себе видим као песника који трага за песништвом као за оним што је одсутно, али и саму историју песништва мислим као историју тог трагања, као један заувек одложени и већ извршени промашај, али тако и погодак писања и писма. У традицији певања, у којој су протекле епохе имале чак и апсолутно поверење у језик, свет и биће света, сада трагамо за истим овим феноменима али више не можемо ни да их се сетимо, а они нам не дају да их заборавимо. Моји стихови живе ову логику разумевања по цену неразумевања, писања по цену ненаписаног, песништва које то неће бити, немогућности да ишта са сигурношћу тврдим. Рекох, моја песничка позиција је: „Када бих био песник”, и она подвлачи разлику у односу на песништво као „опипљив”, „извесни” културни поредак. Све је у оном ништа кондиционала, у једном доласку, једној могућности, у оном сада знака и говора и оном долазећем у том тако малом, незнатном, језиво болном све. Ханс Кинг је, с обзиром на логику хебрејског језика који не познаје разлику између садашњег и будућег времена, библијско „ја сам онај који јесам” протумачио као „ја ћу бити ту као онај који ће бити ту”. Тако видим поезију. „Ја имам Богородицу” – „Јутро моје Богородице тек долази”. И све то „када бих био...”

ДРАГАН БОШКОВИЋ

ЈУТРО МОЈЕ БОГОРОДИЦЕ ТЕК ДОЛАЗИ

*Ја имам Богородицу и Clash и овај ѓрад,
ја имам Блажену Девицу,
ја имам Clash и имам ѓрад,
ја имам јуџиро свакоѓа јуџира,
ја молим за јуџиро, луџалице, Хамбурѓ, Беоѓрад,
ја чујем Clash, rhythm и blues,
ја сваким сџихом имам риф, имам јуџиро и ѓлас,
и свако јуџиро Јанис џева Lennon-у Happy birthday,
и имам њен заразни смех, њене склоџљене очи и јуџиро,
али јуџиро моје Богородице џек долази.*

*Не јуџиро Богородице неѓо јуџиро ѓрада,
не јуџиро које долази, ни које џраје веома дуѓо,
џек рефрен јуџира, конџрариџам џесме,
џек Police and Thieves и Guns of Brixton,
али не Clash који долази, који даје звук, сваком мом јуџиру лик,
неѓо лик велике Богородице, долазак моѓа ѓрада, џесме,
ја имам своју Богородицу свакоѓ јуџира.*

*Ја видим велику луку небеса,
џалас мирисне маѓле, Елбу, џослуџну воду, без џосаде брод,
ја видим луку, из Лондона, са овоѓа брода,
са овоѓ сџраха, са џаласа моѓ ока,
Девичанску луку у коју ћемо сџићи сами, лично,
само џо виџе и нећемо биџи ми, луџалице, а ни звезде,
ни жене, ни џморџи, џек сузе бачене у џрах,
нека џена ћемо биџи, џренуџи, џаџаџи ѓрада, Севера,
џџо џаџуће, као аорџа, све хладније и џиџе,
џо џрви џуџи ја, у коме виџе нема људске џуѓе,*

и ојейѝ ја, у модром часу када ће срце коначно да се сѝишца,
 јер ово је крило мајке, лука, овде магла миришце,
 није ово брод са кога ће љадаѝи децембарска кишца.
 Чујем љуљање сѝаклених облакодера,
 ѝрџове, звона, долазак оѝворених враѝа Писма,
 и чујем, прах, пепео, смрт је то,
 и нишѝа, шѝанско нада и ничево,
 и имам Јапѝ на враѝима, док, из ѝрошлосѝи, слушаѝам, њен корак,
 ѝако лак, ѝак-ѝак,
 чујем и њен врисак, крик цвећа на ѝрџовима,
 сусреѝ хеликоѝѝера на сѝраѝовима облака,
 чујем звоно доласка, Оду мојим родитељима,
 Зорану, Захарија и Тадеју, џалеба и месец на ѝучини,
 и Тадеју чујем: Моје сике, моје сике, моје сике-сѝице!
 и луѝаѝам, хладан, љуѝим, бдим и умирем,
 и чујем кроз сузе људски смех, шкриѝу, оѝворена враѝа,
 чујем куцање на враѝа собе, куц-куц, кпоск-кпоск, на враѝа,
 куцање на враѝа кроз која нико никада уѝи неће.

Јер ја имам Clash за овај џрад,
 и имам џрад за овај џрад,
 јер имали су Боџородицу за овај долазак
 и оне луѝалице ѝре нас и сунце изнад нас,
 за овај џрад, за овај џрч, брејк, рефрен и риф,
 за овај џррррр, џлад времена и дамар бубњева, ѝу-дум,
 за бррррррррм доласка моџа Mitsubishi-ја,
 за облак новоџ лика, за обрнуѝо е, о Боже, за reggae,
 за име моџа џрада, драџа, ко џром из ведрa неба,
 за име моје, име моје драџе, наранџасѝи шѝаѝаѝ мој.

Јер ја имам Боџородицу, Блажену Девѝцу,
 и ѝо не само за конвулзије времена, за смрѝ, риѝаѝам јуѝѝра и
 деѝиѝи ѝлач,
 не само за сѝаклене сѝраѝове облака, ѝламен и ловце бомбардере,
 не само за сјај доласка и џосѝел велике наде, Алелуја,
 за ѝалас свиѝања и луку наѝиѝх имена,
 не само за меѝроѝоле неџо и за оѝворена враѝа собе,
 за оѝворена враѝа, А-мол, за нейосѝојећу собу, куц-куц,
 за враѝа, собу, оѝварање све хладније и ѝишце, у веке векова, Амен,
 за џлад оѝварања, за џлад,
 за Clash,
 за овај џрад,
 за јуѝѝро моје Боџородице које ѝек долази.

ЖИВОРАД НЕДЕЉКОВИЋ

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем интјернетја и његовим ширењем постоје уочљиво да се књижевност полако сели на сајбер просторе. Када је у писању проза, та селидба је довела је до настанка нових жанрова (интернет проза), нових начина писања (интерактивна проза) и читања (хипертекст), као и до нових комбинација читања и писања (фан-проза). Да ли ће у том прелазу/селидби у нове, виртуелне просторе поезија остати истиа, или ће се, и у ком смеру, променити?*

Живорад Недељковић: Ако направимо аналогију са селидбама народа и могућом асимилацијом њихових делова, што се дешавало кроз историју и што се дешава и данас, онда бисмо могли да имамо разлога за забринутост, јер је у процесима асимилације на одређеној територији матерњи језик губио снагу, суштајао, нестајала је његова поезија. Међутим, у случају поезије, језик се сели из медија у медиј, не из једне државе у другу, у којој већински народ свесно или несвесно потискује све што је придошло, граби и потиरे вредности. Тако можемо са приличним поуздањем рећи да ће суштина језика бити недирнута. При таквим селидбама поезија ће се вероватно мењати, дешавале су се промене и раније, с појавом филма и телевизије, на пример, али за њену суштину не треба страховати. А какве ће промене бити, који ће бити њихов обим, није лако предвидети. И да никаквих селидби нема, промена би било. Увек ће их и бити, само индукованих на други начин.

Могли бисмо рећи да је модерна проза – потрага за немогућом прозом. Сличан пут је имала и модерна поезија. Она је настојала да уопштеби јеснички материјал који до тада није постојао или

*кога поезија претходних времена није могла да савлада и појача-
ни себи. Да ли савремена поезија има шансе да песнички савлада
браћу коју јој пружа савремени свет (производе културне индустри-
је, доминацију финансијског сектора и Силицијумске долине, пост-
хуманизам и постдемократију), или ће се сконцентрисати на то
да ојача оно што траје?*

Свако време које памтимо, памтимо по нечему новом и кори-
сном или по усавршавању и примени разорних средстава деструк-
ције. Парна машина је, примерице, у потпуности променила и свест
и свет. Убрзала га је и повела ка неслућеним даљинама и открићима.
Иако није производ културне индустрије, битно је утицала и на
културу. Вероватно има песама које су буквално славиле ова или
она открића, генијалне проналазаче. Нису, дабоме, претрајале. Али
су заувек остале песме написане у славу непознатих, нових пре-
дела у које је песник крочио кад га је тамо одвезао воз, чедо парне
машине. Песник је такоа нове пределе, језиком дотле недирнуте,
срео нове људе и обичаје, веру и мистику, и усхићен славио при-
роду, све што је чини, као и своје моћи, што по правилу увек и
бива. Чезнуо је за новим пределима и трагао за њима да би се, из-
међу осталог, склонио од доминације банкара и сваковрсних раса-
па људскости, чега је увек било. Дакако, могао је написати успелу
песму о, рецимо, Џемсу Вату, о Стивенсону или Фултону, али није.
Рецимо да знамо и зашто није. Елементарни, темељни изазови,
дати нам творчевом руком, увек су већи, подстицајнији и важнији
од других. Коначно, они су основа поезије, јер и кад их разумемо,
имамо свест о томе да им се нисмо ни примакли. А јасно нам је
како ради парна машина, како функционише нуклеарна централа.
Штошта нам увек буде потпуно јасно и следи тачка.

*Пишући свој полемички текст о песничкој линији од Поа до
Валерија, Т. С. Елиот је предсказао да линија поезије коју одликује
радикална поезичка самосвест, оличена у чистој/ајсолутној поези-
ји, након Валерија „више не може да буде од какве корисности бу-
дућим песницима”. У сличном кључу могуће је поставити питање
о корисности од елиотовске линије у поезији. Да ли поезичка само-
свест и традиција у елиотовском смислу ће реч, јесу, још увек,
од корисности пост-постмодерним песницима?*

Узмемо ли овде да је песник тек катализатор, као онај листић
платине из Елиотовог знаменитог есеја, онда бисмо могли да го-
воримо и о користи коју, само наизглед неутралан, има. Али пошто
песник доприноси стварању нових једињења, корист је вишеструка.

Играли се овако или онако, потезали упечатљива или мање ефектна поређења, на крају се све сведе на индивидуални таленат, на његове моћи и потребе. Све је на њему, зато је тешко уопштавати. Несумњиво, ни трага нема од неутралности, ма са чим поредили песника.

Један од лајтмотива размишљања о поезији јесте смањивање броја читалаца, или бар читалаца шtamпаних збирки поезије. Шта је разлог овом тренду и да ли он и на који начин повратно делује на стварање поезије?

Постоје сведочења да поезија никада није имала велики број читалаца, а несумњиво је да је он увек био већи него што је данас. Углавном је знано и због чега је у опадању. Реч је, најпре, о самој природи поезије која тражи посвећеност и помност, тражи најбоље читаоце, а таквих је све мање. Савремени човек, дакле и читалац, обузет продуктима технолошке цивилизације, последњих деценија спутан је, не само овде, мучном борбом за пуки опстанак. Може ли марити за поезију, ако му је мисао усмерена на то да породици и себи приушти макар и минимална средства за живот.

Упркос свим ограничењима, чини се да повратног дејства нема; поезија, будући елитистичка уметност, увек је рачунала на најбоље, најквалификованије читаоце. Таквих је мало и у оним заједницама које су, за разлику од наше, лишене свих, или барем крупних, брига. Таквим читаоцима, истинским верницима, права ће се поезија обраћати на начин који је примерен, поштујући њихова очекивања, поштујући сопствене могућности и неспутаност, природно подижући линију сваког хоризонта.

Једна од најјачих метафора књижевности је одломак из Књиже о Јову у којој Јов каже: „О кад би се написале ријечи моје! кад би се читавиле у књиџу! Писаљком звозденом и оловом на камену за вјечни спомен кад би се урезале!” Да ли савремени песник још увек тежи да исписује речи урезане у камен, или се мири са судбином да је оно што записује ближе писању границом појеску?

У доба свакојаких деструкција и разарања, нема валидних доказа да би и најтврђи, сакривен и заштићен, камен претрајао. Дакле, рекло би се да није ствар у камену, још бисмо му на плећа могли натоварити повелик терет, можда и загадити његову камену душу том тако варљивом мишљу о трајности. Трајност би се можда могла поуздати у промену друштвених околности, у однос политичке елите према уметности уопште. Лишен илузија, савремени

песник пише гранчицом по песку, и као да ипак зна, или се барем нада, да ће његов рукопис увек неко видети, прочитати и упамтити. Да ће упамћено пренети даље, активирајући мисао о трајности. Од тог милостивог чина до вечности дуг је и неизвестан пут. Када бисмо знали шта је на његовом крају, тамо где се он с нечим или с неким спаја, тамо где се отварају или затварају видици, можда не би било поезије, или барем потребе да је записујемо. Овако, изгледа да је све у савршеном реду, уосталом и песак је бивши камен. Ако се сагласимо да је и свако његово зрнце такође камен, остаје, у крајњем случају, без ма и зрнца ироније, тек да прилагодимо клесарски алат. Наравно, и вештину.

ЖИВОРАД НЕДЕЉКОВИЋ

ПОТОК У НОЋИ

Филипу Жакотеу

Ако је скривање нужносѝ,
Он има највише ѝрава да буде
Невидљив; може ли ко да му буде раван,
Да буде фонтана у лишћу, као шѝо је
Овај славуј, неуморан ѝод мокром месечином,
У свејѝу избледелом од силних ѝокушаја
Да га ѝрикажемо какав није.

А ова вода шѝо ѝрска и каѝље, каѝље
И нарушава нереде, зна какав је свејѝ.
Нишѝа не сѝира, само чисѝу радосѝ
Таложѝ, увек саградивѝи само кров.

Да сам начас барем поток скривен у ноћи,
Као ѝѝица, и ја бих градио само кровове
Да одавде не оде жалосни говор о ѝеби
Свејѝе, ни неразумни говор ѝвој
Насѝао у ѝвом живом блајѝу.

И ја бих да сам нечија нужносѝ
Бранио да чује свагдашњу иронију
Онај шѝо наслушао се лудих жубора
И нагледао ѝосрућа, ѝе сада бира градену радосѝ.

Дизао сам кровове, није да нисам,
Само ѝих, и мора биѝи да са оне сѝране,
Сѝекнем ли ѝраво да видљив будем,
Још има речи које ће биѝи моје.

ЗЛАТА КОЦИЋ

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем инјернетѡа и њељовим ширењем ѡосјѡјаје уочљиво да се књѡжевносј ѡолако сели на сајбер ѡросјѡре. Када је у ѡиѡѡању ѡроза, ѡѡа селидба је довела је до насјѡанка нових жанрова (ѡѡвиѡѡер ѡроза), нових на-чина ѡисања (инјѡеракјѡивна ѡроза) и чиѡѡања (хиѡерѡѡексјѡ), као и до нових комбинација чиѡѡања и ѡисања (фан-ѡроза). Да ли ће у ѡѡом ѡрелазу/селидби у нове, вирјѡуелне ѡросјѡре ѡоезија осјѡѡѡи исјѡѡа, или ће се, и у ком смеру, ѡромениѡи?*

Злајѡа Коцић: Хајде да питам ја, у комп. стилу. Да ли сте мислили: сајбер читалац? Јер све је то зарад њега? Њему се, тобоже, жели угодити, указати поверење, дати прилика да изрекне свој ин-стант суд: лако, брзо, просто – клик! То је некада било пожељно да писац, песник, најпре сѡм буде читалац. Страствени гутач томова, од детињства. И младост да прођерда у виртуелним световима романа, у виртуозним сферама Поезије. Стога и размажен: чезнуо је за посвећеним, квалификованим, врсним, врхунским, идеалним читаоцем! Сад је друго. Критичаре полако али сигурно отписујемо, шта ће нам више ти њихови вековни аршини. Лако ћемо и за писце, њих има, и то оних којима није неопходно да најпре буду читаоци. Али треба нам сајбер читалац. Лајкер. У огромним количинама!

Поезија ће, верујем, остати то што јесте. Сублимат сублимата. Она почива на принципу склада, згуснутости, кохезионих сила. Одражава стање духа. На сасвим посебан, једино њѡј својствен начин, упија и сажима духовна искуства и домете прошлости; осе-тљивим чулима обухвата, прожима, синтетизује савремена јѡј ста-ња свести, токове живота. Најфинијим својим „пипцима” уме да престигне време. Верујем у енергију њене речи, мисли, музике.

Поезија ће постојати док буде постојала човекова потреба да докучи барем мрвицу непојамног и да о томе остави уверљив траг. Док будемо детиње способни на усхит, осетљиви на лепоту, колико и на туђу патњу и свако обесмишљавање.

Експеримената је увек било, и нека: све се креће и развија. Али не верујем у програме, верујем у таленте. Човекове, од Бога. Незамислив ми је било какав напредак који се заснива на сарадњи с чаробном програмираном машином, а без суштинске песникове посвећености своме дару и налогу изнутра да нађе и уобличи одговоре на битна питања.

Могли бисмо рећи да је модерна проза – истража за немогућом прозом. Сличан људи је имала и модерна поезија. Она је настојала да уопштеби песнички материјал који до сада није постојао или кога поезија преходних времена није могла да савлада и пошчини себи. Да ли савремена поезија има шансе да песнички савлада грађу коју јој пружа савремени свет (производе културне индустрије, доминацију финансијског сектора и Силицијумске долине, постхуманизам и постдемократију), или ће се сконценитрисати на то да ојера оно што траје?

Пулс времена природно и нужно се одражава на све што обликујемо. „Материјала” увек има у изобиљу, на нама је да од њега, и најтежег, нека је то и „гомила фрагмената”, саздамо холограмски лаку, чисту, садржајну, уверљиву, слојевиту и вишедимензионалну целину.

Пишући свој полемички текст о песничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиот је предсказао да линија поезије коју одликује радикална поезичка самосвесност, оличена у чистијој/ајсолутијој поезији, након Валерија „више не може да буде од какве корисности будућим песницима”. У сличном кључу могуће је поставити питање о корисности од елиотовске линије у поезији. Да ли поезичка самосвесност и традиција у елиотовском смислу ће речти, јесу, још увек, од корисности пост-постмодерним песницима?

Можда је замка била у следећем. Апсолутна поезија се једноставно није дала подражавати; елиотовски модел је и нехотице допустио подражавање. На нашим просторима, најснажнији таленти прекодирали су га и асимиловали у свој израз, али већ после њих поступно је долазило до јењавања па и губљења важних чинилаца песме, као што је поетски набој. Да нисмо смели с ума наш средњовековни стих, до дога вероватно не би дошло. Овако, у песму

је неприметно уклизио прозни па и есејистички тон, уз додатно осиромашење на смисаоном, естетском, језичком плану. Као да се пресликао дух времена распадања, без неопходне снаге за повратни напор, самоваспостављање. Добро је не подлећи томе. Добро је упијати интегрално и суштину и форму, од непроцењивог је значаја допустити да се различите традиције укрштају у теби и да се спонтано пројављује твој глас, твој песнички рукопис. Нисам за „-изме”.

Један од лајџмоћива размишљања о ѿоезији јесће смањивање броја чииџалаца, или бар чииџалаца џиџамџаних збирки ѿоезије. Шиџа је разлоџ овом ѿренду и да ли он и на који начин ѿоврајино делује на сџиварање ѿоезије?

Никад мање издавачких кућа заинтересованих за поезију. А с друге стране, опет, самофинансирање и неселективност доводе до тога да се, почесто, чује да има више песника него читалаца поезије. Потреба да се поезија чита, и посебно, чује, ипак је жива, још. Што силнији напори да се човек сведе на материјално, то ће се извесније у њему побунити дух. Стварање је пак независно од свега, па и сам стваралац га дочекује као ретког госта.

Једна од најјачих меџафора књижевностџи је одломак из Књиџе о Јову у којој Јов каже: „О кад би се најџисале ријечи моје! кад би се сџавиле у књиџу! Пиџаљком џвозденом и оловом на камену за вјечни сџомен кад би се урезале!” Да ли савремени ѿесник још увек ѿеџи да исџисује речи урезане у камен, или се мири са судбином да је оно џиџо заџисује ближе ѿисању џранчицом ѿо ѿеску?

Да, Књига о Јову урезана је у најтврђи камен. О вечном спомену он је бринуо зарад поуке. Она нам се још у кожу урезује. Да ли читамо, примамо? Чујемо ли данашњег Јова, где нам је снага и вера јововска? Колико је охолих, безосећајних и вештих да заведу, заварају и себе и нас? А гранчица... Добра је и гранчица, можда њоме призовемо у свест онај пролистали Аронов штап, те се и песак покаже плодним. (Мене је, као и неколицину колега, задесио случај да нам излију стихове у бронзи, на бетону сред Кошутњака, али не задуго: колико знам, већ су затрпани рушевином. Па ето, свет стоји :))

ЗЛАТА КОЦИЋ

ДВОЈНИЦЕ, ТРОГЛАС

Чујем ѿо. Нема броја сѿрунама на веѿру,
диркама дуѿиним. Ничеѿ ѿоѿлијеѿ од роѿа,
кад оживи ѿа ѿоли људски дах. Чујем орѿуље
олујне у хору, диѿле у ѿрлу нарикаче. По боји
ѿласа ѿознам не само земника, но и биље:
раном свирању у лисѿи, још одазову се мириси
заѿубљени. Горке кайи. Чујем и кроз цилик срче.
Толико сам си и сав сунчан, од снеѿа бељи
изнуѿира и сѿоља, да можеш неким ѿокреѿом
усана рањених оѿласиѿи. Час и смер. Све
ѿолеѿло да добауља, болним оком и ухом се
увери колико једносѿавно је усѿаѿи са ѿправе
ѿрозрачне и ѿу, ѿде два свеѿа у једне ѿајде
дувају, заридаѿи, ѿрлом ѿроѿласним.

БОРЉО СЛАДОЈЕ

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем интјернетја и његовим ширењем постојаје уочљиво да се књижевност полако сели на сајбер просторе. Када је у иштјању проза, шта селидба је довела је до наштјанка нових жанрова (штвштјер проза), нових начина иштјања (инштјеракштјивна проза) и чштјања (хштјертјекштј), као и до нових комбинација чштјања и иштјања (фан-проза). Да ли ће у штјом ирелазу/селидби у нове, вирштјуелне просторе поезија остјати иштја, или ће се, и у ком смеру, иромеништј?*

Борђо Сладоје: Једва се разабирем и у садашњости, па могу само да гатам и нагађам у ком ће се смјеру поезија мијењати и како ће нове технологије на то утицати. Немам технолошког искуства ни знања, ни вјештина, немам ни дана учешћа у дигиталној револуцији која, као и свака, једе своју дјецу, а оне који претекну подвргава строгим револуционарним законима. На компјутер још гледам као на шејтанску справу, измишљену у полицијске сврхе – за даљинско праћење и унутрашњу контролу усамљених индивидуа истјераних на брисани сајбер простор. Лако ћемо се сложити да је нова информатичка технологија омогућила корисницима приступ несавладаивој количини информација, да је убрзала комуникацију, олакшала писање и штампање књига, а од интернета направила рај за скрибомане. Постоји реална опасност да се у том многоблштву пјесничка ријеч једноставно зауби. Ниједан, па ни дигитални систем, ипак, није савршен; и он има пукотине и „отворе на панциру” кроз које ће, вјерујем, будући пјесници кријумчарити поезију, у некој неизбјежно хибридној форми. Мени се чини да проблем није само жанровски и поетички, већ прије свега антрополошки. У којој ће мјери нове технологије утицати на човјекову свијест и менталну

структуру, како ће и докле ићи генетска модификација, не само соје и кукуруза већ и људске врсте. Хоће ли из човјековог живота бити истиснути духовни и душевни, па дакле и поетски садржаји, и да ли ће се тако остварити платоновска идеја о држави без пјесника. Али ово су само футуристичка наклапања некога ко се упорно држи хартије и оловке, вјерујући да је пјесма ручни рад који врло лако може завршити међу раритетима у неком музеју који се, по старом српском обичају, отвара једном у тридесет година. А може бити да ће се, кад им досаде сва та технолошка чудеса, неке нове генерације вратити поезији као органској, интегралној душевној храни.

Могли бисмо рећи да је модерна проза – њој краја за немогућом прозом. Сличан њој је имала и модерна поезија. Она је настојала да у њој пребри њеснички материјал који до њада није њосиојао или кога њоезија њрећходних времена није могла да савлада и њојћини себи. Да ли савремена њоезија има њансе да њеснички савлада грађу коју јој њружа савремени свећћ (ћроизводе кулћурне индустћрије, доминацију финансијскоћ секћора и Силицијумске долине, њосћћхуманизам и њосћћдемократићу), или ће се сконценћприсаћћи на њо да оћева оно њићо њраје?

Поезија никад не говори о једном већ претежно живи од укрштаја – узвишеног и баналног, чулног и апстрактног, личног и колективног, свакодневног и историјског, стварног и симболичког, трајног и ефемерног... Она не може и не мора пратити бјесомучни технолошки напредак; понекад је дјелотворнија нека врста регресивног одклона, хода уназад, такорећи, да би се успоставила неопходна дистанца. Може бити да је сва та силна, хаотична, фрагментарна и све тривијалнија грађа, ограничених симболичких залиха, подеснија за прозну обраду; можда је све то лакше развући на двијеста страница романа него сажети у сонет. Треба потрошити много суварака да би се потпалила лирска ватра. И код нас се, примјера ради, већ дуго пише, критички и теоријски здушно подржава такозвана урбана поезија, а испоставља се да имамо тек неколика урбана пјесника од значаја. Чак су и највећи мајстори, попут Попе, остали недоречени у пјесничким походима на градску свакодневицу. Али поезија се, као и увијек, мора суочавати са феноменима нове стварности, ма колико то било тешко и у крајњем исходу неизвјесно. Тако ће сигурно пропјевати, да не кажем пропиштати онај ко се задужио у францима, римоваће се макар у рекламама за циркуске програме од националног значаја, а лирска суза може, у тренуцима слабости, ганути и неког од господара Силицијумске долине.

На другој страни, поезија се не може и не смије одрећи великих и вјечних тема и „стarih добрих општих места”. Истини за вољу, савремени пјесник не може, без ироније, поновити Хелдерлиново увјерење да оно што траје утврђују пјесници, али га не смије ни резолутно порећи. Мора се сачувати то драгоцјено зрнце заблуде о важности поезије. Најлепше певају заблуде, говорио је Миљковић. Без те „енергије заблуде”, која је друго име за вјеру, поезија се једноставно не може писати. Све друго се да некако надокнадити.

Пишући свој ђодемички ђексѝ о ђесничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиотѝ је ђредсказао да линија ђоезије коју одликује радикална ђоеѝичка самосвесѝ, оличена у чистѝој/аѝсолуѝној ђоезији, након Валерија „више не може да буде од какве корисѝи будућим ђесницима”. У сличном кључу могуће је ђосѝавиѝи Ѣиѝање о корисѝи од елиотѝовске линије у ђоезији. Да ли ђоеѝичка самосвесѝи и Ѣрадиѝија у елиотѝовском смислу Ѣе речи, јесу, јоѝи увек, од корисѝи ђосѝ-ђосѝѝодеѝним ђесницима?

Елиот је вјероватно имао довољно разлога и аргумената за тврдњу о истрошености једног поетичког обрасца, али та тврдња не мора претјерано обавезивати савременог пјесника. Он је у релативно комотнијој позиѝији, с обзиром на то да не постоји изразито доминантан и обавезујући начин пјевања, иако се подразумијева нека врста поетичке коректности. Данашњи пјесник не мора да мари за славу поетика, како би рекао Црњански, и може по свом нахођењу да бира духовне и књижевне претке, рачунајући и Валерија, тим прије што је пјесничка жудња за чистом, апсолутном пјесмом неугасива.

Свијест о елиотовски схваћеној традиѝији – о томе да с нама ништа не почиње нити се завршава – јесте једноставно неизбјежна, без обзира на то да ли традиѝију прихватамо, кокетирамо са њом, паразитирамо на њој или је негирамо и одбацујемо. Однос новог и већ написаног и у времену потврђеног сложен је, противрјечан и изазован. Добра пјесма се може написати из отпора према традиѝији, но ако је традиѝија не прими она, поједностављено речено, нема на чему да се држи. Нека духовна, културна, књижевна основа мора да постоји, нека тачка ослонца коју свако тражи и осваја по мјери индивидуалног талента и сензибилитета. Као, рецимо, Јеѝтс Византију или Попа српско средњовјековље. Са том свијешћу, вјероватно ће и неки будући пјесници освајати и усвајати, као дио насљеђа, понешто и од овога што ми данас пишемо. А шта, како и колико – то се не може ни знати ни казати.

Један од најјачих мейџора књижевности је одломак из Књиже о Јову у којој Јов каже: „О кад би се најписале ријечи моје! кад би се сјавиле у књиџу! Писаљком ѕвоненом и оловом на камену за вјечни сјомен кад би се урезале!” Да ли савремени њесник још увек њежи да исписује речи урезане у камен, или се мири са судбином да је оно шћо записује ближе њисању ѓранциом њо њеску?

Не могу се отети утиску да је на дјелу планско одвраћање читалаца од поезије, удружени подухват издавача, књижара и медија, уз прећутну сагласност власти. На једној страни лију се крокодилске сузе над судбином пјесника и поезије, а на другој се подјарује потреба за лаком, површном и тривијалном литературом која „добро иде” и коју пишу готово сви – водитељке, глумци, пјевачице, касирке, судије и робијаши, ражаловани официри, ислужени полицајци и политичари... Док не објаве књигу, не рачунају да су ишта урадили. А поезија упорно поставља тешка и „досадна” питања и тиме збуњује „обичног” читаоца, провоцира власт, квари тржишну утакмицу, а не доноси профит. У свему томе ни пјесници нису сасвим невини, јер су у борби за слободу израза и аутономију текста заборавили, па чак и презрели читаоца. Понекад ми се учини да кризу поезије подгријавају недаровити пјесници прекомандовани у критичаре, културне и јавне раднике. Протјерана из јавног и медијског простора, одбачена као некурентна роба, поезија, осим на друштвеним мрежама, опстаје и у усменом облику – на књижевним вечерима и сличним сеансама, гдје се још увијек окупљају завјереничке групе „зависника од рима”. Не тако давно у црквама је било мање посјетилаца него на пјесничким вечерима, па црква није пропала нити је вјера угашена. Тако ће, вјерујем, и поезија преживјети. Није узалуд речено да је то со живота. А истински пјесници су увијек били ријетки, као бјелоглави супови. И у сваком систему – технолошки вишак.

Једна од најјачих мейџора књижевности је одломак из Књиже о Јову у којој Јов каже: „О кад би се најписале ријечи моје! кад би се сјавиле у књиџу! Писаљком ѕвоненом и оловом на камену за вјечни сјомен кад би се урезале!” Да ли савремени њесник још увек њежи да исписује речи урезане у камен, или се мири са судбином да је оно шћо записује ближе њисању ѓранциом њо њеску?

Без обзира на то како и чиме пишемо, увијек постоји потајна нада да ће то трајати. А да би заиста било у камен урезано, мора се платити јововском патњом и јововском вјером. Али, нажалост, ни камен више није јемац вјечности. Погледајте с каквом се застрашујућом лакоћом руше споменици древних цивилизација, рачунајући и српске, за које смо до јуче вјеровали да су са вјечношћу срасли.

ДАЛЕКО ЈЕ ХИЛАНДАР

Досја је мени да бјецне из мрака
Жижак сунцокрећа ил йламичак мака,
Да ме, йонекад, озеблоџ обасја,
Кроз йтрейавице йщеничноџа класја
Оно шйџо йтреййи над йџлем, у јари;
Да ме, ко своџа, зрикавци-брујари
Призову ѓрещноџ, уморноџ од чуда
А лија йриђе и шайне – отуда...
И йуџ до цркве за ме је Голџоџа:
Разжарена йасйџва, вазда срдйиџ йроџа,
Смркнуџи љакон йсалме мрмља за се,
А звонар ко да йџџеже кајасе.
Врайиџо бих се да не моџриџи с ййрона,
Већ од Сйџовариџиџа Свеџџоџ Симеџна –
У мучалницу уврх йџџџоџ сйраџа,
Где од дечјеџ даха на окну се хвайа
Нещйџо шйџо свеџйли йџуџи ореџла...
Ал ѓавелаџ и ја йџкрај Вождйџейрола,
У смуђеном сйаду, ни јаѓђе ни звере,
По свој ѓуџйљај наде и найрсйџак вере.
А за наџе ѓрехе, несређе и муке,
Мајџице, Свеџа, мало су ййри руке!
И можда је боље да до Твоџа храма,
По сйас и милосйџ дуџа крене сама
Јер ја сам йреџун йџџела и ѓара,
И не смем йџакаџ у сјај Хиландара.

ЈЕЛЕНА ЛЕНГОЛД

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем интјернетја и његовим ширењем постојаје уочљиво да се књижевност полако сели на сајбер просторе. Када је у писању проза, та селидба је довела је до настанка нових жанрова (интер проза), нових начина писања (интерактивна проза) и писања (хипертекст), као и до нових комбинација писања и писања (фан-проза). Да ли ће у том прелазу/селидби у нове, виртуелне просторе поезија остати исја, или ће се, и у ком смеру, променији?*

Јелена Ленголд: Мени се чини да је овде прилично олако употребљена реч „жанр”. Имам Твитер, знам шта је Твитер, и тешко да би се то што се тамо пише могло назвати било каквом прозом, у књижевном смислу. На Твитеру нешто може бити књижевност само у случају да се објави квалитетан афоризам, а то се веома ретко дешава. Пре ће бити да је Твитер једно велико свађалиште. Заправо, ја не видим да је компјутерска технологија нешто много променила у књижевности. Оно што је вредно, и даље јесте, и обратно. Компјутери и интернет су само учинили две главне ствари: да се, технички посматрано, пише лакше и брже, и да је све много доступније. Иако обе те околности имају и своје негативне последице, ја бирам да видим оне које су позитивне. Својих првих шест књига сам написала на писаћој машини, па знам колико је лепше, пријатније и ефикасније писање на компјутеру. А такође знам и то колико много читалаца има поезија кад је ставите на интернет, рецимо на Фејсбук. У том смислу, мени се интернет чини као поновно рађање поезије. Људи воле да читају поезију, воле о њој да разговарају, и радо је коментаришу. И сама сам многе добре песнике „из региона”, како се то данас каже, открила управо преко

Фејсбука. А сама поезија, она се није битно променила, барем не због интернета. Поезија се мења онако како би се и иначе мењала, стилски, садржајно, мисаоно. Свако ново време носи и свој стил, то је разумљиво, и то нема директне везе са компјутерском технологијом.

Могли бисмо рећи да је модерна проза – истража за немогућом прозом. Сличан њуј је имала и модерна поезија. Она је настојала да уиштреби њеснички материјал који до њада није њосиојао или кога поезија претходних времена није могла да савлада и њоични себи. Да ли савремена поезија има шансе да њеснички савлада грађу коју јој њружа савремени свет (производе културне индустрије, доминацију финансијског сектора и Силицијумске долине, њосићуманизам и њосићдемократију), или ће се сконценњрисати на њо да њега оно њио ираје?

Знам да теоретичари књижевности исписују странице и стране бавећи се овим питањима, али мени се скоро све то чини као један измишљен, непостојећи проблем. Не разумем зашто би данас проза била „потрага за немогућом прозом”. Не схватам шта је ту немогуће. Зашто би данашњој поезији било теже да савлада свет него што јој је то било тешко, рецимо, пре сто година? Смисао живота, међуљудски односи, осећања, страхови, жеље, то је све увек било тешко за савлађивање, али истовремено и изазовно за уметнике. Уопште не мислим да је то данас теже него било када раније. Таквим лажним дилемама се технологији заправо даје већи значај него што га она објективно има.

Пишући свој њолемички њексњ о њесничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елињ је њредсказао да линија поезије коју одликује радикална њоењичка самосвесњ, оличена у њисњј/њисолуњној поезији, након Валерија „више не може да буде од какве корисњи будућим њесницима”. У сличном кључу могуће је њосњавњњ њињање о корисњи од елињњовске линије у поезији. Да ли њоењичка самосвесњ и њтрадиција у елињњовском смислу ње речи, јесу, јњњ увек, од корисњи њосњ-њосњмодерним њесницима?

Свака генерација је, чини ми се, имала и неки свој стваралачки нарцизам који се одликовао и тиме да проглашава смрт једне ере. Кад хоће да звуче помпезно, шокантно или револуционарно, теоретичари или уметници изговарају такве ствари: нема више уметности после овог или оног аутора. То су потпуне бесмислице. Неки аутори оставе већи траг, направе већи искорак, али док постоје људи,

постојаће и уметност, то је сасвим сигурно. И она никад не умире, никад не престаје, нема чак ни тако драстичне резове како то понекад желе да представе. Књижевност, сама по себи, много је издржљивија, доследнија и квалитетнија од оних који се њоме баве.

Један од лајџмортива размишљања о поезији јесте смањивање броја читалаца, или бар читалаца шtamпаних збирки поезије. Шта је разлог овом тренду и да ли он и на који начин повратно делује на стварање поезије?

То су понекад банални разлози. Некад су људима књиге скупе, а некад су напосто лењи да оду до књижаре, навикли су да све имају уз помоћ неколико кликова мишем. Из истих разлога због којих мање идемо у биоскоп, сада мање купујемо књиге. Интернет је омогућио да је све доступно. Треба раздвојити трговачке последице од стварних последица по поезију. Можда се збирке поезије мање продају данас, али се поезија више чита. Ово није добро за издаваче и књижаре, али за песнике и љубитеље поезије уопште није лоше.

Једна од најјачих метафора књижевности је одломак из Књиже о Јову у којој Јов каже: „О кад би се написале ријечи моје! кад би се сшавиле у књигу! Писаљком звоненом и оловом на камену за вјечни спомен кад би се урезале!” Да ли савремени песник још увек тежи да исписује речи урезане у камен, или се мири са судбином да је оно што записује ближе писању транчицом по песку?

Док су постојале само књиге, оне су могле бити уништене лакше него данас. Падне бомба на библиотеку, упали се пожар, букне рат, изгубите рукопис, и нестане све. Данас ваше дело тешко да може да нестане. Кад га једном окачите на интернет, оно је увек ту негде, и тешко да се може назвати трагом на песку. Не волим катастрофичарске теорије о било чему, а најмање о књижевности. Интернет је, с моје тачке гледишта, камен у који се поезија урезује много дубље него било шта што смо досад на свету имали. Е сад, ако неко дође и угаси интернет, онда можемо да почнемо да се бринемо, мада верујем да би се и тад нашао начин. Само бисмо се прешалтали на методе од раније.

ЈЕЛЕНА ЛЕНГОЛД

ПРЕВИШЕ МАРАМИЦА

На крају ће ме убити ентузијазам
за јавности ће га назвати именом неке срамне болести
или ће га увести у сумњиву копрену случаја
неку смешну околност која ме је њобожје одвела тамо
на њодрећно место у њодрећан час
али ви се не дајте заварати званичним извештајем
биће то обичан глупи ентузијазам
превише воље, превише речи, превише жеља
необјашњиве године сирћења
поглед управљен у даљину, у хоризонт, у прозрочно
превише прича испричаних онима који не постоје
превише марамица, разледница, ирчања до прозора
превише људи који личе на неке друге људе
због чега им упућујем превише љубазних осмеха
то ће ме убити на крају, ти осмеси расути у ветар
убиће ме онако како та ствар иначе убија
надомак мудрости, на корак од разума
таман кад помислим да знам како даље и куда
баћиће ме
казниће ме
најлакше ми све.

МАРИЈА ШИМОКОВИЋ

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем интјернетја и његовим ширењем јосјаје уочљиво да се књижевност јолако сели на сајбер јросјоре. Када је у јијању јроза, ја селидба је довела је до насјања нових жанрова (јивјер јроза), нових начина јисања (инјеракјивна јроза) и чииања (хијерјексј), као и до нових комбинација чииања и јисања (фан-јроза). Да ли ће у јом јрелазу/селидби у нове, вирјуелне јросјоре јоезија осјаји исја, или ће се, и у ком смеру, јроменији?*

Марија Шимоковић: Ако је сајбер простор компримована бесконачност, у којој су све могућности једнако не/извесне, ако кажемо да је он простор без времена, да је он космос сабијен у пастилу екрана, хоћемо ли доћи до утиска да смо управо ми носачи времена и да своје односно важење постижемо управо том чињеницом. У песнику се одвија време које је неисказиво (Елиот). Тако сајбер простор ипак добија субалтеран статус. Јер простор је, по дефиницији, димензија битка која омогућава опстанак бића једног поред другога, као у сајбер простору, а време је димензија следа бића. Те је за ствараоца сајбер простор место за реализацију, истина мерена сопственом идејом бесконачности, те се тако бесконачност за којом уметник трага смешта у именоване одаје, гомила једно иза другог, и Сору/Paste командама усмерава на задате положаје. Уметност покушава да припитоми најдужу могућу верзију времена (Бродски). Ако је уметност онтолошка шифра бића (Финк), сајбер простор, у овом контексту, никада није *telos* већ *techne*. Јер шта је јаче од онтолошке шифре? Знамо. Не именујемо. Ту нема места рабулистици. При свему томе можда је неопростиво што се губи рукопис, као јединствени траг, као још једна могућност читања

ауторових личних својстава, али рукопис ипак нема толику важност да својом одсутношћу понесе садашњи тренутак прошлости (Елиот). У том смислу, да би се напредовало треба ићи уназад. Сложени у нама сви песници од вајкада до данас, све виђено, учено, искушено, додирнуто, не предају се варкама сајбер простора. Само му уручују да би проследили, невероватном брзином, да би он што су некада руком, писаћом машином и бројним индиго папирима, пишући све испонова, постигли исто. Да би оставили траг свог бића и свој начин решавања њене онтолошке шифре, да би оставили рељефе свог времена у простору. Наравно да лакоћа баратања тим простором омогућава масовнију инфилтрацију субверзивних елемената. Попут оних који емоцију не мењају кроз књижевност (Елиот) већ дају саму емоцију. Та исповедна, сувише лична, књижевност која није имперсонална, добија највише лајкова на интернету. Јер, они који је читају а не пишу, и нажалост, они који такву књижевност пишу без много попутница у својој литерарној торби, не могу да се носе са питањима која су себи поставили. Одговори им нису уверљиви, имају ефемерност годишњих доба, али и варљиву лакоћу читања. То је књижевност у којој је простор заузео велико место и шири око себе неопозиву празнину. Легално је писати у временима смањеног кисеоника, у временима рушења вредности, да, али и објављивати тако писано, не, јер такво писање и само доприноси управо смањеном кисеонику и рушењу вредности. Трудим се да не заборавим да је свако мера ствари (Валери). Или како По поима песму – као практичан резултат песничког осећања израженог речима, а не средство изражавања своје личности.

Одговор на питање односа имагинарног простора и људи имагинације – песника је у ствари сажет у једном парадоксу – Ахил никада неће стићи корњачу.

Могли бисмо рећи да је модерна проза – њојпрага за немогућом прозом. Сличан њуи је имала и модерна поезија. Она је настојала да њојпреби њеснички мајеријал који до њада није њосиојао или кога њоезија њреиходних времена није могла да савлада и њоичини себи. Да ли савремена поезија има шансе да њеснички савлада грају коју јој њружа савремени свеи (производе културне индустрије, доминацију финансијског сектора и Силицијумске долине, њоси-хуманизам и њосидемократију), или ће се сконценитирисати на њо да ојева оно њио ѡраје?

Песме су увек биле чувари наших привида. Уосталом, као и целокупна уметност. Певање је оно што је трајно. А у животу, у историји цивилизације, у малим историјама наших живота – једино

је стална промена, како бележи *Ли Ђинг*. Певање га учвршћује и одлаже у архив времена. Као траг, дубок или мање дубок, велик или мало мањи, све зависи од власника корака.

Пишући свој полемички шекспир о есеничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиот је предсказао да линија поезије коју одликује радикална есејичка самосвесћ, оличена у чистијој/ајсолутијној поезији, након Валерија „више не може да буде од какве корисније будућим есеницима”. У сличном кључу можда је поставио питање о корисни од елиотовске линије у поезији. Да ли есејичка самосвесћ и традиција у елиотовском смислу те речи, јесу, још увек, од корисни есеј-есемодерним есеницима?

Све се променило, изместило, ишчашило из зглоба. Нестао је стари распоред неба. Под њим се другачије живело, писало, пулсирало, јер је и оно слало другачије пулсације. Све је то уметност прва инволвирала и усмеравајући се панкалистичким путевима рушила и градила сопствене, увек другачије стазе по којој ће биће умети више да види и боље да покаже. Остављајући вечно важећом Елиотову тврдњу о осећању историје у сваком песнику. Оно, пише Елиот, присиљава човека да не пише до сржи прожет својом генерацијом, већ са осећањем да читава европска литература почев од Хомера, и у оквиру ње читава литература његове сопствене земље, истовремено егзистирају и истовремено сачињавају један поредак. То је традиција у најширем смислу. Свако од нас сада за радни сто носећи у својој сложености све мртве и живе писце које је прочитао. Њему мора бити јасно, пише Елиот за песника, да се дух Европе – дух његове властите земље – дух за који ће временом научити да је много важнији од његовог личног духа – мења и да та промена представља развој који ништа не оставља *en route*, и да захваљујући њему не старе ни Шекспир, ни Хомер, нити цртежи на стењу које су нацртали цртачи из Магдаленине епохе. Јер, како мудро пише Мангел, речи уносе светлост у биће, а онда жале за његовом пролазноћу. Уметност је ту да их учини непролазним.

Један од најинтереснијих размишљања о поезији јесте смањивање броја читалаца, или бар читалаца шtamпаних збирки поезије. Шта је разлог овом тренду и да ли он и на који начин повраћају делове на стварање поезије?

Не може смањени број читалаца поезије да утиче на писање песама, може само да демотивише издаваче. Јер песма МОРА бити записана у тренутку када се рађа. Иначе је изгубљена. А зашто би

песник себи стварао осећај неизрецивог губитка због изгубљених речи, када је песма за њега Сатори?

Једна од најјачих метафора књижевности је одломак из Књиге о Јову у којој Јов каже: „О кад би се написале ријечи моје! кад би се ставиле у књижу! Писаљком звозденом и оловом на камену за вјечни спомен кад би се урезале!” Да ли савремени песник још увек тежи да исписује речи урезане у камен, или се мири са судбином да је оно што записује ближе писању границом по песку?

Ако је песник, по дефиницији, онај који види, има ли право да проглашава сопствено слепило? Наравно да се свака права песма пише са убеђењем да се речи урезају и остају заувек да трају. У меморији света. Малог или великог. Да делују, јер једино овековечене делују дугорочно. За писање границом по песку задужени су они који сајбер простор користе као селфи.

МАРИЈА ШИМОКОВИЋ

син/дарела

1.

новембар је начео орах
у њему је била ђејелуџина
хаљина из секенд хенда без једне цијелице
а ја сам ђиражила само њене миџеве
да ми од бундеве кочије начине
како бих моџла без ђреседања у неколико ауџобуса
да сџиџнем на један марџинални доџађај који ме се
у суџиџини не би ни џиџао да нисам којим случајем
ја џлакаџирана као џлавна личносџи исџиџоџа
већ сам имала на себи хаљину из ђреџходне ђесме
и неколико резервних бисера у минђуџи
када ме је ђресрео оџиџар ђоџлед виноџрадара
на чији сам ђесак не хоџећи да ђравим ђрекрџај
уџраво усмерила свој ђерформанс с орахом
не волим оџиџре ђоџледе ни џласну реченицу
али се нисам ђовукла
јер сам ђреџпознала у смеђим очима
доброџу оноџ виноџрадара из ђреџходне књиџе
и знала сам да се она наслеђује
џе да овоџа џуџа моџу мирно да сачекам миџеве
нисам се окренула ђосле ђовраџка из ђризора
јер сам зачула џкриџу сандала возара кочија које изџледа
уоџиџџе нису биле измиџљене
ко ни уџреџнуџи коњи са једним именом уџп
и друџим надасве уаџг
џиџо су чекали време џаџе у куџолама ораха из којеџ смо
избаџили речену ђејелуџину хаљину
и наџили друџу цијелицу на

њој њуно неочекиваном месџу
 и како је њоноћ била надохвај
 ја сам исџрчала на сцену заборављајући даљи џексџ
 и њала у емоцију без њџелиџенције
 браћа џрим су јоџ оџџирила њера
 док сам свеједно бацала осџајџе дана у коџару
 имџиџирајући њокреџе берачица џрожђа
 које су око мене у њола џласа неку
 сасвим дуџачку нежностџ
 њевале

2.

браћа џрим су ми онда оџџисала
 драџа наџа
 џрекрајање значења у бајкама дозвољено је
 али ако се наводи име личностџ која је измиџљена
 и џолико деценија џроверена код наџих чиџалаца
 у најмању руку заслужује џрекор неџачна чиџеница
 џумачења лика миџева у оној насловљеној
 њеџељуџа
 хоћемо да кажемо да ми никада џим малим сџворовима
 не бисмо џоверили џако круџан задаџак
 чиџај меџаморфоза бундеве у кочије
 јер смо џроценили да џако џџо заисџа не би ваљало ниџи
 би било уверљиво
 заџо вас најљубазније џодсећамо на сцену
 код џроба њеџељуџине мајке
 када се изненада јавља лик добре виле
 која је за џреображај номиниована
 и молимо да у ваџем сочиџенију џу џреџку исџравџе
 јер деца су навикла а њих има џуно данас у одраслима
 на одређен редослед доџађаја у наџим бајкама
 и заџо су оне
 баџ збоџ џе драмаџурџије
 и лековиџе
 срдачно вас џоздрављамо и молимо
 да џесничку слободу мало окрџџе у корисџ
 веома важних и верујемо суџџинских исџравки
 које смо били слободни да вам уџуџимо
 а оно за секенд хенд хаљиницу наџе јунакиње
 добро џо вам оџраџџамо
 јер ваџе време у којем живџџе заисџа јесџе
 као да је изиџло из неке радђе са секенд хенд робом

зайіо вам и не замерамо шійо сїе у очајању
іокуцали да іомериііе сїари расіоред неба
іод којим ми и данас живимо
и одавно се вице не чудимо како ни бајке
ни снови на вање доба
не іримају се

покушај живописа бајлонијеве пијаци енкаустиком

1.

овде видљивості објашњава іредмеіе и људе
и не смеіа јој ни магла која је кажу сликари вешіи додаіак
ексіресіји

кроз коју се кайкад могу чуіи ііихи гласови
и ііеіке ісовке како бинарно друкују легенде
да би іокуцај усїео
ііреба замислііи облик децембра на ііезгама
и људе како кроз влажну узицу ііреіоднева
лењо и іредано іоново іосіају власници сойсїивених живоіа
малочас је начеіа субоіа у којој време суздржано ііуче
не би ли увођење у мисіерију дуже іірајало
іесма іочиње са ірвим уласком у іризор
чији лирски јунак обојен воіііаним бојама
не іресіаје да се одазива на реч
чудо

2.

грожје је здраво јер има виноград и іесак и небо
сайеіо у својим коіііицама
са смислом за учиіавање у другом іеску
іод новим іоложајем звезда
на исіи начин између два оікуцаја срца
које је кажу ііренуіак чудесног
грожје је здраво јер је сред њега и мир длана
оне која га је изнела на сунце бајлонијеве
іа се субоіа заусіавила код њене ііезге
да одгрізе іодневу комад и скрије га у зрно које се слива
низ іоіііеіицу времена са све грожјаним шећером
и іосіаје іанка скоро ірозира скрама
која одваја іре од іоіоднева

3.

ишћам је из којеџ краја долазе шако заумни ѓроздови
а она заусћи о иућу однекле
без изгледа на уойщћавање:
из арадо румуниџ ја никад научило иправилно ѓоворило
зујало је између њеноџ домалоџ ирсћа и линије среће
иосуће мирисом снеџова ирансилваније ко ванилин щећером
ѓрожђе је код ње ишак било најлейще док је збрајало
сочности афусалија сланке и кадарке
и док смо иосћајале владарке
иренућка у којем је још све било моџуће
сйусћила сам щайаић чуђења на шезџу иоред ѓроздова
док је брижно на ваџу сћављала све иоѓрещне речи
којих се моџла сеишћи

4.

иодне се сйремало да се косо сйусћи на рамена
најмлађеџ бајлонија који је некуд ищцао иовијен од дуђе несанице
над сйокојем щио је смекщцао ѓлаџоле и времена
миксујући иризоре и боје са иросценијума некадашње цркве
сада бишеф шчаиѓра усред беоѓрада и некоџ далекоџ
арадскоџ виноѓрада са избледелим сликама деишњсйва
и док су неиправилно деклинирани иојмови о исћом обрићали
свој шок
у налеићу веиѓра чији иравац није сйиѓао уз
ирейознавање
окренућ од шаме наѓовещићене сценоѓрафијом
васко је са адијем иио слаићку щиру која је
крнула ѓрожђу међу земљоисним карћама
сладећи се мнощивом наѓласака које је усйућ носило

5.

цела је иијаца одједном
добила боју зажарене иући девојака щио ѓолим ноѓама
сред щайиорскоџ крила расйеиоџ на заијежним колима
ишк ирисйиѓлим са иеска арада
ѓазе ѓроздове уз дуѓ иућени врисак заиео сред увојака
ироносећи кроз лейио мирисе младих сукања
док над шезѓама ичелама налик
сйадоше да лелујају неке сасвим узбигане реченице
невичне иодмеићању и конјуѓацијама
снеѓ је исйирао сваку сувищну реч између обода
адијевоџ и васковоџ щещира

чујно је расишао сћеиен ирисносии и у људима је сћало да
зри вино као шиио у кацама шако раније није никада
неко је рекао: чудо се догађа чудо је у шоку

6.

иризор је најмлађи бајлони
иренео у излоџ оближњеџ кафића
у којем се већ био огледао
и сео за округли сиио насирам браће јакова и анијона
у ирвом а већ усїелом шокушају да им
шодасире свој халбцилиндар иреїун догађаја са њихове иијаце
и док су му шод зубима још рскала зрна арадскоџ афусалија
донео је реч која је овој двојици шиио су
све видела кроз сћакло излоџа
још једина недосијала
и онда се чуо шај смех у којем су се времена усложила
дан је шико шо средини ко зрела лубеница
и иијацом је кренуо џлас о не/времену које се из
џеографије далекоџ арада шоуиш децјеџ иресликача
сћало овамо ваљаии
и нико више у субоїу децембра 2007. сред београда
није иишао за цену
одједном је
све чеџа џод је било на брзину кренуло у шродају
док је време мађионичар сћало вадиии све нове зечеве
из шешира
возећи се дрвеним сличуџама кроз фирмиране излоџе кнез
михајлове намиџујући браћи бајлони док су
иїражећи још шо једну кафу
расилей виђеноџ џледали

7.

на шези од малочас осћала је једна
изврнуиш рукавица
сред адијевоџ или васковоџ шешира
реїуш иризора ни шемїером ни fresco secco-м није усїео
бишеф шеаишар је наочиглед браће бајлони и ужурбаних корака
сред иијаце
шосијајао шоново црква
а субоїа шосле крика усїрајала у дуџој молишви
исшод осћављеноџ џрозда сред blow up секвенце
снеџ се иреїварао у бару брзином свеїлосии
и више није било ниједноџ начина
да се иїраџови ирекрију

8.

смрвљене боје времена нагриване расшопљеним воском
у жишком сшању улазе у шесму
она их ушша и не да да очврсну
јер догоди ли се
некога ће шревариши шрајан сјај
и живоси колористи који ни вода ни снег
ни кишца ни море
ошраши више неће

СЕЛИМИР РАДУЛОВИЋ

О РЕЧИ УРЕЗАНОЈ У КАМЕН

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем интјернетја и његовим ширењем постојаје уочљиво да се књижевност полако сели на сајбер просторе. Када је у интању проза, та селидба је довела је до настања нових жанрова (интјер проза), нових начина писања (интјерактивна проза) и читања (хипертекст), као и до нових комбинација читања и писања (фан-проза). Да ли ће у том прелазу/селидби у нове, виртуелне просторе поезија остати или не, или ће се, и у ком смеру, променити?*

Селимир Радуловић: Најнепосреднији одговор на ваш покушај (експеримент!) да одгонетнете како ће поезија изгледати у временима која долазе, односно, да ли ће остати исти или ће се (и у ком смеру) променити гласи – остаће, наравно, иста! Једнако као у јединственој архетипској структури, која обједињује Дантеову архетипологију и Раблеову дезинтеграцију, без чијег разумевања и тумачења нема разумевања и тумачења поезије. Једнако као у Хомеровим, Овидијевим, Вергилијевим, Дантеовим, Шекспировим, Милтоновим, Хелдерлиновим и Рилкеовим песничким обасјањима. У делима ових вековечитих песничких парадигми наводи се препознатљива онтолошка супстанца која одређује меру данашњег и будућег певања. Ми, нажалост, живимо у времену губљења опште културне основе, па се стога догађа да се ширење контекста ка Старом и Новом Завету, Хомеру, Дантеу или Милтону сматра сумњивим (или јаловим), а удевање у контекст Борхеса или Ека обавезујућим и обогаћујућим. И у епохи свекваријетелске популаризације поезија је пена која нам омогућује да познамо да у животу постоји нешто више од оног што зовемо простим животином утехом, нека врста духовне надмоћи над ситном јаловом појани у

сойсѣвеној души. Песничко надахнуће има ту моћ да, успостављањем новог поретка небеских знамења, обнови помало заборављену душу свеѣа. Песма је ѣрасак љуѣње који омогућује будној љуѣњи да живи. Њена мера је неисказива. Помислите само колико је оскудно живо ѣрајање у односу на трајање које је сѣворено у ѣсми. Хоћу рећи да је рад пера које пева, које хвата звук, и неми и чујни, хармонизован с радошћу даха, с веродостојном срећом дисања.

Моћли бисмо рећи да је модерна ѣроза – ѣоѣрађа за немоћућом ѣрозом. Сличан ѣуѣ је имала и модерна ѣоезија. Она је настѣјала да уѣоѣреби ѣеснички маѣеријал који до ѣада није ѣосѣјојао или кођа ѣоезија ѣреѣходних времена није моћла да савлада и ѣоѣчини себи. Да ли савремена ѣоезија има шансе да ѣеснички савлада ѣраћу коју јој ѣружа савремени свеѣѣ (ѣроизводе кулѣурне индусѣрије, доминацију финансијскоѣ секѣјора и Силицијумске долине, ѣосѣхуманизам и ѣосѣдемократију), или ће се сконценѣрисаѣи на ѣо да оѣева оно ѣиѣо ѣраје?

Савлађивање ѣраће је, заправо, ѣено преименовање, преиначење. Савременом човеку и савременом свету је неопходна темељна обнова душе. Иако, у књизи која је написана за све и ни за кога, философ јунак, ѣризивајући добри дух Исѣока, вели да песници сувише лажу (иако је и сам песник), песнику је и данас дато, будући је ослођен на вечноживо дрво, да домаши недостижно, чак и оно што у срце човека не стиже, да опева оно што траје. А како, најнепосредније, песма кротѣ ѣраћу коју јој нуди савремени свет? Лако. Један треперећи гест великог песника очас легитимизује меру Божанског у тек израслој травци или онај трен кад дрво, мразно, додиром оживи мили зрак сунчев!

Или, илустрације ради – како су савремену ѣраћу преименовали Грци и Римљани, Шекспир, Гете, Хелдерлин, Шели? Пођимо с краја. Фридрих Хелдерлин је, нема сумње песник песника. Али за мене је он, још од раних студентских дана, и оно што је Шели за Енглезе – песник над песницима. Ако се за Шелија може рећи да је песник ваздуха и висине и да калеидоскопска смена слика у његовом песништву чини јединствену слику у ѣокреѣћу, онда је уместна реч да се у песништву Фридриха Хелдерлина, лако и крилато, материјализује поступак ѣревазилажења мисли, што је основни закон песничког света. Искуство срца, певајућег срца, и у његовим дужим и његовим краћим песмама, сведочи о живом присуству светоотачке традиције, уз чију помоћ је увећавао скривену дубину оног о чему је певао. Иван Александрович Иљин вели – стихови се не могу склапати мишћу, већ угарцима ѣевајуће ваѣре. Зар не

мислите да ћемо те у^зарке и ту *йевајућу вайру* тражити и препознати и кроз две или три хиљаде година? Зар не мислите да ће и тада овај *йесник врхова*, односно *йесник уздизања* бити мера *лејта* у *Боџа*, мера природних цветова језика и свежег ваздуха имагинације!? И да се ново, невино-рађајуће, сунце, које се, у сликама меланхолично-лирске непосредности, очински надноси над нас, неће надносити и над будућим песничким нараштајима?

А шта да кажемо о апостолу Павлу или *божјојокренућом славују*, Светом Јовану Златоустом, о Исааку Сирину? Зар њихови једри (песнички) плодови не блаже и не насићују свака уста – и данас. Савремени су јер су истинити и човекољубиви, јер су стигли *до краја*, јер су познали оно што је *неизразиво* и *нејприсјутно*, улазећи у нас, сачињавајући запис најдубље и *нејохођене области наше*. Или о старцу Порфирију, *свејлој пројави истине* и *уише*, који се упокојио крајем 20. века, а његовом сведочанству да Христос не прима *неописане душе* и да је неопходно *јосјати иесник да би јосјао хришћанин!*

Пишући свој ђодемички ѿексѿ о ѿесничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиотѿ је ѿредсказао да линија ѿоезије коју одликује радикална ѿоеѿичка самосвесѿ, оличена у чистѿој/аѿсолуѿној ѿоезији, након Валерија „више не може да буде од какве корисѿи будућим ѿесницима”. У сличном кључу могуће је ѿосѿавиѿи ѿиѿиање о корисѿи од елиотѿовске линије у ѿоезији. Да ли ѿоеѿичка самосвесѿ и ѿрадиѿија у елиотѿовском смислу ѿе речи, јесу, још увек, од корисѿи ѿосѿ-ѿосѿмодерним ѿесницима?

Од елиошовске линије у поезији, можда, нема велике користи данас – у будућности ће је, можда, бити још мање. Али њесничка самосвесност и традиција, у елиошовском смислу речи, драгоцене су савременом песничком нараштају. Тако ће, можда, бити и у будућности. Он је један од оних песника који је указивао на изазове и могућности и отварао нове видике за песму и за песнике. Али, можда, није један од оних хиљадугодишњих храстова у чијем хладу савремени и будући песник изналази меру истинског певања. А да ли је баш тако? Сетимо се речи Авве Доротеја – ујутру препитију себе како си провео ноћ, а увече како си провео дан!

Један од лајшмоћива размишљања о поезији јесте смањивање броја читалаца, или бар читалаца шtamпаних збирки поезије. Шта је разлог овом тренду и да ли он и на који начин повратно делује на стварање поезије?

Свако од нас има утиснут жиг унутрашњег фарисеја који га тера у прелест. Кушач је кушач! Он, слева и здесна, напада Христову војску, па ако, гдекад, падне не треба га призивати. Ако кушач над- влада, онда је светлост тама, а тама светлост бива. Између истине и неистине, правде и неправде, бришу се разлике. Зар се исто не каже и у књизи која је написана да би се обеснажио један свет, а она је, заправо, слика стања свести другог света – у Орвеловој 1984. Зар онај незвани, с репом, роговима, црним крилима и подругли- вим смехом не запоседа и мозак Винстона Смита и тера га у *два минути мржње*, када почињу да *ћрну* зуби и *коси* *реце се* *длаке на пош* *љку*. Зар савремени свет, без остатка, не оверава идеју *по- лиције мисли* Океаније – да је *раи* *мир*, да је *слобода* *ројс* *тво*, да је *незнање моћ*!? Ђавола смо се ослободили, вели Гете, али је остао зао дух. Озонске рупе, киселе кише, загађене воде, трговина дрогом, смрћу, луде краве, човек-као-број, човек-као-страх – је ли то довољно аргумената који сведоче о владајућем поретку пропадљивости?

Укратко – проблем смањивања броја читалаца није проблем песме и песника, већ проблем дехристијанизације и дехуманиза- ције човека, проблем посрнулог, метежног и дремљивог света. Не постоји бивши и савремени човек, бивши и савремени свет, већ истинити и лажни човек, истинити и лажни свет! У лажном свету столује лажни човек! А лажни човек, у лажном свету, клања се лажној песми. И то је наш савремени и српски и европски наратив. Ако хришћански мислимо наша је дужност да волимо једни друге. Не каже се без разлога – ко је љубав остварио читав је закон извр- шио. Али погледајмо око себе, па пронађимо макар једног човека који не живи за себе него за другог, проналазећи тако себе у Оном који је *све и све* *преукрасио*. Да ли је савремени српски (и европски) човек другог десетлећа 21. века такав? И да ли самољубив човек може бити братољубив човек? Проверимо, надаље, да ли се клони- мо језика зла, да ли волимо непријатеље као пријатеље и прихва- тамо прекоре као похвале? Да ли, већма, волимо сиромаштво од богатства? Када се суочи с овим питањима, савремени српски (и европски) човек суочиће се с мртвацем у себи. И завапиће – Госпо- де, *сијаси нас, појибосмо!*

Једна од најјачих метафора књижевности је одломак из Књи- же о Јову у којој Јов каже: „О кад би се најисале ријечи моје! кад би се сјавиле у књижу! Писаљком звозденом и оловом на камену за вјечни сјомен кад би се урезале!” Да ли савремени песник још увек тежи да исписује речи урезане у камен, или се мири са судбином да је оно што записује ближе писању зранчицом по јеску?

Песма је реч *урезана у камен*, за *вечни сјомен*, јединствено јасновиђење које се кристалише у бури надахнућа. Проблем је у томе што је, нажалост, у савременом српском (и европском) песништву, о чему сам (у више наврата) писао, мало истинских мајстора-певача, који су *прошли седам стейена мудроси*, ретких (изабраних), обогашених искуством мита, песничком снагом и смислом за ризницу старих стихова. Да је тако оверава и чињеница да, можда најупорније, та реч *урезана у камену*, за *вечни сјомен*, опомиње савременог човека да је, властитим хировима, довео до пропасти себе и сав живи свет, односно да је кућу *окренуо наопако*. Она настаје иза завесе савременог света који не зна за узрастање бића. У томе је њена снага – та реч *урезана у камену*, за *вечни сјомен*, нека је врста теофаније, будући да зрачи *незалазном милошћу* и побеђују *сваку жалоси*!

Свако се сећа на време и на време хвали Господа. Тако је и с песницима. Лепота се спушта озго, а песма, као и људска душа, сија изнутра и огледало је славе Његове. Истински савремени песник је велики приговор савременом човеку, окренутом, без остатка, ка *видљивом*, ка *ошкривеном*. Он заборавља да су сви дарови које има, *унућрашњи* и *сјољни*, *видљиви* и *невидљиви*, Божји дарови, а не наши. Ако хоће да се приближи луци спасења савремени човек мора, као и истински песник, да се суочи са значењима која се налазе иза двери *невидљиво*. Јер, од тих скривено-склоњених значења зависи судбина савременог света и савременог човека. Сетимо се шта пише у *Јеванђељу по Луки* (24, 31) – чим су га препозали, на путу за Емаус, *Њега несјаше*! Поставши *невидљив*, пошто су га познали, Он, заувек, остаје са својим ученицима – на *невидљив* начин бива виђен!

СЕЛИМИР РАДУЛОВИЋ

СЕНКА ОСМОГ ЕОНА

Тиховаѣлѣма
шѣю више моѣху
негѣ дисаху

Још пружа^{ше} се и мири^{са}ше дивни дах пролећа,
 Па разбуђен, бодар,
 Мериx лис^ти сваки, ши^о, за дана земаљских,
 Уз зрак с^тасава^{ше} сунчев.
 Као у доба дечачко, ши^о, налик сну,
 У шрен оде, па све, у мислима
 Касним, у срцу се радовах свом,
 Иако знавах да пу џде ми
 Ди^шемо дру^ги ће диса^ти људи
 И дух окре^пи
 Смени^ти врлину ревну.
 Тад, блажен, с^познав невоље своје,
 Од Гос^пода преузех дар суђени,
 Па се, не на^глећ', да џрех не починим,
 У анђеоском зборећи збору, предах сунцу,
 Ш^ио рађа^{ше} се у мени,
 Клонећ' се злих, јер, с добрим се
 Дружећ', знао сам да реч злу
 Ве^трови зли носе.
 Са шта^йом пас^ти^рским, ал' као муза
 Зало^жом, пре^йерећ' у виру брзом,
 Похрлих ка све^тлос^ти, ју^тарњој,
 Па још о^поро по^текну вино,
 Бујицом речи прикривах разум наче^ти.
 Уз нежни додир лахора, нежно^џ,

Именовах цвећ̃ сваки, Пић̃ајућ̃ да л' од ѿоѡ ризница Очева ѿунија бива.	
И чињаше се да, ѡзећ̃ сенку, немирну, У руци држах и ѿчећ̃ак и крај, Јер најавих свећ̃ло ѿћ̃о ѿрошара Неба лице и, очима мноћ̃им, Јућ̃арњу моћ̃рих звезду. И ѡрех, Па ѿродимих, као ѿрава, ужућ̃ела, И у седу се косу оденух, ал' с надом Да, смрћ̃ан, бесмрћ̃ном ходам сћ̃азом. За осмоѡ еона, још̃ нероћ̃ен, С ѿвезом ѿреко очију, без сна, Од сћ̃рећ̃ње до сћ̃рећ̃ње, држећ̃ се Сћ̃азе муза, за ваздухом жућ̃ах, Па се, у сћ̃раку, сћ̃раком, изнова раћ̃ах. Јер сућ̃ра јуче беше, а јуче, кружећ̃, Сад сућ̃ра, неизвесно, бива. Ако не ѿбедиш̃, душ̃о моја, Заусћ̃их, на невоље не мислећ̃, Пусћ̃им се заносећ̃ сном, не ѿуѡуј! Не часећ̃ часа, за борбу се Сћ̃ремај. И не одсћ̃ујај, ни ѿред Облаком, олујним, знаком ноћ̃ним, Ни ѿред дремежом ѿећ̃ким, Мећ̃ сенкама, кад дан и ноћ̃ бивају једно. Тад не сћ̃иш̃авах срце своје, Већ̃ му се ѿредах. И ниш̃и друѡ Ниш̃и чух, ниш̃и видех. Не одсћ̃ујај, душ̃о моја, крени, Крочи ѿреко, ѿоћ̃ом се враћ̃и. Јер, ѿу ѡде се баца семе, ѿреоћ̃асно, Сћ̃асава и ѿлод родљ̃иви, сћ̃асоносни! И ѿако се ѿири језика, немоѡа, ѿев И реч, ѿевљ̃ива, оћ̃вара као цвећ̃. И док се ѡгодина наслањ̃аше На ѡгодину, а ѿролеће кућ̃љ̃аше Снежно-бело иверје, ѿи, у чуду, Обараш̃ ѿѡлед и у ѡенију сћ̃асалом, У лаћ̃и вечној, ѡде диш̃е свећ̃лосћ̃и Зрак, ѿресћ̃аје сећање на лиш̃ће, Увело, већ̃ар, ѿуробне каћ̃и Киш̃е, у мисли ѿрисној,	30 35 40 45 50 60 65 70

Грешној, на крају, рачун намирен бива,
 Па се шело у смртни одеваће прах.
 Сирмом се сјушћајућ' сјазом,
 Док облаци пролазаху небом, 120
 Слеђах камења и корења праџ.
 И не пожелех крика.
 А небо се, у иџри зрака, сунчевих,
 Обнови. И у свешу, малом, који се,
 Као божур, ошвараће, нађох сламку велику. 125
 Тад оскудну заложих ваиру,
 Верујућ' да још живим
 И да се сан не прекида.
 И у души видех да леи лейирира,
 Блишавоџ, сад бесмртни леи бива. 130

МАРЈАН ЧАКАРЕВИЋ

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем интјернетја и његовим ширењем постојаје уочљиво да се књижевност полако сели на сајбер просторе. Када је у ипјању проза, ја селидба је довела је до настанка нових жанрова (ипвијер проза), нових начина писања (интерактивна проза) и чијања (хипертекст), као и до нових комбинација чијања и писања (фан-проза). Да ли ће у том прелазу/селидби у нове, виртуелне просторе поезија остати иста, или ће се, и у ком смеру, променити?*

Марјан Чакаревић: Интернет као нови медиј, али још више као ново поље егзистенције – у последњих десетак година из темеља је променио не само књижевност већ целокупну људску цивилизацију. То звучи можда мало бомбастично овако изговорено, али је заправо скоро па банална чињеница. Дакле, интернет је у доброј мери променио и музику, и филм, и визуелне уметности, чак, рекао бих, много више него књижевност. Телевизија већ, осим у оном делу који се тиче директних преноса манифестација спектакла, постаје све анахронији медиј, па и сам појам „виртуелно” звучи већ помало потрошено, и недовољно. Метафорично речено, онима који данас имају, рецимо, 25 година, а да не говорим о млађима, виртуелно није ни изблиза толико виртуелно као што је онима који имају 35 или више.

Поезија, међутим, чини ми се да најмање трпи због овде скицираног контекста. Делом зато што јој интернет као медиј одговара: суштински, нема никакве разлике између екрана и папира (и Твитер је кудикамо погоднији за поезију); а делом, када је реч о њеном класичном материјалном облику – књизи, зато што спада у уметности за које је потребно најмање новца.

То ипак не значи да се не мења *йоейско*. Али оно се мења увек, а те промене никада није једноставно именовати прецизно.

Но било како било, лако је приметити, рецимо, да се оно што се некада подводило под појам књижевне сцене, а што је не увек лако ухватљив метеж који су обликовале редакције часописа, издавачких кућа, кафане и некакав духовни међупростор између њих – сада готово у потпуности преселило на Фејсбук (нпр. у тренутку када пишем ово, догодила се оставка Игора Перишића на место председника УО Српског књижевног друштва, и то као завршни чин полемике која се у току *једне ноћи* водила на Фејсбуку). То конкретно има за последицу велику демократизацију те сцене, јер на Фејсбуку су сви (макар теоретски) равноправни саговорници, потом њену дисперзију, као и ситуацију у којој није неопходно живети у Београду или Новом Саду да би се „било у току”.

С друге стране, када је реч о поетском схваћеном у ужем смислу, оно се мења утолико што виртуелне егзистенције намећу пре свега нове теме, које се махом тичу (нових, нестабилних, крхких) идентитета, а једним, мањим делом и нове форме. Као примери се могу навести књиге *Нове домовине* Синише Туцића, *Фројд на Фејсбуку* Давора Иванковца, или књига статуса Чарне Поповић *За лајк, не за игнор, ја сам рођена*.

Али ако би требало дати некакво предвиђање у крупнијим цртама, уз сав ризик да већ за неку годину или пре испаднем глуп у друштву, чини ми се да ће се нова поезија бавити управо темама нестабилних идентитета, потом да ће бити мање склона радикалним формалним експериментима, те да ће, утолико, бити бар за нијансу наративнија, и на крају: да ће простори које ће обликовати бити личнији, камернији, тј. култура неће бити више велика тема, или барем не у оној мери у којој је била током високог модернизма и постмодернизма, од шездесетих па све до деведесетих.

Моћли бисмо рећи да је модерна йроза – йоџраџа за немоћућом йрозом. Сличан йуџ је имала и модерна йоезија. Она је насџојала да уџоџреби йеснички маџеријал који до џада није йосџојао или коџа йоезија йреџходних времена није моћла да савлада и йоџчини себи. Да ли савремена йоезија има џансе да йеснички савлада џраћу коју јој йружа савремени свеџ (йроизводе кулџурне индусџрије, доминацију финансијскоџ секџора и Силицијумске долине, йосџ-хуманизам и йосџдемократију), или ће се сконценџрисаџи на џо да оџева оно џиџо џраје?

Овако формулисане и поређане, ове теме већим делом припадају пољима економије и политике, или социологије, а мање поезији.

Оне су свакако актуелне, али то нису једине теме које су актуелне. Но свеједно: Деспотов се њима бавио пре тридесет година, а данас их је, у различитим облицима и обиму, могуће пронаћи у поменутој Туцићевој књизи, потом код Владе Стојнића, Драгане Младеновић, Ане Сеферовић, Бојана Васића и других. Међутим, мислим да само присуство ових тема није оно што је пресудно, већ начин на који су језички уобличене, као и егзистенцијалне ситуације које представљају, тј. шизофрени субјекат савременог, медијски испосредованог света код Деспотова; исто то, али са наглашеном линијом урбане меланхолије код Туцића; испражњеност света код Стојнића; деконструкција (преуских) културних и социјално-политичких матрица код Драгане Младеновић итд. С друге стране, мислим да нема изразитије песникиње или песника који не поседују високо изражену епохалну самосвест; мислим, коначно, да то данас више није могуће управо због горе поменутог интернета: макар и на најудаљенијим и најневидљивијим рубовима текста, песник се на неки начин одређује према свету који обликују (и) сви у вашем питању побројани, компликовани и комплексни феномени.

Пишући свој ђодемички ђексѝ о ђесничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиотѝ је ђредсказао да линија ђоезије коју одликује радикална ђоеѝичка самосвесѝ, оличена у чистѝој/аѝсолуѝној ђоезији, након Валерија „више не може да буде од какве корисѝи будућим ђесницима”. У сличном кључу моѝуће је ђосѝавиѝи ђиѝање о корисѝи од елиотѝовске линије у ђоезији. Да ли ђоеѝичка самосвесѝ и ђтрадиција у елиотѝовском смислу ђе речи, јесу, јоѝ увек, од корисѝи ђосѝ-ђосѝмодерним ђесницима?

Цео тај комплекс елиотовштине и традиције код нас је последњих двадесетак година потпуно провинцијално обесмишљен, те данас практично не значи ништа, изузев што појединим неталентованим и ропскоумним академским радницима пружа илузију да раде нешто важно за националну ствар.

Строго гледано, Елиотов утицај је пресудан шездесетих година, а најупадљивији код Павловића, Христића, Лалића, делом и Радовића, вероватно и Зорана Мишића, или Сламнига и Шољана у Хрватској. При чему то није једини утицај који постоји у њиховој поезији, нити у њиховој поетици. Мислим да је свима њима, тада, било важно да напосто поставе одређену границу, културнополитичку, у смислу да поезија није само ствар волунтаризма и „изворног надахнућа”, већ у много већој мери познавања песничке традиције. Дакле, у извесном смислу, слично ономе што је урадио Дучић пола века раније, али и оно што је Дубравка Ђурић, на

нешто другачији начин, актуелизовала у Ажиновој школи за поезију и теорију поезије четрдесетак година касније. И ту се, по мом осећању, завршава прича о Елиотовом утицају, у том, културнополитичком, или поетичко-политичком смислу.

Данас, као што сам већ рекао, мислим да култура, да учени дијалог са културом и расипање референци из историје поезије и културе – није велика тема, барем није у оној мери и на онај начин како је била у време шездесетих или и касније, и овим побројаним песницима.

То наравно не значи да нема поетичке самосвести, која је увек и свест о традицији. Напротив, та самосвест је у новој поезији врло висока, понекад чак превисока, само што овде није реч о традицији која се подразумева када се код нас говори о Елиоту, већ пре свега о традицији историјске авангарде и неоавангарде.

Један од лајтмотива размишљања о поезији јесте смањивање броја читалаца, или бар читалаца шtamпаних збирки поезије. Шта је разлог овом тренду и да ли он и на који начин повратно делује на стварање поезије?

То је некакво опште место из новинарских упитника, које заправо, суштински, афирмише нечитање и нерад. Јер зашто би се било ко бавио нечим што је тако периферно и без икаквог утицаја и значаја. Чињеница је, међутим, да су одсуство озбиљније културне политике и мањак новца довели до урушавања књижевне инфраструктуре.

Али много већи утицај, по мом мишљењу, треба тражити у сфери образовања. Ако они који дипломирају књижевност на било ком нашем универзитету нису током тог школовања „васпитани” и научени да читају, разумеју и промишљају, те следствено томе и купују књиге савремене поезије, онда не знам шта су и зашто учили. А да јесу, тих, рецимо, двадесетак релевантних песничких књига, колико их се објави код нас годишње, биле би распродате за месец дана.

С друге стране, ово је доба велике афирмације конформизма и лагодности у некултури. А читање поезије је одувек било ризична делатност, те је, као и увек, препуштено најхрабријима.

Једна од најјачих метафора књижевности је одломак из Књиже о Јову у којој Јов каже: „О кад би се написале ријечи моје! кад би се ставиле у књижу! Писаљком звозденом и оловом на камену за вјечни спомен кад би се урезале!” Да ли савремени песник још увек

ѿежи да исѿисује речи урезане у камен, или се мири са судбином да је оно ѿиѿо заѿисује ближе ѿисању ѓранчицом ѿо ѿеску?

Мислим да су те метафоре мало анахроне. Људи пишу и читају прво зато што морају, а после и зато што желе. Када би знали за кога пишу, питање је да ли би уопште писали, а ако знају – боље да не пишу.

МАША СЕНИЧИЋ

Уредништво Летописа: Чини се да са развојем интјернетја и његовим ширењем постојаје уочљиво да се књижевност полако сели на сајбер просторе. Када је у читању проза, та селидба је довела је до настанка нових жанрова (интер проза), нових начина писања (интерактивна проза) и читања (хипертекст), као и до нових комбинација читања и писања (фан-проза). Да ли ће у том прелазу/селидби у нове, виртуелне просторе поезија остати иста, или ће се, и у ком смеру, променити?

Маша Сеничић: Најважније особине виртуелног простора јесу његови несагледиви домети и изванредна могућност хиперлинкованог повезивања садржаја, те истовременост значења и многоструктност облика текста. Начин на који интернет поставља питања о времену и идентитету мора бити узбудљив песницима, будући да је њихова дужност да се чуде и сумњају. Уколико се то пак не деси, поезија ће остати иста, а иста је исцрпљује.

Могли бисмо рећи да је модерна проза – потрага за немогућом прозом. Сличан пут је имала и модерна поезија. Она је настојала да употреби песнички материјал који до тада није постојао или кога поезија претходних времена није могла да савлада и причини себи. Да ли савремена поезија има шансе да песнички савлада грађу коју јој пружа савремени свет (производе културне индустрије, доминацију финансијског сектора и Силицијумске долине, постхуманизам и постдемократију), или ће се сконцентрисати на оно да онега оно што траје?

Као првокласни становник такозваног савременог света, нисам сасвим сигурна да знам шта је оно што траје; тај ме глагол

испрва асоцијативно упућује на млеко чије паковање нуди прецизну информацију о датуму и минуто до ког је препоручљиво конзумирати га. С тим у вези, верујем како се потенцијал неке нове поетике крије у ономе што долази *након итрајања*. Поезија изнад свега покушава да савлада ритам поменутог света, а тек онда доводи у питање његове пажљиво осмишљене амбалаже, условљене иконографијом датог тренутка.

Пишући свој ђолемички итекст о иесничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиот је иредсказао да линија иоезије коју одликује радикална иоеиичка самосвесит, оличена у чистјој/аисолуитној иоезији, након Валерија „више не може да буде од какве корисити будућим иесницима”. Усличном кључу могуће је иосиавити иишање о корисити од елиотјовске линије у иоезији. Да ли иоеиичка самосвесит и итрадиција у елиотјовском смислу ие речи, јесу, још увек, од корисити иоси-иосијмодерним иесницима?

Свака традиција, па и песничка, од користи је искључиво онима који је узимају са резервом.

Један од лајитмоиива размишљања о иоезији јесије смаиивање броја чишалаца, или бар чишалаца шшамианих збирки иоезије. Шиша је разлог овом иренду и да ли он и на који начин иовраишо делује на сшвараше иоезије?

Чини ми се да трендови слабо повратно делују на стварање поезије. С друге стране, смаиивање броја читалаца прогласила бих радије ситуацијом или појавом, а оне могу повратно утицати на ауторе уколико је оваква статистика истинита. О пребројавању, међутим, не знам ништа.

Једна од најјачих меишафора књижевностити је одломак из Књиже о Јову у којој Јов каже: „О кад би се најисале ријечи моје! кад би се сшавиле у књигу! Писаљком звозденом и оловом на камену за вјечни сшомен кад би се урезале!” Да ли савремени иесник још увек иежи да исшисује речи урезане у камен, или се мири са судбином да је оно шшшо зашисује ближе иисању гшанчишом ио иеску?

Урезивање у камен је сасвим споредна преокупација, отужно утемељена у вечности, а сигурна сам да се као таквом њоме бави велики број људи, па и песника, који такође могу бити људи.

ДРАГАН ЛАКИЋЕВИЋ

КАМЕН ИСКАЗА

Уредништво Летописа (увод): *Иако се вероватно с правом може рећи да свака генерација људи, од Француске револуције наовамо, има уписак да живи у револуционарним временима после којих ништа више неће бити исто, можда не би било лоше, експеримента ради, замислити да је са нашој генерацијом заиста иако. Овај експеримент је мотивисан покушајем да замислимо како ће поезија изгледати у временима која долазе.*

Драган Лакићевић (одговор на увод): Револуционарне епохе натурали су више спољне, политичке прилике и спољни налози него што је револуционарност била унутрашња потреба генерације или епохе. Не само поезија као таква, већ и песник природно тежи новини, оригиналности, па и револуционарности – идеја, стила, песничког поступка. У исто време, песника негде привлачи класичност: он жели да је близак прецима и претходницима... У нас је, макар колико ми памтимо, тим тежњама више управљао неко други – споља – неголи песник – сам собом.

Част изузецима. Ти изузеци одиста су били револуционарни, иако ништа нису укидали, нити захтевали да их прате следбеници, што постаје правило код политичке револуционарности поезије и књижевности уопште. Но, из сваке револуционарне епохе изишао је макар један песник, док је заборављање таласа и група, следбеника или епигона трајало краће или дуже.

У стабилнијим временима генерације су биле прегледније, лакше их је било уочити. Око наше генерације будућност ће имати и књижевноисторијских и поетичких дилема и питања. Зато наша генерација има толико смерова ка будућности и толико схватања будућности (поезије).

Ако смо ми почетак будућности наше поезије настале после Другог светског рата, онда ћемо тешко предност дати превратничкој поезији Миодрага Павловића и Васка Попе у односу на нереволуционарне и мање превратничке песнике какви су били Десанка и Раичковић. Или, у нешто млађој генерацији, да се опредељујемо за одиста аутентичне појаве Миљковића, Бранислава Петровића и Бећковића у односу на традицији ближе песнике какви су били Симовић, Ракитић, Ерић, Ного... Прве ојачава Новица Тадић, друге Ђорђо Сладоје... Надреалиста, неосимболиста, сигналиста, постмодерниста – једва се ко сећа. (Има ту, у оба низа, још добрих имена и одличних песама, поменућемо их на другом месту.)

С нама, нешто млађима, биће још теже, јер ми ни по чему нисмо прегледни. За разлику од претходника, ми немамо систематских издавача, систематске критике, систематске периодике... У том хаосу, јагми за признањима и непрегледној графоманији биће се тешко разабрати – много је моде и политике. Опет ће нада бити у оног једног читаоца, којег описује Раичковић: „Ја не пишем ово за тебе и њега / већ за *оног* што ће доћи после свега... Шта ће после ових речи баш он рећи.” Он је једина наша узданица – тај читалац/тумач. А он ће бити сваком од нас онакав каквог смо заслужили.

Чини се да са развојем инјернејша и његовим ширењем постојеће је уочљиво да се књижевност полако сели на сајбер просторе. Када је у инјшању проза, по селидба је довела је до настанка нових жанрова (тјивјер проза), нових начина писања (инјерактивна проза) и чињања (хјерпјексј), као и до нових комбинација чињања и писања (фан-проза). Да ли ће у појом прелазу/селидби у нове, виртуелне просторе поезија остати истиа, или ће се, и у ком смеру, променији?

Мењаће се свакако и то више него што ми умемо да сагледамо, јер не можемо доживети да се нека промена усвоји или сама од себе уруши... Од интернета поезија има више користи него штете: свако може у цепу да држи библиотеку и да одмах, где год се затекао, види како тачно гласи она строфа из „Зимске идиле”: „Око њих јагањци блеје и звонца сребрна звоне...” Али тако брзо неће моћи ни да чита, ни да мисли, ни да говори. А поезија ипак неће ускоро моћи да напусти речи, језик, синтаксу, рецитовање...

Поезија на екрану дуго ће бити инвалидна, поготово за тумачење. Допринеће површности, техничкој и статистичкој димензији читања, на штету дубљег и тананијег увида у текст и његов музички ниво... Институционалност и селективност поезије на интернету налазе се пред великим искушењима... Да ли ће интернет служити

поезији или поезија интернету? Код нас Срба за пола века човек још више служи телевизији него телевизија човеку...

Поезија ће се, мање или више, свесније или несвесније, прилагођавати – добрим делом то се већ догодило. Има и одолевања, мање или више свеснога.

Интернет не би угрозио књигу да је није угрозило време: друштво, начин живота, школа, васпитање. (У најновијој архитектури становања није предвиђена полица за књиге у дневном боравку... Сви су се преселили у град, а станови су мали да у исто време приме и књиге и тридесет пари чизама...) Но, мени се чини да ће свако чинити и читати шта воли – неко мање неко више, у овом или у оном друштву и облику. Уколико нећемо да лажемо (ако смо плаћени, или не знамо...), ујединићемо се само око једног: шта је велика светска песма, рецимо Поов „Гавран”, или Јесењинов „Црни човек”. Они што се залажу само за једну или само за другу од ове две песме већ су искључиви – њима управља поетика-политика, а не поезија – „одвећ лепа да се свиђа сваком / одвећ горда да би живела за друге”.

Могли бисмо рећи да је модерна проза – њојрађа за немогућом прозом. Сличан њути је имала и модерна поезија. Она је настојала да њојреби њеснички материјал који до њада није њосиђојао или кођа њоезија ѡрећходних времена није мођла да савлада и њојчини себи. Да ли савремена њоезија има шансе да њеснички савлада грађу коју јој ѡружа савремени свећ (ѡроизводе културне индустрије, доминацију финансијског сектора и Силицијумске долине, ѡсидхуманизам и ѡсидемирацију), или ће се сконценћирисати на њо да ѡјева оно ѡиђо ѡраје?

„Песнички материјал који до тада није постојао” проналазио је своје песнике исто колико и песници свој материјал. Потрага за материјалом често је била самој себи сврха, мада има одличних примера – кад су песници успели и у проналажењу и у употреби свог материјала... Откриће материјала за поезију равно је рођењу песника... Материјал пак може бити од различитих врста: језичких, тематских, духовних... Грађа коју „пружа савремени свет” није одскора у песничкој радионици: одавно је било покушаја да се она транспонује у песнички текст и значење, понекад је успело: грађа се претопила у поезију. Тако би могло бити и сада, односно у будућности. Неки појмови, предмети, речи, спочетка непојмљиви у песничком тексту, могу да у новом и аутентичном контексту добију значење песничког средства. Ту треба и среће и дара, као и увек... Певаће се о оном што траје, а траје трепет човековог ума и

бића, језика и ритма, поготово они трепети који „покрећу” човека „културне историје” и „финансијског сектора”: страх и сан на једној, радост и љубав на другој страни... Ту негде је и Бог – над војскама, старим и будућим.

Пишући свој ђодемички ђексѝ о ђесничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиотѝ је ђредсказао да линија ђоезије коју одликује радикална ђоеѝичка самосвесѝ, оличена у чѝстој/аѝсолуѝној ђоезији, након Валерија „више не може да буде од какве корѝсѝи будућим ђесницима”. У сличном кључу мођуће је ђосѝавиѝи Ѣѝѝање о корѝсѝи од елиотѝовске линије у ђоезији. Да ли ђоеѝичка самосвесѝ и Ѣрадиѝија у елиотѝовском смислу Ѣе речи, јесу, јоѝи увек, од корѝсѝи ђосѝ-ђосѝмодерним ђесницима?

Постмодерним песницима све је од користи – и кад су под дејством свога дара постали постмодерни, и кад су имали намеру да буду постмодерни... Задржао бих се на речи „корист”, која је, можда, код постмодерних писаца примеренија него код других... Од сваке „линије” има користи, јер има задовољства: претходника, ослонаца, открића. Једна од главних користи у поезији је слобода. И то слобода да се буде смео у инвентивности и иновативности, као и у артикулацији старог у новом и личном... „Поетичка самосвест” уродила је плодом као и остале „самосвести” – како кад, како где, од много покушаја – понеки... Али су у већој кризи критика и рецепција него поезија.

Један од лајѝмоѝива размиѝљања о ђоезији јесѝе смаѝивање броја чѝѝалаца, или бар чѝѝалаца ѝѝѝамѝаних збирки ђоезије. Шѝѝа је разлођ овом Ѣренду и да ли он и на који начин ђовраѝно делује на сѝварање ђоезије?

„Смањивање броја читалаца” захтева анализу и потом одговор више културолошко-социолошких дисциплина, па и савест књижевних делатника: песника, тумача, професора, уредника периодике и издаваштва. Ту нико није невин – свако је допринео проблему, иако ће сви рећи да је реч, пре свега, о времену и друштву... Нестали су ауторитети у свему, па и у поезији... Нешто се догодило у потребама читаоца за поезијом и у схватању тј. доживљају поезије. Али се нешто догодило и с поезијом, односно с њеним деловањем на читаоца новијег доба...

Ако се у толикој мери мање читају штампане збирке поезије, тешко је веровати да се много боље чита и остала поезија – у периодици, или у електронској форми... Песма се, ипак, пева: чита

наглас, рецитује, зна напамет... А ако човек мисли брже, срачуна-тије, прагматичније, па му није стало до песме, морао би да потра-жи помоћ негде другде...

Ако би се пажљиво изучавало, могло би се доћи и до хроно-логије овог случаја, а ми који, као старији, више памтимо, лако бисмо својим сећањима илустровали ту хронологију... Важније и компликованије питање је како то нечитање поправити. Има више идеја, али би се оне морале испробати, уколико за то има воље, потреба и простора (пре свега медијског и финансијског).

Не знам ниједног доброг песника који је срећан што се више чита на интернету него у штампаним књигама. Кад ће се он поја-вити, остаје да се види.

*Једна од најјачих метафора књижевности је одломак из Књи-
џе о Јову у којој Јов каже: „О кад би се написале ријечи моје! кад
би се сјавиле у књигу! Писаљком звозденом и оловом на камену
за вјечни спомен кад би се урезале!” Да ли савремени песник још
увек тежи да исписује речи урезане у камен, или се мири са суд-
бином да је оно што записује ближе писању гранчицом по песку?*

Писање гранчицом по песку јесте метафора. Та слика се не може заборавити – то нестајање слова-смисла. А све што се дожи-ви/упамти макар један трен, рецимо један зрак, већ се урезује у стену уметности. Све што вреди урезано је у камен исказа. Тај камен је свеобухватан: меморија, душа, књига, лектира, време. Од библијских времена и од антике човек се није ни поправио ни по-кварио толико да му поезија више није потребна. Само „сном је човек успаван тешкијем”, а може се пробудити једино сам.

ДРАГАН ЛАКИЋЕВИЋ

ИМА ДАНА

*Има дана
Када све може биџи њесма*

*Правилник Тенискоџ клуба
И џрк њса луџалиџе
Кроз зимски њејзаж сџароџ њарка*

Иџчекивање некоџ ко неђе дођи

НИКОЛА ВУЈЧИЋ

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем инјернеја и његовим щирењем јосјаје уочљиво да се књижевност јолако сели на сајбер јросјоре. Када је у јијању јроза, ја селидба је довела је до насјања нових жанрова (јвијер јроза), нових начина јисања (инјеракјивна јроза) и чииања (хијерјексј), као и до нових комбинација чииања и јисања (фан-јроза). Да ли ће у јом јрелазу/селидби у нове, виријелне јросјоре јоезија осјаји исја, или ће се, и у ком смеру, јроменији?*

Никола Вујчић: Тешко је предвидети како ће се поезија снаћи у том новом простору, али мислим да ће сачувати своју суштину. Песма је специфична књижевна форма која је кроз своју историју већ доживела мноштво промена, можда и све кључне промене, па су јој остале још тек неке варијације... Али, ко зна да ли је тако.

Ја нисам од оних који у одушевљењу технолошким развојем и безбројним могућностима које нам он нуди и само писање песама подешава према њима. Трагање за креативним поетским решењима ја изводим на традиционалан начин. Поезија има моћ буђења необичних осећања и снаге у нама. У тој малој форми згуснуто је све. Осећај растапања граница између видљивог и невидљивог, између неколико стварности, реалног и иреалног, већ је у песми и не знам како би се она снашла у новом сајбер простору. У основи поезије је неизрециво и песма је, заправо, расправа о томе. Можда је управо то њена шанса да добије нову пажњу у интернетској збци. Поезија долази, пре свега, из емотивне сфере, из опажања и откривања стварности и чулног искуства. Из конкретности, из мноштва наших сусрета са реалношћу. Из опипљивог. Сајбер простор као

виртуелни, нефизички простор може да симулира своју реалност, али не верујем да је то добра грађа за песму.

Ја више волим фину прашину из књига која се стреса са страница, као да је протрчао неко ко је у њој споменут, која помало и гуши, него хладне, уштогљене, од свега очишћене странице виртуелне књиге.

Могли бисмо рећи да је модерна проза – истража за немогућом прозом. Сличан љут је имала и модерна поезија. Она је настојала да употреби песнички материјал који до тада није постојао или кога поезија преходних времена није могла да савлада и причини себи. Да ли савремена поезија има шансе да песнички савлада грађу коју јој дружа савремени свет (производе културне индустрије, доминацију финансијског сектора и Силицијумске долине, постхуманизам и постдемократију), или ће се сконцентрисати на то да опева оно што траје?

Проза има већи желудац за пробаву, а поезија је мала форма и она „повраћа” оно што не може да јој прихвати метаболизам. Она је, ипак, сконцентрисана да опева „оно што траје”, па због тога и она сама траје јер се бави суштином. Наравно, грађа песме може бити све што је у језику, што носе речи и њихове асоцијације. Што је око нас и у нама. Песма је створена од речи и њихових дубина, прави песник се односи према речима као да су живе и ставља их у однос да међусобно разговарају и да се дошаптавају. Али у суштини саме поезије обитава и нејасноћа (Маларме је препоручивао да песми треба додати мало „нејасноће”) јер песнички језик ствара свој унутрашњи, засебни, у себе затворен свет који се теже дешифрује.

Пишући свој полемички текст о песничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиот је предсказао да линија поезије коју одликује радикална поезичка самосвест, оличена у чистој/ајсолутној поезији, након Валерија „више не може да буде од какве корисности будућим песницима”. У сличном кључу могуће је поставити питање о корисности од елиотовске линије у поезији. Да ли поезичка самосвест и традиција у елиотовском смислу те речи, јесу, још увек, од корисности пост-постмодерним песницима?

Сва савремена поезија је, на неки начин, повезана са свом претходном поезијом. Између осталог, поезија рађа поезију – стих се улива у стих, песма у песму као што се капљица воде улива у речни водоток. Поезија је као Аријаднина нит, то клупко се одмотава и

не прекида чувајући у себи сва времена и места кроз која клизи. Песма обухвата реалне временско-просторне релације, али и њене митске и архетипске слојеве и тајне самог постојања. Свака нова песма захтева и нова песничка средства како би настала и свака песма има свој непоновљиви тренутак настанка. За савременог песника сва та искуства могу бити само од користи.

Један од најјмоћнијих размишљања о поезији јесте смањивање броја читалаца, или бар читалаца шtamпаних збирки поезије. Шта је разлог овом тренду и да ли он и на који начин повратно делује на стварање поезије?

Поезија је читалачки захтевна, она тражи стрпљивог и оданог читаоца а данас је таквих све мање. Журба се увукла у све поре нашег живота, а она врло често доноси површност у свему па тако и у читању. Све више се тражи забава, а у томе плићак поезији није место. Права књижевност не би требало да подилази укусу читалаца. Читалац се ствара, он је у симбиози са књижевношћу јер нема књижевности без читаоца и они треба да буду у високом естетском књижевном односу. Дакле, упркос свему, поезија се чита. Али кад би се према њој, и уопште према књижевности и култури, показала већа друштвена брига, сигурно би била још читанија.

Једна од најјачих метафора књижевности је одломак из Књиже о Јову у којој Јов каже: „О кад би се написале ријечи моје! кад би се ставиле у књижу! Писаљком звозденом и оловом на камену за вјечни спомен кад би се урезале!” Да ли савремени песник још увек тежи да исписује речи урезане у камен, или се мири са судбином да је оно што записује ближе писању гранчицом по песку?

Имајући у виду време у коме живимо, савремени песник је ближи „писању гранчицом по песку”. Али и ти наоко нежни трагови могу се сачувати. И они пуно говоре и увек на други начин, пуније и сложеније. А шта ће остати „за вјечни спомен”, време увек покаже. Ниједан велики лиричар, па ни нашег времена, како каже Готфрид Бен, није иза себе оставио више од шест до осам завршених песама, остале песме занимљиве су тек са становишта његовог песничког развоја и биографије.

НИКОЛА ВУЈЧИЋ

ГОДИНА

ЗИМА

О, зимо, највише ми речи иреба да оишем
ивоју белину. Тамо џде ничеџа нема, већ је све
ивоје име. Ти знаи о нама све, а ми о иеби,
џоиово нииа. Толико си се уџојила да у белим,
меснаиим, задебљаим облицима једва
иреиознајем куће и иуи. Свеилуца џладак лед
као моје ознојено чело. И речи у себи ћуие.
Немаи ииа да видии! Немаи ииа да изџовории!
Само ивоје име! О, зимо, кад изџоворим
ивоје име, дах ми се леди, речи се сиииају,
зимо, уила си у моју дрхииавицу иа се
заједно иресемо.
Мој ирозукли џлас и дрхииаво ишело ирезимиие
у ивојој иииини као кроиир у ираиу,
као јабуке и дуње на ормару, у свом
блаџом мирису.
Као и ја, зимо, и ии си мерач времена.
Заједно извлачимо иоцрвенелу свеилоси иаире
из џодова дриеиа као неко
далеко сећање.

ПРОЛЕЋЕ

Пролеће излази, из зиме, извире из њене воде. Гледа околo!
Мокро од рођења, као младунче, сиреса са себе сирах. Поџлед је
ипросиор. Поџледај!
Надоиле воде, као оџледала, носе све ииио видим.
Замочваре иоџа и двоиииа.
Заџлибии се, и заирвении, џледајуии.

Прхне ишница, сиресе своју иромоси.
 Та вода ишећи ће све до леиша! Свеиелоси коју је снеж уицао
 сад се ослободила и свуд је иала. Слобода је доћи иамо где си некад
 био. Као луска бачена у воду, знаи оисиаи, у силовииом лубању.
 Кога оилакује иолика вода, муина и уморна, од иуиша?
 Кроз један, једини дан, ирошла су сва чеири
 иодишња доба. Земља се одазива небу, виче!
 Кроз иуиове и мирисе, из лелујаве, ирезелене ираве.
 Гледај – жуманца маслачака обавијена зујем ичела ускоро ће се
 иреивориши у беле мехуриће, иуне семена као говор. Веиар је
 изненада задувао.
 Зелени ножеви иравки заборени у влажну земљу
 клаи се додирујући скраму ирагова. Згрчене, зелене ножице
 скакаваца,
 забелеле су се у скоку, у висини, у иуишавом иреиерењу ирозирних
 крила.
 Вода ирголаво-муина, иури, као да је земља
 ироговорила. Тако сииснуи иуианем нагло
 ироговорим и ја, обнављајући глас. Поља су замуњена, иеица и
 мокра,
 водена бујица је свуда исиусишла иерей.
 Свака реч је давање имена, али и одговор. Гледам како свеиелоси
 расије.

Пени у роси. Пена је живи иеиео воде.
 Врес се ировлачи кроз ограду. Мирис омамљује ваздух.
 Камење од жудње за живоиом, иозелени.
 У олисиале крошње уронио је веиар,
 да се одмори на иреиеравом лиићу. Нишу га заљуљане иране.
 Пиице се рујају зими која је сад далеко.
 Сећање исириљује свој заборав. Тишина се иреиивара
 у иишу музику. Иен сиид је иакав да је
 све сакрила.

ЛЕТО

Језик иузи као змија. Речи ће нас сјединиши.
 У сираху да их не изгубимо иуно ћемо иуиаи,
 слушајући иик кроз сасушену ираву.
 Изоварамо имена као да их изваљујемо из већ
 климавих лежишћа. Блеиши свеиелоси заиечена
 на врућем камењу, у зидовима, на лиићу, у иољу
 кроз које јуре бубе иражећи хлад... Шуиши лииће
 меицајући боје. У иодне, свеиелоси се у све усеца
 као ужарена жица. Да ли је иако врело и небо?

Оно *ц*и*ћ*о *ћ*ри*ћ*ада *л*е*ћ*у *н*ес*ћ*а*ћ*е у *ј*есе*ћ*ем *м*и*р*ису.
У *м*и*р*ису *з*ру *ћ*лодови као *ц*и*ћ*о *р*ечи *з*ру у *ћ*и*ћ*ини.
*Н*езрела *ј*абука *и*ску*ћ*ава *м*е. *Д*а *м*и *ј*е *д*оку*ћ*и*ћ*и
*ћ*о *ц*и*ћ*о *ј*език *ћ*а*ј*и! *А*ко *з*а*ћ*ризем *њ*ену *к*исел*к*ас*ћ*у *к*ору
*с*удари*ћ*у *с*е *с*а *в*ременом. *Т*ек *с*ад *в*идим *д*а *ј*е *ж*иво*ћ*
*ћ*олако *у*ми*р*а*ћ*е. *Н*а*ј*ви*ћ*е *и*мам у *ћ*у*ћ*а*ћ*у, *а* не у
*ћ*овору. *Р*ечи *с*е *р*азве*ћ*у као *о*с*ћ*е на *в*е*ћ*ру, *а* *ћ*у*ћ*а*ћ*е
*ћ*адне у *ћ*е*ћ*ину *з*рна. *П*лаха *ћ*лева *з*а*ћ*р*ћ*ава *и*х.
*Т*ечност*ћ* *ж*е*ћ*е *ћ*ре*ћ*ивара *с*е у *з*но*ћ*, *и* *у*мор, *ко*ји *м*е *с*ће*ћ*е.
*Л*е*ћ*о *ј*е *с*ћарос*ћ*и, *ко*ја *ћ*ра*ћ*е, *ј*ер *с*е *с*вуда *у*вукла.
*С*ћарос*ћ*и *ко*ја *ј*е *с*ачувала *ћ*ам*ћ*е*ћ*е.

ЈЕСЕН

*Р*ечи као *с*мола, *з*ау*с*ћавиле *с*у *с*е, у *с*вом *л*у*ћ*а*ћ*у. *К*ао *и* *ј*а,
*ћ*леда*ј*у*ћ*и. *Н*а*ћ*нуо *с*ам *с*е *н*ад *ћ*раном, *кад* *ј*е *о*берем,
*о*бо*ј*е *ћ*емо *с*е *у*с*ћ*рав*ћ*и. *Т*ако *ћ*и *ћ*а*ћ*у*ћ*ем, *д*ок *с*е *н*е
*б*ре*ћ*не*ћ*и *и* *о*дма*ћ*не*ћ*и, *н*е *в*еру*ј*у*ћ*и *ц*и*ћ*а *с*ве *из* *ц*у*ћ*и*ћ*авих *р*ечи
*м*о*ћ*е *д*а *и*зле*ћ*и. *С*лу*ћ*а*ј*, *с*ћабло *х*у*ј*и *с*увим *л*и*ћ*и*ћ*ем
као *з*воник. *А* *о*нда, у *ћ*одне, *ћ*љусак! *Т*рчим *ћ*о*к*исао!
*З*ем*љ*а *з*арас*ћ*а *ћ*амо *ћ*де *ј*е *н*а*ћ*укла. *Т*рава *с*е *з*а*ћ*лавила
у *ћ*арабама, *в*еру*ј*у*ћ*и у *з*елено, *ћ*ожу*ћ*ела *ј*е. *З*дрвенила *с*е,
*б*ру*ј*и *и* *б*риди. *У*дара *с*е *с*ама у *х*ладним *ћ*аласима *в*аздуха.
*О*но *ц*и*ћ*о *ј*е *ћ*ула – *ћ*уми на *в*е*ћ*ру. *С*ама *с*еби *ћ*а*ћ*у*ћ*е.
*У*брзо, *с*ве*ћ*лос*ћ*и, *ка*о *д*а *ј*е *н*е*ћ*и*ћ*а *з*абора*в*ила, *у*с*ћ*рави *с*е *д*а *б*о*љ*е
*в*иди *и* *к*ра*ћ*ким, *р*азнобо*ј*ним *ћ*ламеновима, *с*ве *о*су*ћ*и. *С*лике
*ћ*раскаве, у *с*ве*ћ*луца*ћ*у, *ћ*оку*ћ*ава*ј*у *д*а *с*е *и*звук
из *ћ*о*ћ* водено*ћ* *о*кло*ћ*а.

*Т*ако *ј*е *и* *м*ене *с*ан *ћ*рочис*ћ*ио:

*б*ио *с*ам *с*ам *с*а *н*е*ћ*озна*ћ*им *љ*удима, на *д*алеком, *н*е*ћ*озна*ћ*ом
*м*ес*ћ*у. *К*роз *о*д*ћ*крину*ћ*а *в*ра*ћ*а *с*ам *ћ*рови*р*ивао *и* *д*у*ћ*о *д*ржао
*ћ*у *с*лику: *Т*у *ћ*е*ћ* *о*с*ћ*а*ћ*и! *У* *и*зоби*љ*у *б*о*ј*а *и* *ћ*лодова!

У *р*ас*ћ*арано*ј* *ћ*и*ћ*ини! *Н*еко *в*иче, у *р*ечи *с*асу*ћ*ене, *д*ок *и*х *у*сне *н*е
сквасе,

*ж*еле*ћ*и *д*а *и*х *с*е *о*слободи. *О*но *ц*и*ћ*о *ј*е *л*е*ћ*о *з*абора*в*ило
*с*ад *из* *с*ваке *р*ечи *и*ска*ћ*е. *И*ли *р*ечи *в*и*ћ*е *ћ*рис*ћ*а*ћ*у
*д*а *к*ажу. *И* *ј*а *с*ам *у*чес*ћ*ивовао у *ћ*оме *м*ере*ћ*у. *З*а*ћ*у*ћ*им *кад*
*ћ*о*ћ*ледам *о*блик *ј*абуке у *ко*ју *с*е *с*авио *ц*ео *ж*иво*ћ*, *ка*о *д*а *ј*е *м*о*ј*,
*ж*але*ћ*и *и* *ц*ве*ћ*, *и* *м*и*р*ис, *ко*ји *о*се*ћ*и*ћ*и, *кад* *ј*о*ј* *с*е *ћ*рибли*ж*и*ћ*.
*К*о*ј*и *р*ас*ћ*и*е*, *с*ам *з*а *с*ебе, *с*еби *д*ово*љ*ан, *а*ли *ћ*е *в*уче.
*Е*и*ћ*о, *у*чес*ћ*ивовао *с*ам у *ћ*о*ј* *р*адос*ћ*и, *ка*о *з*вук
у *ћ*аничном *л*е*ћ*у *ћ*челе.

САША РАДОЈЧИЋ

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем инјернеја и његовим щирењем јосјаје уочљиво да се књижевност јолако сели на сајбер јросјоре. Када је у јијању јроза, ја селидба је довела је до насјања нових жанрова (јвијер јроза), нових начина јисања (инјеракјивна јроза) и чиијања (хијерјексј), као и до нових комбинација чиијања и јисања (фан-јроза). Да ли ће у јом јрелазу/селидби у нове, виријелне јросјоре јоезија осјајни исја, или ће се, и у ком смеру, јроменији?*

Саша Радојчић: Не би требало преувеличавати садашње потенцијале мрежних медија, нити испољени ниво способности да се ти потенцијали активирају. Још увек немамо не само врхунска него ни натпросечно квалитетна књижевна дела остварена као хипертекст. Све је то или, у бољем случају, експеримент, или, у горем, проста фасцинираност новим и недовољно познатим. Линеарно писање и читање су током последњих пола века озбиљно довође-ни у питање, и теоријски и у књижевној пракси. Али још увек су кључни радови нелинеарног приступа текстуални, а не хипертекстуални. Хипертекстуални Паунд (или позни Лалић) би био права ствар – али тога једноставно нема. Неколико је предуслова за једну такву појаву: комплексно, слојевито искуство; аналитичка способност да се уоче и издвоје кључни моменти искуства, који ће бити претворени у „везе” и „сидра”; способност сагледавања дела (хипертекстуалне песме) не као јединственог предмета, већ као скупа више од једног могућег устројства; познавање медија на техничком нивоу; и као последње – или прво – да се све то сабере у једном песничком бићу.

У говору о обећањима која прате нове мрежне технологије, понекад се бркају нивои. Интернет као издавачка платформа је једно, реторика умрежених начина говора друго, а треће новим медијима условљене промене у функционисању неких основних односа – на пример, субјективности, ауторства, идентитета уметничког дела... Само овај последњи слој питања је заиста уметнички релевантан. Да директније одговорим на питање: суштински карактер поезије се неће променити, али ће се сигурно мењати форме у којима поезија остварује комуникацију.

Могли бисмо рећи да је модерна проза – истража за немогућом прозом. Сличан њуј је имала и модерна поезија. Она је настојала да уиштриби песнички материјал који до сада није постојао или кога поезија претходних времена није могла да савлада и ишчини себи. Да ли савремена поезија има шансе да песнички савлада грађу коју јој ђружа савремени свети (производе културне индустрије, доминацију финансијског сектора и Силицијумске долине, посихуманизам и поидемократију), или ће се сконцентрисати на то да оива оно што траје?

Због чега „или“? Поезија је одувек, од непознатих мајстора којима су касније наденули заједничко име „Хомер“, у дослуху са својим временом и у *исти мах* оним надвременим у њему. Питање грађе није суштинско питање за њу; свака грађа је могућа и допуштена, како она неразрешиво везана за епоху, тако и она која у изолованим тренуцима обелодањује човекове константе – љубав, веру и наду, односно њихове супротности – мржњу, сумњу и очајање. Неки песници ће ставити акценат на те константе, други ће каталогизовати тренутке и ствари које их испуњавају. Али ниједан приступ није по себи бољи од другог.

Наравно, увек се може подбацити, хтети да се буде у дослуху са временом, а подметати му већ иживљене представе, или симулирати искуства. Људе данас углавном не буде петлови нити часовници са торњева, него дигитални уређаји и мобилни телефони. Чак и најзабаченији предели су повезани, кабловима или сателитским сигналом. У сваку девичанску реку неке будале су стигле да баце пластичне боце. Не шаљу се љубавна писма, него куцка SMS. Књишки мољци прелазе на Kindle. Пастирице и пастири се не довикују преко брда, него ћаскају по никад бољим тарифама. Светли кнежеви вечеравају по скупим ресторанима, а чувају их оклопници са шкорпионом за појасом. Бријане главе теме ћелаво у заносу говори о моралу на једном телевизијском каналу, на следећа два се јавно истреса последњи неморал. То је наша стварност, и у њој треба

да препознамо и изразимо оно универзално. Универзално без колорита темпоралног и локалног је шупља (и зато каткад звонка) апстракција. То не значи да се за мотивом не може ићи у фолклор, мит или историју, али и тада, да би била жива, поезија мора да дише и удише атмосферу своје ситуације.

Пишући свој ђодемички ђекст о ђесничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиот је ђредсказао да линија ђоезије коју одликује радикална ђоеђичка самосвесђ, оличена у чисђој/ађсолуђној ђоезији, након Валерија „више не може да буде од какве корисђи будућим ђесницима”. У сличном кључу мођуће је ђосђавиђи ђиђање о корисђи од елиотђовске линије у ђоезији. Да ли ђоеђичка самосвесђ и ђирадиђија у елиотђовском смислу ђе речи, јесу, јођи увек, од корисђи ђосђи-ђосђи-модерним ђесницима?

Корисна или не, традиђија се не може искључити. Ми не живимо, не мислимо сами за себе и сами са собом. Историјски, језички, херменеуђички, заправо и биолошки живот, остварују се у интеракђији, у комуникађији. Ако је свет целина искуства на синхроној равни, традиђија је таква целина на дијахроној равни. Колико је могуће без света, толико и без традиђије.

Слоган у рекламној кампањи једног интернађионалног козметичког брђнда „it starts with you”, на немачком коректно „es beginnt mit dir”, за потребе с-х-б језичког подручја је преведен као „све почиње са тобом”. Слично, али није исто. Ту разлику разумем као учинак једног стања духа, конзумеристичког хедонизма, који нам се бестидно намеће као највиша вредносна матриђа. Најзлоћудније успехе те матриђе у Србији можемо да видимо у околности да већ дуже од деценије за јавност нису отворени Народни музеј и Музеј савремене уметности. Народна библиотеђа се, изгледа, отела таквој судбини. Реч је о институђијама са кључном улогом у процесима стабилизације историјског памћења, односно поменуђе целине зајђдничког искуства на дијахроној равни – традиђије, а са ђом и личног и колекђивног идентитета. Ако се ти процеси дуго спутавају, у неким главама заиста може да засија „all starts with you”. Што је голђата лаж, јер никада се не почиње од почетка. Па ни у поезији. У најмању руку, ту је увек неки социјално-историјски одређен језик, са фигурама чија правила и значења је формирала традиђија. То је једна страна медаље. Друга страна је у томе што се никада не завршава тамо где неко мисли да би могао да буде крај, што чак ни најрепресивније тираније, ни најкруђи традиђионализми, не могу трајно да зауставе иновације, промене, живот.

Један од лајџмоџива размиџљања о џоезији јесџе смањивање броја чиџалаца, или бар чиџалаца џџџамџаних збирки џоезије. Шџџа је разлоџ овом џџренду и да ли он и на који начин џоврајџно делује на сџџварање џоезије?

Читање је индивидуални однос. Колико формираних индивидуалности, толико читалаца. У развоју модерности, под руку су ишли ширење културе читања и раст индивидуализма. Тај однос се не би развио да није било штампе са покретним словима, која је омогућила да књиге буду приступачне ширим друштвеним круговима. Данас, са све снажнијим тенденцијама ка анестезирању тешко стечене индивидуалности и обликовању масовног човека, неминовно је да једна од последица буде пад културе читања. Подстиче се веома уско схваћена функционална писменост, за коју су уметност и поезија исувише сложени. Има ли у томе и лоших намера, или је у питању логика епохалних процеса – не знам; исход је, што се читања тиче, исти.

Једна од најјачих меџџафора књџжевносџи је одломак из Књџџе о Јову у којој Јов каже: „О кад би се најџисале ријечи моје! кад би се сџџавиле у књџџу! Писаљком џџвозденом и оловом на камену за вјечни сџџомен кад би се урезале!” Да ли савремени џесник јоџџ увек џџеџи да исџџисује речи урезане у камен, или се мири са судбином да је оно џџџо заџџисује ближе џџисању џранчицом џо џеску?

То је варијација на чежњу ка бесмртности, одговор на чињеницу да човек не зна шта је с оне стране граница његовог јединог живота. Уметничка дела су градња моста над понором, давање смисла. Али ма колико људски разумљив и оправдан, то није једини одговор. Исто тако бисмо, уместо на готово дело, могли да се усредсредимо на процес његовог настанка. Да се играмо. Да погледамо у понор и издржимо тај поглед. Мост преко њега нису наше ствари, него наши ограничени животи. По речима једног филозофа, највеће човеково уметничко дело је он сам.

а трећи змај рече
ја могу за девет тренутака

за њо нису њојребне речи
како њријискам њајучицу
њроклињући озоне
како њочкови ѓрабе асфалиј
који јакне и замирице
како њона и њо
углавном челика и мяса
њрејивара њросиоре у енерџију
доказује и ојоврџава еуклида

њо неразумно усхићење
док остиављам за собом
њуњоказе њуњеве њуњнике
кривине њравце кривине
уснула села и њредѓрађа
ноћ и зору који се њрејиру
ја моѓу за девеиј њренуијака
до реке јордана и најираѓ
њо живу воду

јер њо су се моје ноѓе
умножиле и сада се врѓе
њо су се моје ѓруди ужариле
од журбе срчаних клијова
јер њо моје ѓрабљиве очи
бацају свеијлосиј на свеиј

који заисџа ѝосџоји
док ѝролазим крај њеџа
ја никада нећу биџи

крајѝуѝаѝ
моје ѝело је мој џроб
моје уџлавном челично ѝело
једноџа дана ће исећи здробѝи
ѝреѝоѝѝи у дуџе леѝе ѝѝѝке
а дуѝа ако је има
уселиће се у фелне
које ће неко узѝи
из ѝохлеѝе или сажалења

ТОМИСЛАВ МАРИНКОВИЋ

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем инјернеја и његовим ширењем постоје уочљиво да се књижевност полако сели на сајбер просторе. Када је у писању проза, та селидба је довела је до настанка нових жанрова (јивјер проза), нових начина писања (инјерактивна проза) и читања (хијертекст), као и до нових комбинација читања и писања (фан-проза). Да ли ће у том прелазу/селидби у нове, виртуелне просторе поезија остати исша, или ће се, и у ком смеру, променити?*

Томислав Маринковић: Кад бисмо били пророци, откривајући поезију будућности дошли бисмо и до одговора каква ће бити будућност света. Поезија без будућности не може, будућност без поезије би могла да постоји само под условом да човек постане електронска машина.

Савремена цивилизација, засад, не показује интерес за будућност поезије. Руку на срце, ни према сопственом опстанку нема одговорнији однос. Поезија се сама прилагођава времену, трпи нападе и презир, на маргини друштвених збивања покушава да се прибере и преобрази, поврати снагу и свежину, пронађе нови израз. При оваквом „односу снага” (разуме се, само теоретски), увек бих се кладио на свевременост и моћи поезије. Са судбином света бих већ био опрезнији.

Могли бисмо рећи да је модерна проза – појража за немогућом прозом. Сличан пој је имала и модерна поезија. Она је настојала да ујошреби јеснички материјал који до тада није постојао или кога поезија претходних времена није могла да савлада и појчини себи. Да ли савремена поезија има шансе да јеснички савлада грађу

коју јој љуужа савремени свећ (љроизводе кулљурне индусљрије, доминацију финансијског секљора и Силицијумске долине, љосљ-хуманизам и љосљдемократију), или ће се сконценљрисаљи на љо да ољева оно шљо љраје?

Према једном мишљењу, које и сам уважавам, поезија не постоји зато да би у сваком тренутку била актуелна. Постоји да би кроз човеково трајање пронела временске духовне константе, истоветност усред разноликости, показала трајност трошних и пролазних облика. Она ће то чинити и кроз постхуманистичку еру, у постдемократском добу, покушавајући да испуни празнине и ништавило које за собом оставља модерна цивилизација. Пошто се њен глас не може надвикивати са буком времена, остаје јој да се сналази и да покушава да уравнотежи нарушени однос између свог духовног предзнака и свакодневног живота.

Пишући свој љолемички љексљ о љесничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиотљ је љпредсказао да линија љоезије коју одликује радикална љоељичка самосвесљ, оличена у чистљој/ајсолуљној љоезији, након Валерија „више не може да буде од какве корисљи будућим љесницима”. У сличном кључу могуће је љосљавиљи љиљање о корисљи од елиотљовске линије у љоезији. Да ли љоељичка самосвесљ и љтрадиција у елиотљовском смислу ље речи, јесу, још увек, од корисљи љосљ-љосљмодерним љесницима?

Очигледно је да је данас лакше сложити се са оценом Т. С. Елиота него у тренутку када је изнео ту своју смелу тврдњу. С друге стране, по мом мишљењу, Елиотова поезија, бременита значењима и сложеним поетичким обрасцима, није престала да буде подстицајна и данашњим песницима. Један од облика Елиотовог поетичког концепта, који извире управо из потребе о самоспознаји и песничкој самосвести, примењив је и преносив на временски план који обухвата и потребе и питања која себи постављају пост-постмодерни песници. Потреба за синтезом дисхармонизованог света није данас мања него што је била у тренутку кад је класик модерне поезије писао „Пруфроково бдење”. Свет, у завршним стиховима ове песме „Видео сам како се свет увија у клупко / А онда се изненада растворио и нећао”, није нећао заувек, већ се докотрљао и пао у наше руке.

Један од лајљмољива размишљања о љоезији јесље смањивање броја чиљалаца, или бар чиљалаца шљамљаних збирки љоезије. Шља је разлог овом љренду и да ли он и на који начин љоврајно делује на сљварање љоезије?

Поезија је давно престала да буде одјек јединственог схватања света. Поред тога, у материјалистичкој ери, где је све на продају, чак и оно чему се не може одредити цена, поезија се нашла у дну тезге, затрпана производима привлачније спољашности. Упоредо су, у дослуху са својим добом, неки помодни песнички покрети и сами били заслепљени рушилачким заносом, доводећи у питање основни смисао поезије. Све то утиче на данашње место поезије у савременом свету. Модерном песнику је пало у задатак да размисли како да поезија поврати поверење у крхке облике људског постојања. Да пронађе кончић који човека са светом спаја. Можда је то лепота.

*Једна од најјачих метафора књижевности је одломак из Књи-
џе о Јову у којој Јов каже: „О кад би се написале ријечи моје! кад
би се сјавиле у књигу! Писаљком звезденом и оловом на камену
за вјечни спомен кад би се урезале!” Да ли савремени песник још
увек тежи да исписује речи урезане у камен, или се мири са суд-
бином да је оно што записује ближе писању границом по песку?*

Мислим да је савремени песник ближи писању границом по песку. То није његово одустајање од потребе да поезија остави дубљи траг, већ покушај да искористи сва средства која му још стоје на располагању. И екран рачунара је заравњена пешчана површина. Истински вредна поезија узда се у стваралачку постојаност, мање је важна структура материјала на којем је исписана.

ТОМИСЛАВ МАРИНКОВИЋ

НИЈЕ ВАРКА

Којриве у јодножју јлојова,
јер тако хоће лејо. Дечак јрујићем
црја замишљену мају свейа
у јрацини, јомерајући конјиненјие
само дрхјајем руке.

На дрвећу, у зеленилу крошњи,
живој слави јренујке, сунце јали лисјиће клена,
жуне бескрајно усийњавају своје сојране.

Подне је, најкрајко, засјало у хладу лије.
Међујим (на изненађење јоквареног часовника
који је део игре), време ујорно цури.

Са шкријом дрвених кола сјиже сумрак.
Дечак сумњичаво зури у несјварне облине неба,
у нерасјознајљива јоља ојрнуја јмином.

Најзад, жубећи сјрјљење, црвени месец
израња из јаласасије шуме и убеђује
дечаково срце да осјане будно.

То није варка, шајућу далеке звезде,
сјварнији свей од овог нећеи наћи.

МИЛИЦА МИЛОСАВЉЕВИЋ

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем интјернетја и његовим ширењем постојаје уочљиво да се књижевност полако сели на сајбер просторе. Када је у интању проза, та селидба је довела је до настања нових жанрова (интер проза), нових начина писања (интерактивна проза) и читања (хипертекст), као и до нових комбинација читања и писања (фан-проза). Да ли ће у том прелазу/селидби у нове, виртуелне просторе поезија остати исја, или ће се, и у ком смеру, променији?*

Милица Милосављевић: Дубоко верујем у то да ће се и поезија у тој селидби у нове, виртуелне просторе мењати. Она се, дакако, и све ово време мења. Сматрам да је и те како погрешно веровати да поезија живи за некакву врсту изолације, да чак страхује од утицаја онога што технологија и овај наш савремени свет свакодневно доноси. Добро је па је све више оних аутора који не живе ту причу поезије „под стакленим звоном”, јер су и сами свесни да поезија једино тако, живећи под извесном заштитом, може изгубити своју битку са савременим светом. Ако они који је пишу буду инсистирали на томе да је за поезију од кључног значаја веза са светом у ком се сваког јутра будимо, суочавајући се са бригама и потребама једног обичног човека, његових тежњи и страхова, док нас тај исти свет заплјускује „немилосрдним напретком”, поезија неће изгубити борбу, јер ће тиме њена борба бити непрестана, што је добро.

Моћли бисмо рећи да је модерна проза – попража за немоћућом прозом. Сличан пућ је имала и модерна поезија. Она је настјојала да упошребити јеснички материјал који до тада није постојао или кога поезија претходних времена није моћла да савлада и пошчини

себи. Да ли савремена поезија има шансе да песнички савлада грађу коју јој пружа савремени свет (производе културне индустрије, доминацију финансијског сектора и Силицијумске долине, хуманизам и хомодемократију), или ће се сконцентрисати на то да опева оно што траје?

Поезија је некако увек најближа томе да опева оно што траје, али мислим да се данас питање померило ка томе колико заиста нешто „песничко“ може да траје и да ли је уопште то питање од пресудне важности за поезију. Добра савремена поезија је увек у некаквом „грчу“ када покушава да опева сусрет са грађом коју јој пружа савремени свет. У том „грчењу“ она је свесна света који је окружује, то је оно што је важно. Тај „грч“ никако није нешто што би било парализујуће, он је пре могућност да се та фаза „грчења“ размотри са свих страна. Ако смо у таквој једној врсти „грча“, то значи да нас можда брине шта ће бити са свим оним тековинама светова који генерацијски и животно не припадају нама, али чију везу слутимо сваким тренутком свога постојања, с једне стране, и потом, с друге стране, размишљање о томе какви би били ефекти тог „грча“, до чега би нас он довео. Никако се не слажем с тим да ће се после „грча“ заћутати. Најнадобуднији ће заћукати, помислиће да би то била добра песма о умирућем свету (али свету који нису контекстуализовали), код оних других тај „грч“ ће донети преосмишљавање, преобликовање. На страницама тих аутора неће вас заобићи промаја овог савременог света. То није само ствар уверљивости, треба превасходно разумети „крвоток“ данашњег човека и онога што је њему важно у једном дану његовог живота. Мислим да поезија у будућности неће добити ништа од онога ко у њу уђе првенствено као песник. За те ствари треба кренути ходом једног обичног човека.

Пишући свој полемички текст о песничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиот је предсказао да линија поезије коју одликује радикална поезичка самосвесност, оличена у чистој/ајсолутној поезији, након Валерија „више не може да буде од какве корисности будућим песницима“. У сличном кључу можда је понављајући питање о корисности од елиотовске линије у поезији. Да ли поезичка самосвесност и традиција у елиотовском смислу ће реч, јесу, још увек, од корисности хомо-хомомодерним песницима?

Савремени песник је традиционалан више него што мисли да јесте, или чак више него што би желео да мисли да јесте. И те како је и данас жива та елиотовска мисао да осећање историје за

једног песника укључује запажање не само онога што је прошло у прошлости већ и онога што је садашње у прошлости. Елиот, такође, говори о том историјском смислу као смислу за ванвременско, али и за временско; тај спој временског и ванвременског јесте нешто што једног писца чини традиционалним. Та веза са традицијом у исти мах је и оно што код писца побуђује најснажнију свест о његовом месту у времену, тј. о његовој савремености. Сваки добар песник увек на неки начин пишући смешта традицију у сенку своје песме, питање је усмерено ка томе да ли је у његовој поезији традиција само база и фини прелаз преко којег жели да нам нешто саопшти или је њено присуство само терет једне песме, јер традицијска копча није преосмишљена, нити доведена у контекст. Многи млади људи, када крену да пишу, труде се да направе некакав отклон од традиције, јер мисле да ће на тај начин бити модерни. То, наравно, отвара друго питање, а то је шта је за свакога од нас модерност. Али да не бисмо сад ишли у том правцу, довољно је нешто и наговестити. Ја ћу само споменути Октавија Пазу, великог хиспаноамеричког песника, који каже: „Сваки песник је пулсирање у реци традиције, један језички тренутак.”

Један од лајџмоћива размишљања о њоезији јесће смањивање броја чиџалаца, или бар чиџалаца џиџамџаних збирки њоезије. Шиџа је разлоџ овом џиренду и да ли он и на који начин њоврајино делује на сџиварање њоезије?

Ствар поезије и јесте ствар мањине, не у неком елитистичком смислу, већ у том да је за поезију увек заинтересована мања скупина људи и то није нешто над чим треба ламентовати, већ бити свестан да мањина, уколико је непоткупљива, увек некакву заједницу спасава да се не претвори у стајаћу воду просечности, у којој ће владати један укус, једна доминантна боја. Још једну ствар не треба сметнути с ума: имати пред собом збирку поезије значи предати се једној врсти сусрета. Данас не да се нема времена за поезију, него не постоји време за сусрет. То доста говори. Сусрет је једна врста догађаја (мада не мора увек да буде), где нешто примате, али се морате и давати. Све док човек буде стварима приступао на начин да их добија, а да им се не даје, неће бити жудње за поезијом. У поезији је важан тај осећај повратне реакције, да бисте нечим били изазвани, морате се томе предати без надокнаде.

Једна од најјачих меџафора књижевностџи је одломак из Књиџе о Јову у којој Јов каже: „О кад би се најписале ријечи моје! кад би се сџивиле у књиџу! Писаљком џвостеном и оловом на камену

*за вјечни сјомен кад би се урезале!" Да ли савремени ђесник још
увећ ђежи да исјисује речи урезане у камен, или се мири са суд-
бином да је оно шјио зајисује ближе ђисању жранчицом ђо ђеску?*

Чини ми се да је писање узбудљиво тек у тој непрестано отво-
реној могућности да ће нешто што се сада напише бити у једном
тренутку подложно нестанку. Али и са том свешћу се пише. И те
како се пише. Мислим да не постоји скоро ниједна ствар данас која
се родила, а коју ће камен подржати. Не зато што не верујем у вред-
ност тога што се родило, већ зато што речи уписане у камен нису
нешто што превасходно брине садашње генерације песника. Будућ-
ност ће доћи, de facto ће се десити, али какви бисмо то били песни-
ци када бисмо све своје капацитете уперили на то шта ће бити кад
нас више не буде? Ако данас успемо да доживимо то да се један
обичан физички радник, који је цео дан радио на грађевини, успа-
вљује уз нашу поезију, довољно смо урадили.

МИЛИЦА МИЛОСАВЉЕВИЋ

СТРАХОВИ

*Ако не будемо одисали храброшћу, ѿосићаћемо
ѿрелеји робови
са нежованим рукама, са још неуџаслим
сјајем у очима.*

*Ако не будемо одисали храброшћу,
ѿосићаћемо воде
са увек издигнућим нивоом водосијаја, несѿремне
на ѿовлачење.*

*Ако не будемо одисали храброшћу, ѿовероваћемо
да је сваки
ѿпрзај ѿшла нама уѿућен.*

*Ако не будемо одисали храброшћу,
навикаваћемо се да сви велики одџовори
долазе с џодинама.*

*Ако не будемо одисали храброшћу, бићемо
у саџласју
са оним шћо најискреније ѿрезиремо.*

*Ако не будемо одисали храброшћу, доѿусићемо
свима на коришћење соѿсѿвену рањивоси,
а у знак захвалносѿи сѿиизаће нам
разџледнице.*

СТЕВАН ТОНТИЋ

ПОЕЗИЈА И ИЗАЗОВИ БУДУЋНОСТИ

Данашњи пјесник преузео би улогу врача-погађача уколико би уобразио да посједује неке виђилачке способности у погледу будућности поезије. О томе не можемо говорити са оном, макар и дрхтавом, поузданошћу и увјерљивошћу која прати исказе о савременој пјесничкој умјетности. (Да и не помињемо поезију минулих епоха и стољећа, о којој су судови, што идемо даље у прошлост, све стабилнији.) Остаје нам заиста да само замишљамо изглед поезије у будућим временима, свеједно што од пустог замишљања неће бити неке вајде.

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем интјернетја и његовим ширењем ѡсјтаје уочљиво да се књижевностј ѡлако сели на сајбер ѡросјоре. Када је у ѡијтању ѡроза, ѡја селидба је довела је до насјанка нових жанрова (ѡвијтер ѡроза), нових начина ѡисања (инјеракјивна ѡроза) и чиијања (хијерјексј), као и до нових комбинација чиијања и ѡисања (фан-ѡроза). Да ли ће у ѡом ѡрелазу/селидби у нове, вирјуелне ѡросјоре ѡпезија осјтајти исјта, или ће се, и у ком смеру, ѡроменијти?*

Стеван Тонтић: Доба постојања, развоја и ширења интернета представља тек дјелић историјског времена у односу на хиљаде година посвједоченог живота поезије. Али је у томе дјелићу времена дошло до праве експлозије технолошких могућности писања и манипулативног посредовања писаног као и сликовног материјала. Са селидбом ријечи и слике у виртуелне просторе настали су и неки нови књижевни облици, а промијенио се – поглавито код млађих, или данас већ средовјечних аутора – и начин гледања на пјесничку умјетност и њено присуство у свијету. Та поезија често

личи на лакше, мање обавезујуће, неријетко исповиједно пјевање које не захтијева никакво дубље животно и умјетничко искуство, као ни виши степен писмености. Отворила је своја врата и многим брбљивцима чији се вербализовани доживљаји нуде хиљадама „пријатеља” и „фанова”. Но ако и мијења своје рухо у складу са „духом времена”, поезија једва да мијења своју суштину. Иначе би нам Гилгамеш, Хомер и Давидови Псалми били неразумљиви. А ми их примамо и разумијевамо оном својом антрополошком природом која је проговорила и у њима, и која се не мијења брзином цивилизацијских и технолошких промјена. Да није тако, не би било ни континуитета ни битне традиције поезије, као што би се и појам човјека и свеколике умјетности изгубио у историјској „какофонији” од сталних „радикалних” промјена и претумбација појмовних и вредносних система.

Поезија, наравно, живи и од неопходних иновација и промјена у односу на затечена духовна и поетичка опредјељења, језик и стилове пјесничке умјетности који више нису обећавајући (дјелују као „потрошени”). Сваки пјесник од формата уноси у поезију (или покушава да унесе) нешто ново, нешто своје, по чему га препознајемо и памтимо. Само што поезија – пролазећи кроз све мијене – чува своју неуништуиву, безвремену суштину, као симбол неуништивости људског духа.

Могли бисмо рећи да је модерна проза – истража за немогућом прозом. Сличан њој је имала и модерна поезија. Она је настојала да употреби пјеснички материјал који до тада није постојао или кога поезија прелазних времена није могла да савлада и почини себи. Да ли савремена поезија има шансе да пјеснички савлада грађу коју јој пружа савремени свет (производе културне индустрије, доминацију финансијског сектора и Силицијумске долине, постхуманизам и постдемократију), или ће се сконцентрисати на то да онева оно што траје?

Савремена поезија не савлађује нити може да савлада сву потенцијалну грађу коју јој нуди наше хучно и бучно доба. Доба свакодневног спектакла разобрученог насиља и зла. Ни Данте ни Његош нису савлађивали сву грађу свог времена, већ само ону коју су бирали у складу са својим творачким наумима и изражајним средствима. (А ипак се чини као да су рекли – све, и о свему.) Уколико је пјесник био значајан, онда је значајна и грађа којом се бавио, коју је умјетнички (пре)обликовао. Можда се та иста „грађа”, прије него што му је послужила за његово дјело, чинила безначајном или

неупотребљивом. Пјесник даје важност грађи коју користи. А да ли ће се он бавити актуелним изазовима (као што су „производи културне индустрије”, „постхуманизам и постдемократија” итд.) или оним „што траје”, ствар је личног избора. Ваља тек примијетити да оно „што траје” не би смјело да буде нешто већ мртво у својој „трајности”, догма из које је исхлапио сваки дах живота. Исто тако је неупутно трчати за дневним темама и наметљивим актуелностима. Важно је да пјесников избор грађе дјелује аутентично, а њена „обрада” умјетнички увјерљиво. А када ту дође до потпуне „милости уобличења”, онда се каже како је тема изабрала пјесника, а не он њу.

Пишући свој полемички текст о пјесничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиот је предсказао да линија поезије коју одликује радикална поезијска самосвесност, оличена у чистот/ајсолутној поезији, након Валерија „више не може да буде од какве користи будућим пјесницима”. У сличном кључу могуће је поставити питање о користи од елиотовске линије у поезији. Да ли поезијска самосвесност и традиција у елиотовском смислу те речи, јесу, још увек, од користи пост-постмодерним пјесницима?

Ако се већ употребљава ознака „пост-постмодерни песници”, која дјелује комично, онда је у њој већ садржан одговор: тим пјесницима нису од користи не само валеријевска и елиотовска „линија” у поезији (које наглашавају самосвијест и традицију) него ни поетике непосредних претходника – постмодерних пјесника. Као што – да се мало поиграмо – ни „пост-пост-постмодерним пјесницима” неће за двадесет-тридесет година користити искуства „пост-постмодерних пјесника”.

Пјесник који држи до себе (узгред: не вјерујем да би сам себе означавао као „пост-постмодерног песника”) не слиједи ниједног великог претходника као вјерник или епигон, чак ни ако га воли и цијени као учитеља, већ пробија властити пут кроз „пустињу и прашуму” изражајних могућности. Има много начина да пјесник изузетног дара и духовних способности нађе тај свој једини пут и попне се на „зелену грану” пјесничке умјетности. А још је више могућности да падне, па и да сасвим пропадне.

Један од најинтереснијих размишљања о поезији јесте смањивање броја читалаца, или бар читалаца њихових збирки поезије. Шта је разлог овом тренду и да ли он и на који начин повремено делује на стварање поезије?

Нисам баш сигуран (нема поузданих показатеља) да се број читалаца поезије, чак ни оне у штампаним збиркама, смањује, иако и сам имам такав утисак. А ако се смањује, то је ваљда због силног умножавања других, „конкурентских” културних изазова који можда имају неке везе са самом поезијом или неким „поетичним” феноменима савременог живота. То онда сигурно утиче на поезију бар оних пјесника који на сваки начин траже контакт са читаоцем, повлађујући његовом укусу.

Треба рећи и то да смо данас затрпани и штампаним, а поготово интернетским презентацијама поезије, тако да озбиљнији читаоци штеде своје вријеме за уживање у лектури добрих стихова умјесто гњаваже с којекаквим играријама и недаровитим писанијама.

Једна од најјачих мейџора књижевности је одломак из Књиже о Јову у којој Јов каже: „О кад би се написале ријечи моје! кад би се сјавиле у књигу! Писаљком звозденом и оловом на камену за вјечни спомен кад би се урезале!” Да ли савремени пјесник још увек тежи да исписује речи урезане у камен, или се мири са судбином да је оно што записује ближе писању гранчицом по пјеску?

И највећи скептик или песимиста међу пјесницима потајно се нада да би бар неке његове ријечи (оне најистинскије и најљепше) могле остати „за вјечни спомен”. Иако често има осјећај да је оно што пише блиско писању гранчицом по пијеску или куком по леду, он свакако тежи да своје ријечи уписује у материјал који је постојанији од пијеска и воде. Ипак, био би сам себи смијешан ако би патетично говорио о урезивању ријечи у камен. Довољно би било ако се оне својим смислом и љепотом „урежу” у памћење савременика и пренесу људима будућих нараштаја.

Васко Попа и Стеван Раичковић били су последњи српски пјесници који су писали као да урезају ријечи у камен. Потоњим пјесницима длијета су се иступила, руке су почеле да им се тресу, а сам камен осипа и растаче.

СТЕВАН ТОНТИЋ

КАДА БИ БИО У СТАЊУ

Када би, човјече, био у сџању
Да бар њонекад, рецимо док њримаш
Чесџиџке за њунољеџсџво
Или њо обављеном вјенчању,
Можда и њо одбрани докџораџа,
Да џад бар џроникнеџ, муњевџџо, дубоко,
У суџџину живоџа,
џроникнеџ као у часу
Док џе воде на џубилиџџе,
Или џи већ сџежу омчу око враџа,
А џи сав сијаџ, џреобраћен –

Онда би се, мислим, исџлаџило
Живџџи на земљи,
Све да си за џлаву скраћен.

А овако,
Таљџајући из дана у дан,
Већ си оџрезао у оџуџјелосџи.
Чекаџ да умреџ у своме кревеџу,
Кукавел ком се и жена смије.
Лиџен и најмањеџ
Знака инџелиџенџије.

НИКОЛА ЖИВАНОВИЋ

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем инјернеја и његовим щирењем јосјаје уочљиво да се књижевност јолако сели на сајбер јросјоре. Када је у јијању јроза, ја селидба је довела је до насјаанка нових жанрова (јивјер јроза), нових начина јисања (инјеракјивна јроза) и чииања (хијерјексј), као и до нових комбинација чииања и јисања (фан-јроза). Да ли ће у јом јрелазу/селидби у нове, виријелне јросјоре јоезија осјаји исја, или ће се, и у ком смеру, јроменији?*

Никола Живановић: О овоме бих имао да кажем две ствари. Прва се тиче мог писања на интернету. Од појаве Фејсбука игром случаја спроводим нешто што личи на социолошки експеримент. Статусе на Фејсу користим као бележницу за све што ми падне на памет, а што бих могао можда да употребим и у књижевним радовима. Нешто од тога касније и инкорпорирам у песме. Занимљива је реакција људи на ово. Већина је прилично шокирана тим статусима, збуњена и испровоцирана. Када готово исти текст уобличим као песму, реакције су увек само позитивне. Овде је реч о једном дишановском експерименту. Људи одређене садржаје могу да прихвате као песме, као уметност, међутим у форми где је то статус на Фејсу, што онда некако повезују директно са личношћу аутора, исти садржај постаје неприхватљив. То на неки начин гарантује будућност песме као одређеног облика у коме је садржај изнесен. Подсећам на добро познато естетичко становиште да лепа форма уметности делује као некаква анестезија којом се реципијент припрема да прихвати садржај који би му иначе био неприхватљив.

Друга ствар која је овде битна тиче се популаризације књижевности на интернету. Овај проблем, проблем популаризације

уметности, наткриљује сам интернет. Интернет часописи, сајтови, блогови, с једне стране су јефтини, а с друге стране лаки за дистрибуцију. То значи да свако може да направи портал и да, уколико сакупи довољан број читалаца, учествује у креирању слике савремене књижевности. Истовремено, некадашње институције, као што су удружења, часописи, издавачи који објављују поезију, остају без средстава. Да би култура постојала, поготову елитна, неопходно је да држава у њу улаже новац. Препустити културу да се формира по законима понуде и потражње, њене доступности или недоступности, исто је што и препустити образовање вољи појединца да самостално претражује Википедију. Култура мора да буде делом наметнута. Па чак и када се формира алтернативна култура, она се мора формирати тако да пред собом има неки изазов, неку културу коју жели да потисне, а која стоји на чврстим темељима. Тиме и та алтернативна култура пред себе ставља веће захтеве. Ипак, ако се погледа историја књижевности, није реч о неком новом проблему. Некадашњи књижевни салони били су презасићени лошом поезијом. Сада су се ти салони преселили на интернет. У свеукупној процени ситуације пре свега треба узети стање у савременој поезији, видети колико има онога што је заиста добро и у којој је мери то добро. Мислим да, тако гледано, савремена поезија не стоји претерано лоше. Посебно када се упореди са оним што је писано деведесетих година. Не значи ли то да је интернет имао позитивно дејство?

Могли бисмо рећи да је модерна проза – њојрађа за немогућом прозом. Сличан њој је имала и модерна поезија. Она је настојала да њојреби њеснички мајеријал који до њада није њосиђао или кођа њоезија ѡрећходних времена није мођла да савлада и њојчини себи. Да ли савремена поезија има шансе да ѡеснички савлада грађу коју јој ѡружа савремени свећ (ѡроизводе културне индустрије, доминацију финансијског сектора и Силицијумске долине, ѡосћхуманизам и ѡосћдемократију), или ће се сконценћирисати на ѡо да ојева оно цћо ѡраје?

То је ствар избора самог песника. Неко може да заузме критичарски став према свом времену, неко га може глорификовати. Питање је колико су песме које су славиле, рецимо, индустријску револуцију, данас читљиве. Критиковање сопственог времена, с друге стране, ако је само то, онда је површно. Довољно је узети као пример Бодлера. Његов однос према граду, рецимо, своје право оправдање постиже тек у односу према сплину, блуду, старости, распадању. Човек не може да живи ван свога времена, па онда када

се одлучи да напада своје време он неминовно долази до онога што не ваља у свим временима и свим културама. После критиковања своје стварности, човек долази до поражавајућег сазнања да не би могао да замисли неку стварност у којој не би осећао исто бремене. Тако се долази до општепознатог става да је уметност универзално у конкретном. А то што наше време нуди неке нове варијанте општег бедног људског стања на земљи додаје нову крв поезији, омогућава јој да са других страна погледа исти проблем и спасава је понављања.

Пишући свој ђодемички ђекст о ђесничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиот је ђредсказао да линија ђоезије коју одликује радикална ђоеђичка самосвесђ, оличена у чисђој/ађсолуђној ђоезији, након Валерија „виђе не може да буде од какве корисђи будућим ђесницима”. У сличном кључу мођуће је ђосђавиђи ђиђање о корисђи од елиотђовске линије у ђоезији. Да ли ђоеђичка самосвесђ и ђтрадиђија у елиотђовском смислу ђе речи, јесу, јођ увек, од корисђи ђосђ-ђосђмодерним ђесницима?

Елиот ту не говори о простом превазилажењу неке поетике. Он говори конкретно о Валеријевој поетици која сама себе укида својим довршавањем. Навешћу један другачији пример поетике која се завршава са песником код кога је остварена. Реч је о Новици Тадићу. Да ли ико може да помисли да би могао да настави Тадићеву поетику? Без обзира на то колико он велики песник био, ђегово дело представља један бочни огранак поезије. Насупрот томе постоји главни ток који се у континуитету развија од Хомера и Давида до наших дана. Наравно да Елиотова поезија не живи данас на начин на који је живела пре скоро сто година, када је настајала. Али Елиот има непосредне наследнике, који потом имају своје наследнике и тај низ се може пратити до наших дана. Када је о Валерију реч, није такав случај. Средства која је Елиот својевремено користио развијала су се из генерације у генерацију. Оно што је Валери радио, или што је радио Новица Тадић, представља велику поезију, али песник који долази после њих од њих нема шта конкретно да научи, осим општег схватања о томе шта чини једног великог песника. Мислим да је Елиот управо на ову разлику између песника главног тока западне културе и побочних, експерименталних песника мислио када је говорио о Валерију. С тим што бих овде додао још једну могућност. Песници побочног типа могу да изврше утицај на касније песнике, али само у смислу да буду поново откривени. У другачијим историјским, културним и поетичким околностима они могу бити подстицајни за стварање нових

поетика, али само тада када не постоји континуитет. Ево, на примеру Валерија. Он је углавном писао у александринцу који је имао огромну традицију у француској поезији. Неки савремени песник би могао премисе Валеријеве поезије да примени на оно што имамо у песништву нашега века, а то је сасвим другачији песнички оквир.

Један од лајтмотива размишљања о поезији јесте смањивање броја читалаца, или бар читалаца шtamаних збирки поезије. Шта је разлог овом тренду и да ли он и на који начин повраћано делује на стварање поезије?

Када ме неко ван књижевног живота пита колико зарађујем од поезије, обично га упитам да ли је икада купио било коју збирку песама. Дакле, збирку, не антологију, не избор. Наравно, одговор је увек негативан. Али то није само до читалаца. Књижаре ретко продају збирке песама. Одрастао сам у Крагујевцу и за време гимназије нисам нигде могао наћи савремене збирке песама, па чак ни књижевне часописе. Други, можда озбиљнији разлог је то што доста онога што се ставља у први ред, као некакав узорак савремене поезије, није такво да ће привући било ког озбиљног читаоца. А повратни утицај је поражавајући. С једне стране имамо књижевну критику која, уз сав труд да обликује књижевну сцену, ипак ни сама нема значај који је некада имала па је отуда и снебивљивија и мање искрена. С друге, имамо позиције моћи које имају поједини песници. Ако је неко негде уредник, организатор неког фестивала или књижевног програма или било шта што са његовим песничким радом није у директној узрочно-последичној вези а даје му позицију моћи, тај ће бити цењен и као песник. Ово само по себи није толико необично јер су ти људи као песници и заузели те позиције, али то је само донекле у складу са вредношћу онога што се пише. Наведите неког значајног уредника часописа или издавачке куће који нема неку од престижних књижевних награда, рецимо. Не кажем да добар део њих није заслужен, али у ситуацији у којој се бира између песника који није уредник и песника који је уредник најчешће ће се дати првенство другом. Јер то никоме не штоди, осим поезији. Дакле, у ситуацији у којој само песници читају песнике, а неки новац је у питању, слика поезије мора да буде таква. А то је зато што не постоје читаоци које односи моћи на књижевној сцени не занимају.

Пре неколико година сам приредио антологију имажистичке поезије за часопис *Градина*. Када се књига коју сам тим избором представио својевремено појавила у Енглеској, како је то била прилично необична поезија за то време, многим читаоцима се није

свидела. Враћали су своје примерке у књижаре и тражили новац назад. Било би лепо када бисмо данас дошли до такве ситуације. Збирке песама су јефтине и могле би се продати, а онда још када би могле да се врате тако да се види права њихова рецепција.

Такође, овај проблем, овако како је постављен, код нас је доживео крајње размере. Споменуо сам Крагујевац, у коме је збирка песама појам. У Београду се ту и тамо и прода понека књига. Ако одете у иностранство, ствари стоје сасвим другачије. То не значи да се поезија продаје као бестселери, али постоји круг људи који прати. Па чак и у Хрватској је стање много боље. Неколико пута сам тамо држао промоције и продаја књига је била стопроцентна. Тако да је много тога кривица нашег друштва у целини. И не само продаја књига. Рецимо, имате Културни центар Студенског града, који и постоји да би студенти имали где да оду у вечерњим сатима, а да не морају да иду до центра. Промоције поезије које се тамо одржавају посећују искључиво људи који путују из других крајева Београда. Какви су то студенти онда, и каква нас то невесела будућност очекује?

Једна од најјачих метафора књижевности је одломак из Књиже о Јову у којој Јов каже: „О кад би се написале ријечи моје! кад би се сјавиле у књижу! Писаљком жвезденом и оловом на камену за вјечни спомен кад би се урезале!” Да ли савремени ђесник још увек тежи да иписује речи урезане у камен, или се мири са судбином да је оно што записује ближе исању гранчицом ђо ђеску?

Вечност није неограничено време. То је сасвим другачији ниво постојања. За песника је битно да уобличи песму. Ако је песма успела, она је неуништива. Није јој потребно да траје у времену. Шта један глумац или један виолониста (заборавите на снимке) може да очекује од своје уметности? Да траје? Зашто би песник био другачији? Ми, као појединци, не трајемо. Наша осећања се мењају свакога дана. Када се прича о вечности, човек не може да не буде религиозан. Уметност је увек тражење и губљење Бога. Али ако је нешто једном постојало онако како треба да постоји, оно је вечно. Без обзира на то што артефакт можда неће доживети ни наредни дан, или ће језик бити изгубљен.

Истина, све је већи број песника који сами себе осуђују на то да трају једну сезону пошто се позивају на тривијалну културу, актуелну политику, све те ствари којима је у самој суштини да се заборављају. На неки начин се савремени медији који нас засипају таквим садржајима и труде да нас одрже у вечном незнању, пошто оно што научимо данас већ сутра не постоји. Отуда ни на говор

о песницима који користе такве мотиве нема смисла трошити превише простора.

Битније је овде оно о чему сам већ говорио када сам причао о Елиоту и Валерију, о томе да цивилизација постоји само ако постоји тај непрекинути низ. Поезија је утолико значајнија уколико више ојачава тај низ, уколико повезује оно што је било са оним што ће доћи, ако човечанство чини мање усамљеним у свом времену. Управо уз ову анкету прилажем песму у којој се бавим овом темом. Можда би било боље да сам само тим одговорио.

НИКОЛА ЖИВАНОВИЋ

ПАЛИЛУЛСКО ГРОБЉЕ У КРАГУЈЕВЦУ

*Посејилаца нема, сем када седокоси
Човек усјрави крсџаче, ња оде. Овде неће
Мрјивима нико дарове за жодишњице да носи
Сем кад њрирода с њролеђа осјави своје цвеће.*

*Овде је никла крушка, и јабука се њу нашла
Између сјоменика, а њонека је рака
Појиснуџа са жробља и нејримејно зашла
У дворишње суседа, радника или сељака.*

*Жица за сушење веша ојкорачује и друге
Крсјове, један се њод влажним њејихом криви.
С вечери дечаци њу Chesно иђрају жмурке
И љуће иза рака, њраве се – нису живи.*

*Са некож крсја заборављена дечија марама маше,
И јажо кокошјака ѡрчи њо жробљу и суди,
А мрјивима је ваља у зимске ноћи лакше
Кад недалеко од њих сјавају живи људи.*

ЗОРАН ЂЕРИЋ

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем инјернејта и њејовим ширењем јосјтаје уочљиво да се књижевност јолако сели на сајбер јросјоре. Када је у јијтању јроза, јта селидба је довела је до насјанка нових жанрова (јвијер јроза), нових начина јисања (инјеракјивна јроза) и чијтања (хијерјексј), као и до нових комбинација чијтања и јисања (фан-јроза). Да ли ће у јом јрелазу/селидби у нове, вирјуелне јросјоре јоезија осјтајти исјта, или ће се, и у ком смеру, јроменијти?*

Зоран Ђерић: *Форме се мењају, суштина остаје иста: из онога што претендује да буде поезија мора да исијава песнички сензибилитет, да се осети лирски дах и страх од пролазности. И песници могу да комуницирају са својим читаоцима и колегама путем интернета, али и у тим новим просторима остаје препознатљив песнички супстанцијалитет – пре свега стих, ритам, игре речима, метафоре (или њихово одсуство), песничке слике итд. Будући да је виртуелни простор бескрајан, има места за све, па и за експерименте. Нема ограничења, нити забрана, које, рецимо, може да има писање и објављивање у штампаним медијима (новине, часописи, књиге). Све је допуштено и могуће. То је, значи, простор у коме се може наћи све, а реципијент може да бира: хоће ли да прочита неку класичну песму у електронској форми, или ће да трага за поезијом која има само електронско издање; да ли ће да чита, слуша или гледа извођење неког савременог (сајбер) песника, или ће и сам да се огледа у томе. У том изазову видим и популарност, али и опасност оваквог поетског комуницирања: понекад песнички аматеризам превлада над књижевним вредностима. Они који су мање талентовани, упорни су у борби за свој виртуелни песнички опстанак, тако да просечан читалац поезије не уме да одвоји оно што је вредно од свакодневних песничких блогова и небулоза које су од истинске поезије далеко. Кад погледате песничку понуду на интернету,*

видећете да је највише сајтова који нуде тзв. љубавну поезију. Може да се пронађе и поезија песника који су у школским лектирама, евентуално још понешто. Постоје, наравно, бројни индивидуални сајтови самих песника, савременика, па и неких других које воде њихови фанови, али то ипак није уобичајена пракса, барем код нас. Можда ће у будућности сваки песник имати своју интернет презентацију, а самим тим и могућност да настави своју песничку егзистенцију у виртуелном простору и после своје смрти. Ако бих се опредељивао за највећу предност онога што нуди интернет, онда је то управо тај виртуелни живот после стварног живота тако поезија на сајту неког песника може да сачува његов смисао и песничку егзистенцију.

Могли бисмо рећи да је модерна проза – њој пружа за немогућом прозом. Сличан њој је имала и модерна поезија. Она је настојала да њој пружа песнички материјал који до ње није достигао или кога поезија претходних времена није могла да савлада и њојчини себи. Да ли савремена поезија има шансе да песнички савлада грађу коју њој пружа савремени свет (производе културне индустрије, доминацију финансијског сектора и Силицијумске долине, постмодернизам и постдемократију), или ће се сконцентрисати на ње да ње она њој пружа?

Не можемо прописивати песницима о чему да певају, они се сами непрестано питају о смислу певања уопште, а потом и о његовом „садржају”. Мислим да је јасна условност песничког садржаја. У пракси, читалачкој, песничкој, видимо да постоје најразличитији токови. И даље је најснажнији онај који бисмо могли означити као традиционални: опредељеност за мотиве, строфе и риме који самоуверено владају књижевном сценом последња два века, као да се ништа на њој друго (ново) није десило. Сто година је прошло од ДАДЕ, можда је прилика да се присетимо искустава авангарде. Неоавангардна уметност, па и поезија с њом, покушали су да је врате на сцену и у праксу, али је то кратко трајало, и не баш увек са валидним резултатима. Својевремено се подигла прашина због постмодерне, вођене су полемике, па и добијене поједине битке, али се врло брзо и одустајало од постмодерне, кад би се указали неки конвенционалнији путеви и средства за објављивање књига и покушај живљења од књижевности. Српска постмодерна поезија није ни близу резултатима које су постигли модернисти. Мало је песника који су истрајали на том трагању за новим песничким материјалом и новим песничким облицима. Има их. И још су живи, па и делатни, али су, углавном, маргинализовани, тако да је широј

песничкој публици непознато њихово присуство и њихова песничка пракса. Какве има шансе савремена поезија пред оним што је свуда око нас или што нам тек следи? Иако нисам скептик, не могу да дам позитиван одговор на ово питање. Мислим да поезија нема никакве шансе да победи у једној таквој нехуманој средини. Али опстаје као „поезија”, тј. као слем, као реп, као „стихови” у оном што данас доминира, пре свега на музичкој сцени. Нисам заговорник те врсте певања, мада сам свестан његове популарности, па и утицаја, пре свега на младе. Има у томе и провокативности, става, вештине, несумњиво и дара, али и много баналности.

Пишући свој ђолемички ђексти ђесничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиоти је ђредсказао да линија ђоезије коју одликује радикална ђоеђичка самосвести, оличена у чистиој/ајсолуђиној ђоезији, након Валерија „више не може да буде од какве користи будућим ђесницима”. У сличном кључу мођуће је ђосђавиђи ђиђање о користи од елиотиовске линије у ђоезији. Да ли ђоеђичка самосвести и ђрадиђија у елиотиовском смислу ђе речи, јесу, још увек, од користи ђосђ-ђосђмодерним ђесницима?

Постмодерни песници се и даље позивају на Т. С. Елиота, иако им традиција (или: иако нам традиција) није више само По, Бодлер, Маларме, Валери, па и сам Елиот, него и многи други. Ја бих на свој списак ставио Езру Паунда, дадаисте, надреалисте, експресионисте, футуристе, зенитисте, авангардне уметнике уопште. Постмодерна се ослања на искуства авангарде, потом и поставангарде, или друге авангарде. Неки теоретичари чак изједначавају постмодерну са неоавангардом. Уосталом, данас постоји доста мешања, па и прожимања, како теоријских, појмовних, тако и поетичких. Традицији коју помињете морамо додати и нашу, српску. Важно ми је искуство наших авангардних песника (дадаиста, зенитиста, надреалиста... и других), потом српски модернисти у другој половини XX века (од Васка Попе и Миодрaгa Павловића наоvамо, имао сам срећу да сам могао да будем барем у једном периоду њихов савременик), а онда Милутин Петровић, Јован Зивлак, Раша Ливада... да не набрајам даље. Без поетичке самосвести ја просто не могу да замислим ниједног постмодерног песника.

Један од лајтмотива размисљања о поезији јесте смањивање броја читалаца, или бар читалаца шtamпаних збирки поезије. Шта је разлог овом тренду и да ли он и на који начин повратно делује на стварање поезије?

Поезија није никада имала велике тираже. Изузимам песнике који су ушли у лектире, или класике. Изузимам и она времена (комунистичка) када је поезија имала естрадну димензију, па и адекватне тираже. Наравно, и она популарна, џепна издања појединих песника. Мислим, пре свега, на нове наслове савремених песника. Мало је издавачких кућа које су штампале нове песничке књиге у тиражу већем од 1000 примерака. Углавном су нове песничке књиге штампане у тиражу од 500 примерака. Данас се штампала 300 примерака, па и мање. Толико је отприлике оних који ће доћи до тих књига, на књижевним промоцијама, где се оне, најчешће, поделе. Мало је њих које ће доспети у библиотеке. Познати су ми случајеви да су се песничке књиге избацивале из библиотеке (градских, сеоских, школских, па и народних), под изговором да их нико и не тражи. Поезију су, дакле, потискивале „тражене” књиге, тј. бестселери, углавном прозна дела која су се појављивала у једном тренутку и својом популарношћу наметала читаоцима. А када прође њихова потражња (вештачки створена), онда у библиотекама, на полицама, остају ове купусаре, рашчерупане, похабане, поцепане, ишврљане, да скупљају прашину. А песничке књиге, чини се, нису достојне ни те библиотечке прашине. Зато се и не штампају у великим тиражима, не можете их наћи на књижарским рафовима. Ако вам их не пошаље издавач, или аутор, нећете ни знати да су објављене, нити да постоје. Па чак и кад их пошаљу на адресе малобројних редакција књижевних листова и часописа, питање је да ли ће се неки уредници, потом и књижевни критичари, заинтересовати за њихово приказивање. Значи, немамо ни рецепцију песничких књига. Изузев неколико привилегованих песника (најчешће под покровитељством српског ПЕН-а), или под дириговањем неких књижевних лобија, појединих удружења писаца, жирија, редакција, кругова моћи... Не бих користио израз „тренд”, као ни други, још популарнији у нашој култури, „бренд”, то је погрешно. Поезија није и не може да буде у тренду, па ни ван тренда, јер књижевност уопште није у таквим категоријама одржива, сваки покушај да се убаци на тржиште био је погубан. Ипак, без обзира на овакву катастрофалну ситуацију, поезија се и даље пише и објављује. Колико се чита и вреднује, посебно је питање. Чак ни награђивање не утиче на повећање њеног присуства и утицаја. Али ја не размишљам о томе. Одавно не размишљам о свом потенцијалном читаоцу. Поезија је за мене лична, субјективна, жеља, потреба, начин изражавања, огледања са собом и другима (кад кажем „други”, мислим на своје претходнике, а не на савременике и читаоце). Зато сам свесно херметичан песник, доступан само најупорнијима, одабранима. Не интересују ме велики тиражи,

па ни награде и друга признања. Зато и објављујем ретко, код малих издавача. И нема мојих песничких књига у књижарама и библиотекама. Прашину могу да скупљају на неким мање прометним и мање изложеним местима. Или су већ предате пепелу и забораву. А можда понека песма залута у неки сајбер простор, безимена, док је не открије неки посетилац и усвоји као своју или дефинитивно избрише.

Једна од најјачих метафора књижевности је одломак из Књиже о Јову у којој Јов каже: „О кад би се најисале ријечи моје! кад би се сјавиле у књиџу! Писаљком гвозденом и оловом на камену за вјечни спомен кад би се урезале!” Да ли савремени песник још увек тежи да исписује речи урезане у камен, или се мири са судбином да је оно што записује ближе писању гранацом но песку?

Одговор на ово питање већ сам делимично дао у претходном. Буквално: поезију и даље пишем руком, а касније преписујем у компјутер, па одштампам на хартију, како бих прочитао и коригао. Притом, о написаном не размишљам, чак ни метафорично (мислим да никад нисам ни помислио), да је моје писање урезавање у камен. Ни писање по песку, такође, никад нисам користио као мени блиску фигуру. Вратимо ли се у онај, често помињани, сајбер простор, поезија је нека честита у њему, која може остати непримећена и небитна, а може се и закачити за нешто веће и тако ући у нечије сећање, у неки програм, или нешто већ томе налик. И то може бити њен смисао. Мени је много ближе метафора о облацима и песницима који се понекад нађу међу њима. То иде у прилог пролазности, краткотрајности, али и лепоти коју нуди један такав приказ. Волео бих да су моје песме као облаци, да могу да се вину у висине, да донесу освежење. Никад нисам најављивао олује и невремена, што не значи да их није било, али ја нисам био тај који их је изазивао. Символика облака ми је блиска. Ја сам песник загњурен у њих. Можда сам зато и невидљив.

ЗВОНКО КАРАНОВИЋ

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем инјернеја и његовим щирењем јосјаје уочљиво да се књижевност јолако сели на сајбер јросјоре. Када је у јијању јроза, ја селидба је довела је до насјања нових жанрова (јвијер јроза), нових начина јисања (инјеракјивна јроза) и чииања (хијерјекси), као и до нових комбинација чииања и јисања (фан-јроза). Да ли ће у јом јрелазу/селидби у нове, виријелне јросјоре јоезија осјаји исја, или ће се, и у ком смеру, јроменији?*

Звонко Карановић: Суштински, ништа се неће променити. Поезија се није променила од Хомера, дакле последњих двадесет и осам векова, па неће ни с појавом нових технологија. Поезију напосто не дотичу технолошке револуције. Њене теме су љубав, смрт, пролазност, самоћа, све оно што знамо још од античког доба. Оно што ће се можда променити је то да ће савремени песници мотивисани лакоћом објављивања на интернету бити много слободнији у језичким и формалним експериментима, и што ће питања отуђености и нестабилних идентитета, теме које се већ намећу као неке од централних у 21. веку, вероватно бити обрађиване више него раније.

Моћли бисмо рећи да је модерна јроза – јојража за немоћућом јрозом. Сличан јуј је имала и модерна јоезија. Она је насјајала да ујојреби јеснички мајеријал који до јада није јосјајао или кога јоезија јрејходних времена није моћла да савлада и јојчини себи. Да ли савремена јоезија има шансе да јеснички савлада жраћу коју јој јружа савремени свеј (јроизводе кулјурне индусјрије, доминацију финансијској секјора и Силицијумске долине, јосј-

хуманизам и њосидеократију), или ће се сконценџисаџи на џо да ојева оно џиџо џраје?

Садашњост се непрестано мења, али оно што остаје исто је човек који трага за смислом свог постојања. Ратови, патња, похлепа, отуђење, сви они продукти доминације финансијског сектора и постдемократије, нису ништа ново у човековој историји. Све су то уједно и теме поезије, теме незаобилазне, „оне које трају”. Као и увек, основно питање је колико ће добре поезије остати иза свега.

Пиџуџи свој џолемички џексџ о џесничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиџи је џредсказао да линија џоезије коју одликује радикална џоеџичка самосвесџ, оличена у чистџој/аџсолуџној џоезији, након Валерија „виџе не може да буде од какве корисџи будућим џесницима”. У сличном кључу могуће је џосџавиџи џиџање о корисџи од елиџовске линије у џоезији. Да ли џоеџичка самосвесџ и џрадиџија у елиџовском смислу џе речи, јесу, јџи увек, од корисџи џосџ-џосџмодерним џесницима?

Човек мора да познаје посао којим се бави, да има алат за тај посао и да непрестано усавршава технику. Поетичка самосвест и познавање традиције не само да су потребни него су и неопходни савременом песнику. Потребни су поуздани оријентирџи и светиониџи у данашњем узбурканом књижевном, штампаном и сајбер простору, где свакодневна страховита производња и прилив информација, узбрзање темпа живота, зачас преврну крхки песнички чамац или га насучу у плићак.

Један од лајџмоџива размиџљања о џоезији јесџе смањивање броја чиџалаца, или бар чиџалаца џџамџаних збирки џоезије. Шџа је разлоџ овом џренду и да ли он и на који начин џоврајно делује на сџварање џоезије?

Штампане збирке поезије скоро да су нестале из књижара. Читаоце поезије то ни најмање не дотиче. На мрежи имају обиље песничког материјала, од читавих опуса националних и светских класика до најновијих бројева књижевних магазина, па им одлазак у књижару није неопходан. Ако им је баш стало до штампаног примерка, добиће га од аутора на књижевној вечери. И ситуација у пољу поезије радикално се променила. Без обзира на непостојање тиража књига, дистрибуције, критичког одјека, хонорара, остварило се Миљковићево пророчанство да ће сви писати поезију. Читаоце то, такође, ни најмање не дотиче. Знају да их има мање од песника, знају да су угрожена врста.

Једна од најјачих метафора књижевности је одломак из Књиге о Јову у којој Јов каже: „О кад би се написале ријечи моје! кад би се сјавиле у књигу! Писаљком звезденом и оловом на камену за вјечни спомен кад би се урезале!” Да ли савремени поет још увек тежи да исписује речи урезане у камен, или се мири са судбином да је оно што записује ближе писању границом по еску?

Не размишљам о тим питањима док пишем. Концентрисан сам највише на језик, на налажење нових и свежих лирских слика, на креирање одређене атмосфере у песмама. Посебно ми је важна структура збирке. Трудим се да не поновим оно што сам раније радио, да сам себе не рециклирам.

ЗВОНКО КАРАНОВИЋ

БОГ МЕ ЈЕ ПОСЛАО ДА УЧИМ

Бог ме је послао да учим
и избежавам сваку дидактичност.
Нисам бирао полове.
Аранжирао сам излоге рибарница
и снајдерских салона.
Клечао у дворишту илегалне десиглерије.
Возио се на гондолама оштриошених самојослуга.
Бог ме је послао да учим, будем пас и мачка,
дојиља и илејиља, субјека и иредика и,
бубањ и бас.
У Кући излазећег сунца срео сам је
у ираињи девеи немих девојака.
Разговарали смо о иицини
и иправилима кружења.
Пицица кукавица на иријумфалној кайији
све време држала је њену сирану.
Бог ме је послао да учим,
и кунем се, био сам сова над колевком.
Подеињили ходочасници у фармеркама
седели су у замраченој соби и иушили.
Ноћ је скривала вайру под иазухом.
Смарагде расуше по сици за иреицицање.

ИВАН НЕГРИШОРАЦ

ПЕСНИЧКИ ИСТРАЖИВАЧКИ ЕРОС КАО ВЕЧНО ВРАЋАЊЕ ИСТОГ

Песничка открићења и појављивања животног смисла

Уколико истински вреди, поезија мора бити израз увек обнављаног открићења стварности, а поготово открићења живог света и човека. Матићевски речено, поезија одиста јесте „непрекидна свежина света”, али та свежина се појављује на безброј могућих начина. Што су ти начини мање предвидиви, то је и учинак песничког говора више откривалачки, изненаднији и богатији. Он то пак јесте само под једном претпоставком: да иза свих открића стоји продубљенији и обухватнији доживљај стварности од оног какав је до њих постојао! И да нам се у тим изненадностима и открићима песничке речи непрестано указује не само свет какав нисмо до њега познавали него и свет који потврђује човекову могућност опстанка, а пре свега могућност изградње смисла свега постојећег! Живот поезије мора деловати спасоносно по живот као такав.

Поезија, у својим менама, у својој вечној потреби да се, увек изнова, иновацијски конституише, има, пре свих осталих, један једини коректив и једну једину истинску проверу, а она је садржана у неопходности ентелехијског, телеолошког утемељења људске слободе у чину трагања за самим опстанком и за смисленошћу тога опстанка. У неким облицима своје конкретизације иновативност понекад сасвим изгуби смисао када се ослони на первертиране облике искуства који нису у стању да обезбеде пунину и обухватност стварности, па ни истинско трагање за условима опстанка и за сврховитим смислом. У таквим околностима много је смисленије не инсистирати на иновацијама и на револуционарним променама свега постојећег. Тада се од иновационе парадигме и њене

захтевности човек и свет морају мало одморити, и то онако како се у сфери поезике од револуционарног заноса прелази на истраживачку посвећеност, те како се у сфери културе од авангарде прелази на постмодерно стање. Тада ће се много смисленијим показати откриће оног већ давно познатог, али заборављеног и затуреног искуства: то су ситуације у којима нам се нешто веома, веома старо може показати као вечно младо! Дијалектика откривања веома добро познаје тај сазнајни моменат када се откриће новог препозна у ономе што је архипредметност и архистварност. Кад до таквог споја откривања и древности дође, то су благословени тренуци! Јер поезија је, парадоксално речено, заснована на страсти откривања и иновирања стварности која се испоставља у облику вечног враћања истог.

Халил Џубран вели да „тајна певања се налази између вибрација певачевог гласа и куцања срца онога који слуша”.¹ У том смислу поезија је потпуно упоредива са еросом као онтичким начелом стварности и кључним човековим енергетским поривом. Кад у човеку пуном снагом проради ерос, он га протресе онако како може само архиначело свега постојећег, али тај потрес се одвија на сасвим нов, несвакидашње свеж и неочекиван начин: он се дешава, управо, као откривање! Ерос је, дакле, израз нечег архајски старог, јер припада историји не само читавог људског рода него и целог живог света, па чак и свемира, тј. универзума у целини. Ерос је, истовремено, најдинамичнији, најаутентичнији и најиндивидуалнији доживљај сваке људске јединке: он је обележен чином откривања самога себе унутар целокупног сплета генеричких својстава људског бића и стварности у целини. У томе се исказује смисао обједињавања и интегрисања нечег суштински, архајски старог и феноменолошки младог, новог у људском искуству. Вечно враћање истог у еротском животу неког човека увек се испољава на аутентичан, наглашено индивидуалан, непоновљив и незабораван начин.

Слични процеси и исходи збивају се и у аутентичности, индивидуалности и непоновљивости песничких догађања. Свака истинска поезија морала би се испољавати као изразита новина без које би аутентични израз нашег доба био неподношљиво сиромашнији, па из такве поставке происходи императив укључивања управо те вредности и одговарајућег начина изражавања у круг свеопште прихваћених чињеница. Али, где парадокса, таман кад сагледамо све чиниоце иновирања песничких и књижевних конвенција, врло одлучно ћемо се суочити и са чињеницом да тај облик изразитих

¹ Халил Џубран, *Духовне изреке*, прев. Јасмина Пуљо, Графос, Београд, б. г., 17.

иновација проговара из дубоке архаике, из неког резервоара доживљаја са којим осећамо вековну, миленијумску присност, а тај доживљај потпуно превазилази уске оквири нашег индивидуума. Све то је тако јер песничко откривење доноси специфичну потврду животног смисла и нечега онтички важног за опстанак људског рода и света у целини.

Проблем развојних шокова

Да би се потврдила као пуни израз човекове слободе, поезија је одавно, а нарочито од почетака модернитета са Ш. Бодлером, П. Верленом, А. Рембоом, С. Малармеом, Е. А. Поом, В. Витменом, Е. Дикинсоном, М. Метерлинком, Е. Адијем, А. Г. Матошем, Л. Костићем, В. Илићем, Ј. Дучићем, М. Ракићем, С. Пандуровићем, В. П. Дисом и др., настојала да буде пуно откриће стварности. Из тих разлога је модерна поезија увек трагала за оним што поезија пре тога никада није била, па је из тих резервоара сопственог небића настојала да утврди основне разлоге сопственог постојања. Са авангардним покретима друге и треће деценије XX века (Г. Аполинер, Б. Сандрар, Т. Цара, А. Бретон, П. Елијар, Ф. Супо, Г. Бен, Г. Тракл, Б. Брехт, Х. Бал, К. Швитерс, Ф. Т. Маринети, В. Мајаковски, В. Хлебњиков, А. Кручоних, Д. Хармс, Е. Паунд, Е. Е. Камингз, В. К. Вилијамс, Л. Кашак, С. Косовел, Т. Манојловић, М. Ђурчин, Љ. Мицић, Б. В. Пољански, Д. Алексић, М. де Були, М. Ристић, Д. Матић, А. Вучо, О. Давичо, Љ. Јоцић и др.), као и са неоавангардом (Х. и А. де Кампос, Д. Пињатари, Е. Гомрингер, Е. Мичини, М. Перфети, П. Гарније, Ж. Ф. Бори, А. Шопен, Ф. Загоричник, Т. Шаламун, И. Сламниг, Б. Малеш, В. Радовановић, М. Тодоровић, В. Р. Туцић, В. Деспотов и др.), тај отклон у односу на оно што поезија до сада није била постајао је све очигледније присутан, обликован императивом револуционарне, радикалне измене поезије и света, чак и по цену повремених или трајних жртвовања на путу вечитог трагања за смислом свега постојећег. Током тих догађања поезија је била изложена трима радикалним процесима (деспиритуализације, дефекционализације и дематеријализације књижевног чина), који доприносе да она све више губи од оних драгоцених функција значајних за човеков опстанак, а све више развија поступке сопственог утемељења као поетичко-иновативне, истраживачко-техничке чињенице. Поезија је све очигледније постајала препознатљива и другачија у односу на традицију, она је умела да буде изузетно подстицајна и откривалачка, али све мање је у њој присутна потреба да се таквом креативном праксом утврђује и поспешује опстанак људског рода и његовог света. Ако смо данас драматично суочени

са губитком таквих смислоторних функција песничке речи, није ли настао тренутак императивног повратка песничкој архаици као откровењу стварности и вечном враћању истог?

Као песници средње линије, који своју формулу модернитета успешно граде чувајући високо релевантну спиритуалну, фикционалну и материјалну димензију песничког чина, јесу песници попут Ш. Бодлера, П. Верлена, А. Рембоа, П. Валерија, П. Клодела, С. Ц. Перса, А. Мишоа, В. Б. Јејтса, Т. С. Елиота, Е. Л. Мастерса, В. Х. Одна, А. Гинзберга, Ш. Хинија, Ш. Георгеа, Р. М. Рилкеа, П. Целана, Х. М. Енценсбергера, Ђ. Унгаретија, Г. Г. Лорке, Ф. Песое, Х. Л. Борхеса, К. Кафавија, Ј. Сеферија, А. Блока, Б. Пастернака, О. Мандељштама, Н. Заболоцког, А. Ахматове, М. Цветајеве, Ј. Бродског, Ч. Милоша, Т. Ружевича, З. Херберта, В. Шимборске, Л. Благе, Н. Станескуа, Ј. Пилинског, Ш. Вереша, Т. Транстремера, Р. Тагоре, Х. Џубрана, Е. Коцбека, Т. Ујевића, А. Б. Шимића, С. Михалића, Д. Драгојевића, Ј. Дучића, В. П. Диса, М. Црњанског, Р. Петровића, М. Настасијевића, Р. Драинца, В. Попе, М. Павловића, И. В. Лалића и др. Ти најбољи песнички примери нам показују како поезија може да, наизглед, напусти традиционалне функције изградње смисла, али да се истовремено тим функцијама враћа на убедљивији и неочекиванији начин него што би се то постигло без претходних лутања и упорних истраживања. Најубедљивија досегнућа смисла постижу се онда када нам се учини да смисла више нема, а он се изненада појави у ситуацијама које се чине безизлазним. Управо у тој неочекиваности и у том обрту, поезија као открочење најефектније остварује своју мисију.

Такав обрт најуспешније се остварује тако што се упорно трага за, наизглед, радикално новим, у прошлости сасвим непознатим феноменима које испоставља савремени, модерни и постмодерни свет. Застати згрчен над неочекиваношћу нових појавних облика света и укочити свест пред тим облицима не изгледа нарочито смислено. Хераклит би из дубина архајске, митско-философске свести рекао: „Глуп човек има тај обичај да остане запањен на сваку (нову) реч коју чује.”² Изненадним обасјањима света најумније је приступити са спремношћу да се сагледа и некакав дубљи, скривенији смисао у феноменалности бића која су нас засенила. А удубљивањем у природу тих и таквих феномена пре или касније сусрешћемо се са облицима стварности који представљају њихов аналогни, или генетски, или узрочно-последични, или само привидни и виртуелни адекват. Кад се у поетској свести успостави

² Мирослав Марковић, *Филозофија Хераклића Мрачноџ*, Нолит, Београд 1983, 206.

некакав предмет, он почиње да ради у мноштву различитих и саввим неочекиваних праваца. Откривање огромних пространа таквих дисеминационих процеса омогућује поезији да делује истовремено као откровење, али и као архаика; као индивидуални, изненадни доживљај, али и као архајски, онтички ерос. У том двоструком продирању и откровењу крије се оно највредније што поезија може да понуди.

Трошност и ефемерност феномена који конституишу наш данашњи поглед на свет најбоље је, стога, суочити са временитишћу човековог постојања уопште, а временитост надаље довести до равни безвременог и вечног, ма колико људска мисао данас сумњала да тако шта уопште постоји. Досадашња искуства нам јасно говоре како се ове шире и више димензије човекове смислоторности најнеочекиваније откривају управо у њој самој, у поезији. Поезија, по својој природи, може такво откровење смисла да обезбеди, али да ли то могу и поједини песници, то је питање на које се одговара само аутентичном, непоновљивом природом дела у настајању. Због тога сва ова начелна питања мора да разрешава сам песник, и то сваким својим стихом, сваком песмом, сваком књигом, као и целином свога опуса. Уколико жели да буде на висини задатка који песнички дух испоставља, песник мора да, увек изнова, открива самога себе, да открива читав свет у којем постоји и да у њему гради смисао свега постојећег.

Свећ медија и њојске комуникације

Последњих стотинак година у средиште пажње песничке и књижевне креативности испоставили су се облици медија и поетске комуникације који доминирају у нашем времену, па песници природно на те изазове одговарају онако како им њихово знање и сензибилитет налажу. Медијски феномени попут штампе, радија, телеграфа, телефона, филма и телевизије постали су већ чиниоци класичног модернитета, па је без њих немогуће замислити слику света човека модерног и постмодерног доба. Последњих деценија пак у средишту медијске пажње нашао се интернет као најсложенији интермедијални и интерактивни облик комуникације који је икада осмишљен. То не може а да не остави озбиљне последице на најкреативније облике књижевне и песничке праксе. Основна природа књижевног и песничког израза садржи нешто архајски старо, али тој старини увек можемо придодати и елементе који је чине саставним делом нових времена у којима живимо и стварамо. Притом, чиниоци модернитета нису некакав прости додатак нечем старинском, него су они последица промишљања како се оно песнички

старинско може одржати делатним и у епохама које су битно другачије од давно прохујалих времена. Дијалектика укрштања архајског и модерног света успоставља се дубоким доживљајним чином, а не простом агломерацијом и кумулацијом чињеница различитог профила, често без реда и поретка.

У свим феноменима који се намећу са јаким револуционарним, футуристичким претензијама могу се, чак релативно лако, одвојити они чиниоци чији су доприноси површни, лишени темељније и дубље укорееености у бићу постојећег, с једне стране, од оних чинилаца који, као трагачи за скривеним дубинама, могу бити од највећег смисаоног значаја, с друге стране. Не умети одвојити та два нивоа уметничких визија, то значи заувек остати у оквиру пуког техничког поимања управо оних ствари које се могу и морају сагледавати у пуној духовноисторијској садржајности и смисаоној пунини. Не умети одвојити та два нивоа уметничких визија, то значи остати потпуно збуњен пред сложеностју и чулном шароликошћу савременог света, те остати беспомоћан у трагању за креативним перспективама које воде ка дубинама архајске стварности. Један од најубедљивијих израза ове збуњености и беспомоћности садржан је у опредељењу многих стваралаца који олако пристају на тезу о ефемерности, те потпуној трошности сваког стваралачког чина, па и песничког. Убеђење да и песницима предстоји да се предају законитостима тржишта, економије и профита јесте једна од најопаснијих заблуда и системски спровођених лажи, заснованих на промовисању ефемерности у највише инстанце песничког чина. Као што чисти ерос или монашки доживљај Божјег присуства немају материјалну цену, тако и аутентични песнички чин не може да се изрази економским вредностима. Песник стога мора очувати слободу свога духа и мора се уздићи изван сваког облика зависности, док је једина његова зависност она која му омогућује пуну слободу – зависност која произлази из посвећености песништву и песничком открочењу као вечном враћању истог.

Поезија може да станује било где, али ма где настала, она мора непрестано да чува своју архајску пуноћу песничког постојања света, као што мора да обезбеди виђење света као открочења. Културолошки посматрано, поезија може постојати у оквирима чисте усмености, што су показале оне најважније фолклорне традиције у којима се појавила врхунска песничка креативност. За српске песнике не може остати безначајна чињеница да је управо српска усмена поезија један од светски релевантних феномена, те да су њен свеукупни значај тек знатно касније почели да досежу српски аутори писаних књижевних дела. Поезија може постојати и у оквирима преписивачких активности, што су нарочито убедљиво показале

највредније средњовековне културе уграђене у целокупно наслеђе света. За српске песнике не може остати безначајна чињеница да је управо српска средњовековна писменост и књижевност једна од, такође, светски релевантних феномена у којем су богословље, поезија и историја проговорили у најприснијем сродству.

Поезија, наравно, најдинамичније постоји у оквирима културе писмености и штампане књиге, а њени развојни токови показали су изузетно моћну подстицајност у погледу развојних токова поезије и књижевности у целини. Поезија и књижевност су најмоћније развојне подстицаје задобиле управо у овом периоду, а српска књижевност је достигла врхунске домете (Његош, Лаза Костић, Дучић, Дис, Андрић, Црњански, Селимовић, Ћосић, Попа, Павловић, Раичковић, Иван В. Лалић, Киш, Пекић, Павић и др.), упоредиве са дOMETИМА најразвијенијих култура света.

У амбијенту савремене културе коју одликује доминација електронске комуникације и високо развијеног информатичког друштва, поезија задобија неке нове функције: штампана књига и даље је важан медиј, али све више се траже нови облици попут електронске књиге, ЦД-рома, објављивања песничких текстова преко друштвених мрежа и сл. Поезија осваја нове медије, а с тим у вези долази и до извесних промена типова песничке текстуалности. Ипак, до кључних, револуционарних промена текстуалне праксе дошло је знатно раније, још у епохама авангарде и неоавангарде, а на темељу таквих текстуалних пракси, као и пракси нешто одмеренијих, модерних, модернистичких и постмодерних типова поетике, поезија је тражила и налазила сопствене развојне перспективе. Притом, у условима развијене производне конкурентности песници се умеју претварати у развијени технопоетички менаџмент, често неспреман да се подухвати естетски најзахтевнијих облика истраживања смислености постојања и свеколиког сабирања смисла човекове егзистенције. На тим процесима очувања естетске релевантности песничког чина ваља упорно и делатно, а још више визионарски и откривалачки радити, а највећим непожељницима у том посвећеничком трагању ваља прогласити оне који настоје да унапред онемогуће сваки говор о смислености и бесмислености човековог постојања, те песничког сведочанства о томе. Само такво опредељење и одлучно делање могу допринети да се врати поверење у поезију и њене изражајне потенцијале.

Сви ти процеси разграничења чисто технопоетичког, с једне, и дубински смислотворног облика говора, с друге стране, много су, међутим, старији од скорашњих облика испостављања ових поетичких дилема, а постојали су и у временима када смо вековима, па и миленијима били далеко од разних облика савремене медијске

праксе. Облици интермедијалности у веома видљивом облику постојали су још у антици, а поготово су систематски испитивани у периоду барока, да би тек током XX и XXI века постали изразито доминантни унутар перцептивног поља и концептуалног оквира књижевности као уметности. Чак и појам хипертекста дефинисан је шездесетих, а у неким елементарнијим облицима још четрдесетих година XX века, дакле – пуне три, чак и пет деценија пре него што је интернет, током деведесетих година, почео да заузима простор у постмодерном медијском доживљају света. Нови светови увек започну знатно раније него што се испоставе у својим, јасним појавним облицима.

Гонетиње светиа као империјив

Духовноисторијски и историјскопоетички посматрано, револуционарност песничког језика одавно је прешла своју кулминациону тачку. Од времена историјске авангарде, као и касније потврде у времену неоавангарде, та је револуционарност у великој мери исцрпла своје изражајне могућности, па је ова врста истраживања прилично истрошена. Данас углавном можемо рачунати са релативно ситним, често и патвореним облицима револуционарног духа, будући да су они крупнији захвати, који стреме ка изменама читавог система песништва и књижевности као институције, већ темељно испробани. Стога одавно имамо тежак, понекад и непријатан утисак како у нашем времену суштинских револуција у књижевности нема, упркос томе што их још многи прижељкују. Можемо се само тешити некаквим ситнијим променама које бисмо, у склопу патвореног револуционарног заноса, могли некритички проглашавати епохалним изменама свега постојећег. Уколико пак будемо по сваку цену одржавали реторику револуционарне измене света, добијаћемо сасвим погрешне слике стварности и поезије, а измицаће нам оно највредније, способно да одговори на изазове савременог света. Елиот је управо то уравнотежење динамичких процеса темељно обавио у поезији и књижевности, у критици и култури модернистичке и авангардне епохе: он је, непосредно после Првог светског рата, показао како је испразна реторика чисте револуционарности и како је она веома опасна по опстанак човека и његове културе. Одбравивши појам традиције у времену када је традиција проглашавана као заувек истрошен, превазиђен и штетан појам, овај песник, есејиста и драмски писац утврдио је рационални смисао на којем се могу утемељити значење и смисао песничког дела који би били трајнији од свакодневне, производне или рецептивне, технопоетичке или тржишне ефемерности песничког чина.

Једна од највећих заблуда нашег времена јесте идеја да се морамо бавити превасходно феноменима садашњости или пројектоване будућности, а да нам ситуација прошлости може бити само извор фрустрација и дезинформација. Критикујући такве заблуде, Елиот јесте био суштински у праву, а његова сазнања вреде и данас, премда његово конкретно песничко и поетичко искуство уопште не мора бити релевантно за многе данашње песнике. И данас, као и у Елиотово доба, као и вековима раније, сваки песник може и мора да успостави сопствену традицијску линију засновану на његовом сасвим личном избору, избору који може деловати крајње произвољно, чак и неутемељено, али који, без обзира на већу или мању општу важност, у конкретном случају даје или не даје ваљане резултате. Једино што оправдава сам тај избор јесу управо резултати и исходи које ће песник постићи у својој песничкој пракси.

Што се песничког успеха тиче, број објављених примерака поетских књига није никакво суштинско мерило. Тиражи песничких књига јесу мали, као што су и ранијих година и деценија, а поготово векова били мали. Но, своју вредност песништво не доказује великим тиражима књига него је заснива на снажном дејству у дубинама бића мањег броја људи, спремних да претресу трагове смисла које речи собом носе и спремних да изазову реакције бића на такав говор о смислу. Своје дејство на шире друштвене слојеве поезија углавном обавља посредством изразито сензибилних људи, спремних да после иницијације њеним изазовним духом и сами постану резонатори и емитери таквих драгоцених вибрација. Притом те вибрације немају строго историјски, већ досежу онај суштински – ванисторијски смисао поезије. Или, како то Џубран вели: „Уметност настаје кад се тајна визија уметника и манифестација природе сложе да нађу нове облике.”³ Иновација је, дакле, само један аспект феномена, и то онај историјски, а преостала два чиниоца (уметникова визија и манифестација природе), у великој мери анисторијски одређена, морају да се сложе и хармонизују са оним првим како би уметничко дело било истински вредно. Уметност, па и поезија, увек је нека врста споразума и усаглашавања пролазног и непролазног, историјског и ванвременског, временског и вечног.

Оно што данас песнички постоји не може се никако одвојити од онога како се некада постојало и како ће се у будућности постојати. У конкретной песничкој пракси најчешће препознајемо како је једној од ових трију димензија неминовно дата предност, али тај гест никако не може искључити оне друге две преостале временске димензије бића и света. Те две димензије биће само дискретније

³ Х. Џубран, нав. дело, 21.

постављене, али неће и не могу бити елиминисане. Уколико се и покуша обавити таква елиминација, направиће се тешка јерес једнодимензионалног обликовања поетског бића, а од таквих редуктивних поступака, дугорочно посматрано, никакве среће нема. Такви поступци могу бити од користи у маркетиншке и пропагандистичке сврхе, али на путевима ка таквим сврхама истински дух поезије не пребива трајно него само инцидентно.

Поезија будућности упориште ће тражити у човековим суоченима са многим, сасвим видљивим, опипљивим и материјалним или крајње невидљивим, скривеним и хипотетичким феноменима, па отуда бављење прошлошћу и традицијом, колико и бављење садашњошћу и будућношћу, и даље садржи дејство дискретних али конститутивно важних стваралачких чинилаца. И најреалистичнији и најфантастичнији, и најстварнији и највиртуелнији, и најконкретнији и најапстрактнији песнички изражајни капацитети могу, па и морају наћи уравнотежења, после свих облика антагонизама и агонизама, нихилизама и футуризама какви се у песништву с разлогом могу препознати. Да ли ће се тај начин уравнотежења манифестовати као писање у камену или шарање по песку, да ли ће то бити израз материјалне робусности, вештине *land-art-a*, интервенција у простору и прављења вербалних асамбљажа, или ће то бити израз материјалне тананости и неухватљивости источњачке мандале, молитвеног бруја или неких других, концептуалних облика дематеријализације дела, то није питање које треба тврдо, догматички решавати. Могућа су сва искуства која доводе до ваљаних, промишљених и узбуђујућих исхода. Песник трага за свим оним што биће јесте, па му ништа у бићу постојећег не може бити страшно!

Уколико критика има икаквога смисла, онда је то смисао подстицаја на безмерна креативна прегнућа. Таква функција критике је данас утолико потребнија што живимо у времену које је постало врхунски мајстор обмана и лажи, при чему се као суштинска намећу савршено периферна и неважна питања, а права и истинска питања човековог бића стављена су на маргину јавног дискурса, па се, веома често, и не виде. Непрестано развијати запитаност над светом, изазивати човеково чуђење па и критичку свест у односу на све појавне облике живота и света, то мора бити један од важних и трајних задатака истинске поезије, као што мора бити и важан део образовног система, који држи не само до себе него и до човека као повлашћеног бића свемира. Све то јесте могуће само уз услов да ти песникови вијугави, индивидуални, трагалачки путеви воде ка откровењу света и ка одбрани смисла човековог постојања. Песник је позван да решава не само питања свог

индивидуалног статуса него и вечна питања човековог бића, смисла његовог друштвеног постојања, те универзалног, онтичког поретка свега постојећег.

Изражајни апсолут своје седиште налази у сложености човековог бића, као и у бескрајности свега постојећег, а тај се апсолут никако не може исцрпсти. Тако нешто је Хераклит констатовао већ и за (људску) душу, а немоли за свеколики универзум: „Души граница нећеш наћи, па макар обишао све путеве: тако је дубоко (скривена) њена мера!”⁴ Говор о смислу свега постојећег никако, дакле, неће моћи да исцрпи сам смисао, као што ни душа, биће, стварност не могу никако бити истрошени, нити велики и мали светови, макрокосмос и микрокосмос могу бити заокружени и доведени до јасности која би елиминисала сваку потребу за заго-нетношћу и тајнама света, за отвореношћу комуникације и истинском запитаношћу песничког духа. Халил Џубран на једном месту вели: „Открио сам тајну мора размишљајући о роси.”⁵ Сваком песнику је у задатак дато да о мору гонета у суочењу са росом, као што је и у суочењу са морем неминовно гонетати о природи росе. Те распоне, који путеве преласка од једне до друге инстанце чине непрегледним и бескрајним, песник може и мора сачувати као привилегију сопствене удубљености у свет и његове појавне облике. Само тако, а упркос свим облицима технопоетичког и сцијентистичког, машинског и компјутерског искушења, песници могу бити достојни савременици свога доба, али и – по Шелијевим речима – „жреци несхваћеног надахнућа” и „непризнати законодавци света”.⁶

Мој ѿић и моја лућања

Сваки песник мора решавати питање судбине поезије истовремено решавајући и питање сопственог бића и питање света и универзума. Песник има право на све своје специфичности и на укупну сложеност свог развојног пута, а замерати му због бурних промена, то значи не разумевати динамичку, еруптивну природу не само поезије него и света у којем живимо. Песник има право на своје заносе и пркосе, на своје крупне истине и еруптивне визије, на велике енергетске инјекције и јаке терапеутске третмане после којих би свет требало да добије сасвим нови изглед и нову ауру. Само тако песник може, и даље, с правом бити називан жрецом и непризнатим

⁴ М. Марковић, нав. дело, 150.

⁵ Х. Џубран, нав. дело, 9.

⁶ Перси Биш Шели, „Одбрана поезија”, прев. Ранка Куић, у: *О ѿоезији*, прир. Боривоје Недић, Просвета, Београд 1956, 139.

законодавцем света. Песник такав може бити чак и у случају његовог потпуног несналажења у животу, чак и уколико није у стању да уреди и сопствени стан, а немоли читав свемир, чак и уколико се покаже невешт да обавља читав низ практичних послова и да регулише елементарне социјалне релације. Он ће све то успешно превазићи уколико буде спреман да се суочи са највишим питањима постојања, са укупном драматиком човековог бића и са свеобухватношћу свега постојећег.

Као креатор имагинативне стварности, као жрец надахнућа и непризнати законодавац света песник има право и обавезу да уређује универзум у складу са својим визијама и на начин на који га он императивно обликује. Уколико се не осмели да тако нешто макар покуша учинити, песник престаје да буде песник, а претвара се у послушног административног бележника постојеће стварности, претвара се у ђату несвесног ичега другог осим пуких формулара који су му понуђени из фондуса елементарне писмености нашег доба. Да би се избегло пуко администрирање у свету оваквом какав је, песник би морао да се суочава са отвореним и болним питањима, са развојним перспективама, као и коначним исходима и смислом живота и стварности. Крајње је конформистичко решење уколико песник непрестано следи поетичке оквири успостављене у неком претходном добу: тако се може писати у недоглед, али ће код сваког истинског песника морати да се испостави отужан утисак да то написано више не разговара присно са светом око себе.

Тражећи облике тог присног разговора, ја сам се као песник нужно мењао, па сам самоме себи испостављао веома различите налоге, и то у мери у којој је и моје сагледавање света постајало другачије. У тим променама стицао сам многе нове саговорнике – читаоце и критичаре, а ти дијалози јасно су исказивали пуни смисао и подстицајност комуникационих функција песничког чина: њихова читања умела су да испоставе истинска херменеутичка открића. Има, додуше, критичара и читалаца који ми не праштају моје немире и трагања, па и извесну промену поетичких образаца: они би, ваљда, више волели песника који би, попут каквог пса, био чврсто везан за кућицу која му је намењена. На тако нешто ја никада, па ни сада не могу да пристанем: слобода лутања и истраживања јесте један од основних предуслова без којих не могу и нећу песнички да постојим. Поменути ригорозни критичари-догматичари не опраштају ми, такође, ни бављење духовноисторијском димензијом човековог постојања, а они би желели да сваки помен духа и историје буде проглашен чином музејске перфекције и израз чисте спремности да се убије сваки облик живог живота. Њима се, дакако, не може допасти онај део мога опуса у којем показујем

како је духовни, молитвени и мистички живот и те како потребан, присутан и делатан у култури нашег доба. Такво окретање духовноисторијској стварности умело је понеком критичару да заличи чак и на чин нарушавања аутономије песништва и књижевности, а поготово на оспоравање кодекса политичке коректности. Међутим, уколико се прихвати динамичан концепт поезије као израза вечитог немира човековог ума, његових чула и његовог сензибилитета, онда озбиљнијих разлога за забринутост нема: поезија мора за себе сачувати право да улази у све ризичне, па и забрањене зоне. Уколико то не чини, онда она није и не може бити истинска поезија! А истинску поезију ништа не може зауставити уколико одиста постоји њен аутентични разлог постојања: „Воденични камен можда падне” – вели Џубран – „али ће река наставити свој ток ка мору.”⁷

Поменути критичари – углавном на трагу постмодернистичких начела, схваћених као облик идеологије која тврдо обавезује – приговарали су ми да сам начинио поетички салто мортале, те да сам био неоавангардиста, а сад сам некакав конзервативац. Али кад би пажљиво осмотрили све оно што сам урадио, они би могли јасно да уоче да ја никада нисам био неоавангардиста у пуном смислу речи, премда ће у мом опусу наћи много тога што садржи чак и веома очигледну, знатну неоавангардну поетичку релеванцију. Исто тако ја никада нисам постао конзервативац, него само веома доследно испитујем духовне и историјске вертикале српске културе и традиције, а све то чиним тражећи облике њиховог данашњег важења и специфичне релеванције везане за доба у којем живимо. Да је то одиста тако, довољан је доказ садржан у типовима текстуалности које су у новијим мојим књигама-поемама на делу: ту се текстови јављају као специфични облици конкретистичке праксе, нађених текстова, ready-made писања, хиперреалистичке слике света и историје приватног живота, а неће се наћи некаква тврда супстанцијалност, поетичка тромост и подразумевана општа слика света убеђеног конзервативца и крутог традиционалисте. Уколико би неко тражио теоријску перспективу за оно што сам начинио у својих неколико најновијих песничких књига-поема, најприменију платформу могао би наћи у специфичној, фукоовски интонираној археологији знања, тачније археологији самоспознаје.

Себе сам сматрао и сматрам постмодернистом, али посебне врсте, а ту специфичност изразио сам синтагмом „исихастички постмодернизам”, синтагмом коју одавно већ користим као интимну поетичку ознаку за оно што стварам. Та ознака може да обухвати како моје младалачки страсне језичко-текстуалне авантуре,

⁷ Х. Џубран, нав. дело, 20.

блиске неоавангарди (*Трула јабука; Ракљар. Желудац; Земљойис; Тојло, хладно; Абракадабра; Хой*), тако и духовноисторијска сагледања мојих потоњих књига-поема (*Везници; Појтајник; Свейилник; Камена чџенија*, као и управо завршена књига *Мајични млеч*). Оваква поетичка позиција дозвољава како поглед у дубоку прошлост и у запретене токове традиције, тако и поглед у садашњост и будућност који тек треба да се препознају и опишу. Своје песничке светове ја примам као откровења, а кроз њих допирем до архајских дубина које ми шапућу о вечном враћању истог! То је мој ерос, о томе сведочи моја поезија!

ИВАН НЕГРИШОРАЦ

НЕГДЕ У ЕОНСКОЈ СФЕРИ, СВЕТОСНА ДУША
НИКОЛЕ ТЕСЛЕ САЗИВА СКУПШТИНУ
БЛАГОСЛОВЕНИХ НАУЧНИКА

Браћо и сестре,
 Одлучио сам да вас позовем
 Како бисмо одавде, из ћуиљиве вечности,
 Прођоворили светлости звезда и планети,
 Самогласника и сугласника. Неко наиван,
 Да не кажем – злуј, тврдио би
 Да немамо сад ми штиа говорити,
 Јер прошло је наше. Али ја вам велим:
 Све до апокалипсе
 Душе наше шайћу и роморе!
 Само мора бити неког ко ће
 Ту енергију збора прихватити
 И разумети: не учини ли то макар
 Један једини живи човек, шайај и ромор
 Биваће све тици на овој планети,
 А онда ће за сасвим нешта, овде,
 Где живе они који немају уши да чују!
 Ја чујем муву како војничким кораком
 Труйће по столу, ја чујем како
 Трава расиће! Светом су се силне
 Енергетске није, невидљиве
 И неуништивне, изукривале иако
 Да тела наша по чворитицама укривања
 Проналазе сама себе! А ја вам кажем:
 Научиће ходати водоравним силама, иад утврдиће
 Оистанак у времену! Људе све име увезали
 Нијима овога света. Али кад се научиће

Ходайи усйравно, у висине,
До Божјеџ ума и вечносйи доћи ћеије,
Као силна блаґосйи монацкоџ йослања.
У шом укрцйијају временийоџ и вечноџ,
Људскоџ и божанскоџ, налази се изворицйије
И шемељ свеџа на чему космос,
И знање о њему, йочива. Само енерґија
Љубави и знања сйојийи може макрокосмос
И микрокосмос! То је извор свейлосйи живе,
Из које сад као ноћна йама, сад као
Сунчев сјај, йулсира чийав
Свей, йрирода, йи
И ја!

ПЕТАР МАТОВИЋ

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем интјернетја и његовим ширењем постојаје уочљиво да се књижевност полако сели на сајбер просторе. Када је у писању проза, та селидба је довела је до настанка нових жанрова (интернет проза), нових начина писања (интерактивна проза) и читања (хипертекст), као и до нових комбинација читања и писања (фан-проза). Да ли ће у том прелазу/селидби у нове, виртуелне просторе поезија остати исја, или ће се, и у ком смеру, променити?*

Петар Матовић: Селидба у виртуелни простор, усуђујем се рећи, ипак није толико трауматична промена као што је био прелазак са усмене културе на писану. Ритам савремености који инсистира на брзини (потрошње!), а уз њега и природа електронских медија који више рачунају на визуелна решења наравно да су изазвали промену у опажању. Довољно је позвати се на истраживања која у популацији средњошколаца бележе пад концентрације над сувим текстом са пет минута на непуна два! Не треба бити врховни жрец па претпоставити да дубоко рефлексивна поезија, контемплативна, спора, у таквом окружењу заиста нема неку светлу будућност. Па већ сада поједине критичаре од текста удаљава сложеност језичког израза, или пак рефлексивност која оптерећује (sic!). Читати Фауста са екрана је заиста напорно. Природа електронских медија таква је да ће поезија у једном тренутку морати да претрпи одређена прилагођавања, чак једно напуштање естетичких критеријума зарад културолошких, социолошких; зато ће конзументску линију представљати она која је кратка, колоквијална, урбаног духа, са изразитом афористичношћу, ефектним идиомским досеткама, некада крајње једноставног језика и доживљаја, осиромашене

референцијалности – дакле прихватљива у примању на прву! Визуелно паковање песме ће чинити њену целину. О интерактивности и хиперлинковању је доста већ писано, али страхујем да ли ће будући просечни читалац, који ће се навићи да све хвата у лету, имати довољно времена и концентрације за овакве приступе. Сасвим сам уверен да ће и таква поезија имати своје бриљантне моменте. Али засигурно ће и даље бити читалаца који ће тражити одређену тежину значења, бити загледи у све оно што је иза речи, и дуго траје.

Могли бисмо рећи да је модерна проза – истража за немогућом прозом. Сличан њуј је имала и модерна поезија. Она је настојала да уиштреби песнички материјал који до сада није постојао или кога поезија прешходних времена није могла да савлада и ишчини себи. Да ли савремена поезија има шансе да песнички савлада грађу коју јој уружа савремени свет (производе културне индустрије, доминацију финансијског сектора и Силицијумске долине, посихуманизам и поидемократију), или ће се сконцентрисати на то да онева оно што ираје?

Све оно што видимо, што нас окружује, у чему живимо – продукт је човечји, манифестација његових тежњи; одатле долази не обавеза већ спремност песника да опева савремене светове и феномене. Важно је да кроз њих искажемо доживљаје што се баштине на новим, уметним стварима: генерације које стижу узрастају уз производе идејно зачете у Силицијумској долини. У њиховим ноћима доминирају светлости из неприродних извора (најчешће та већ култна диодно плава), у сваком случају више него небо озвездано. Напослетку, уз такве светлости, уз пригушене звуке електронских продуката (вентилатора, кулера, на рачунару, на пример) које упија наша свест препуштамо се царству Хипноса: у том окружењу данас сањамо, у томе наша подсвест излази на површину и прима свакодневицу у себе. Како ће је обратити?

Не треба сметнути с ума да су већ осамдесетих година прошлог века орнитолошки часописи у свету бележили популације кукавица у урбаним језгрима које подражавају звуке трамваја, моторних возила, звучних сигнала на семафорима, сирена хитне помоћи, ватрогасаца и полиције, саобраћајног хаоса једном речју. Бележили су ови часописи и повећање бројности малих соколова – ветрушки у велеградским срединама, и то ни мање ни више него на врховима облакодера подједнако у Лондону, Њујорку, Бангкоку или Пекингу. Овакве појаве нису заобишле ни Београд. Тако Фондација за заштиту птица – Београд бележи: „Сиви соко и ветрушка су се

прилагодили на београдску гужву и прихватили да деле животни простор са нама. Можемо да делимо животни простор са соколовима, врстама које су пристале да свију гнезда на нашим терасама. Београђани ретко гледају у небо и остају ускраћени за уживање у савршеном лету врхунских урбаних предатора седећи у београдским парковима, чекајући превоз или гледајући кроз свој прозор. (...) Остављањем простора за смештај гнезда при пројектовању солитера омогућило би се да ови чистачи ревносније чисте Београд. Птице грабљивице акумулирају штетне материје из околног простора преко свог плена, па су индикатори квалитета животне средине и последица загађења. (...) Ветрушка је грабљивица која је успела да се прилагоди нашим урбаним просторима где је успешнија него у природном окружењу.”¹ Све ово нам говори да иако креирамо један битно другачији, уметни свет, можда се спорије од неких врста прилагођавамо њему.

Постоји јасна потреба да се опева интеракција хуманог субјекта и урбаних предела: како реагује на вештачке изворе светла, посебно у соби, међу зидовима, а посебно на отвореним просторима, међу рекламним паноима; како реагује на свој искривљени одраз у стаклима небодерским; колико се изнутра мења кад је под сталним надзором: камера на раскрсницама, камера на дроновима, камера у канцеларијама, учионицама, ходницима; све се прати, снима, сваки делић свакодневнице остаје убележен на меморији запамћен трајније и боље него што би то урадио људски ум; како се напослетку све то одражава на – идиом?! Не може се променити језик док се поглед на свет не промени, утврђено је, тако да нам књижевност, њен језик, осветљава свеобухватније свет у којем делујемо. Да поједноставим, певаће оно што траје, душу човечју у било ком окружењу. Еко-теорија и еко-поезија, који нису још увек у знатнијој мери упливали у нашу литературу, можда су добра илустрација.

Пишући свој ђодемички ђексџ о ђесничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиотџ је ђредсказао да линија ђоезије коју одликује радикална ђоеџичка самосвесџ, оличена у чистџој/аисолуџној ђоезији, након Валерија „више не може да буде од какве корисџи будућим ђесницима”. У сличном кључу могуће је ђосџавиџи ђиџање о корисџи од елиотџовске линије у ђоезији. Да ли ђоеџичка самосвесџ и ђтрадиција у елиотџовском смислу ђе речи, јесу, још увек, од корисџи ђосџ-ђосџмодерним ђесницима?

Једна од упадљивих карактеристика савремене песничке сцене, нарочито млађе (средње?) генерације, у Србији јесте хетерогеност

¹ <http://vulture.org.rs/beogradski-sokolovi/>

песничких гласова, што подразумева и плурализам њихових исходишта. И свакако да је елиотовско поимање традиције живо, али ипак у знатно мањој мери утицајно него пре пола века. Можда је то наслеђе најинтересантније када се оно данас иронизује и первертира. А свакако живимо у добу када се иронија уздигла са фигуре на стратегију. У том смислу она може бити спасоносно решење када се тежи семантичком и референцијалном осиромашењу текста зарад непосредности. Елиотови ставови у песничкој пракси сада су занимљивији класичним проучаваоцима књижевности него самим ауторима. Више ме интригира да разматрам став Ј. Бродског – да би се написао и најмањи стих треба се стално пећи на ватри језичких идиома од питања традиције.

Осећам добру дозу умора од (ауто)поетичких текстова, који све више подразумевају пакао теорије. Поред освешћивања о томе шта радим док пишем, постоји и једна друга важност, назвао бих је социолошком, текстова који манифестују поетичку самосвест: они дефинитивно помажу ауторову присутност у јавном простору; уз то и већини тумача олакшавају посао. У том смислу би као вредан пример било добро узети ту здраву сумњу којом Т. С. Елиот разматра Поову *Филозофију композиције*. Та врста храбрости у читању ауторитета и преданости тексту данас би нам била од значаја.

Један од лајџимотиџа размишљања о ѿоезији јесѿе смањивање броја чиѿшалаца, или бар чиѿшалаца ѿѿшамѿианих збирки ѿоезије. Шѿша је разлоѿ овом ѿренду и да ли он и на који начин ѿовраѿино делује на сѿиварање ѿоезије?

Питање које је овако постављено могло би сугерисати негдашњу чак масовност читалачке публике поезије. Ипак, уверен сам да тренд опадања није драматичан, не зато што није велики у броју, већ зато што је ипак мали, дозволићете овакав израз, у проценту. Утисак о већој читаности поезије раније могао се стећи због значајније заступљености песништва у јавном простору. Потом, требало би разликовати фигуру песника, која се може митологизовати, и саму поезију. Наравно да стабилни системи у себи имају више простора да негују уметности и њихову репцепцију. Масовност читалачке публике зависи од неких других аспеката, који реално са самом поезијом можда и немају толико везе – од вредности друштвеног система, културне и образовне државне стратегије итд.

Пад публике, односно напуштања неговања (контроле?) одређеног укуса од стране система свакако олакшава пут за новине и слободнију разградњу канонског, па самим тим и не контролише стварање другачијих културних модела. Нешто се ипак променило,

па су важна питања како вредновати актуелна дешавања, каквим критеријумима, којом парадигмом? Одговори на ова питања би нам понешто рекли о могућностима развоја читалачке публике.

Једна од најјачих метафора књижевности је одломак из Књиже о Јову у којој Јов каже: „О кад би се написале ријечи моје! кад би се сјавиле у књижу! Писаљком звезденом и оловом на камену за вјечни спомен кад би се урезале!” Да ли савремени песник још увек тежи да исписује речи урезане у камен, или се мири са судбином да је оно што записује ближе писању границом по песку?

Речи које казују ту велику патњу, то би Јов урезао у камен, с поверењем у трајност и моћ писане речи да ће пренети страдања и искушења, дакле и са јасним уверењем да је такво властито искуство од (пресудне) важности за људски род. Да ли би иједан савремени песник пошао од ове премисе?

Ако је песма добра, ниједан ветар који развеје речи у зрнцима песка неће је прећутати. Треба се подсетити Г. Бена када констатује да речи поседују латентну егзистенцију која на примаоца делује као чаролија, те га оспособљава да ту чаролију преноси даље. Можда данас делује похабано став да рукописи не горе, али судбина *Епа о Гилгамешу* или *Процеса* свакако то потврђују. Међутим, у ситуацији када се песник мири с тиме што му речи ветар брише не видим његову малодушност (уосталом, то осећање блокира активност писања) већ фокусираност на чин стварања, егзалтираност њиме, на оно што је Валерија опседало, а што се оличава у питању шта радим док пишем песму.

Али уверен сам да питање трајности текста одавно није више опресивно за песнике. Оно што данас мори креативце лако визуелизујем преко те гротескне сцене са суђења Ј. Бродском, када он на оптужбе да је друштвени паразит јасно одговара да је писац, да је његов посао да пише. Потрошачко друштво, које је утемељено на ставу да је време новац, условило је нимало поетску опсесију савременог аутора, у констелацији са питањем можемо рећи чак и приземну и сурову, али ипак кључну, а то је – изборити се за време за писање.

ПЕТАР МАТОВИЋ

КОРИДОР

Пућеви се распростиру као талог у превртљивој шољици кафе, хаотичне визије. Аутомобили у шипцу: нагло размножавање јанљичара по цеситама: чланак сам огромног паразита, с уживањем удишем нафтина испарења: мир после посла, оно у чему бих могао да заспим сном праведника: agnus dei.

Зраке блескају о металик хаубу, ломе се о муњевиће бранике. Торзони иза шоферцајбни, неуморни јорјреји из канцеларије, са шалићера /сећање: без разговора, рујински: зглоб, печат/ – рејровизор! Ту их сјазим: историја која ће на аутоуиу преситиже, без мишавца.

Какав идиличан јризор: јуши се асфалт, флуоресцентни комбинециони јућара, друм дрхти од машина у измаљци михољског смога. А сирачан је ово коридор – километар сати судбински ојомиње на светове у које прелазиш, сад већ искусно јојуи ходача на жици.

БРАНКО БРЂАНИН БАЈОВИЋ

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем интјернетја и његовим ширењем постојаје уочљиво да се књижевност полако сели на сајбер просторе. Када је у иштјању проза, та селидба је довела је до настанка нових жанрова (иштјер проза), нових начина писања (инштјерактивна проза) и чштјања (хштјерштјекштј), као и до нових комбинација чштјања и писања (фан-проза). Да ли ће у штјом прелазу/селидби у нове, вирштјелне просторе поезија остјати иштја, или ће се, и у ком смеру, шромеништј?*

Бранко Брђанин Бајовић: Права позија ће увијек бити иста, ако је велика. И затворски рукописи на клозет-папиру су умјетничка дјела, без обзира на посреднички медијум. Правим писцима је све једнако, маркетинг-менаџери нека брину за „паковање”. Ништа ново под сунцем, таштина све је!

Мошли бисмо рећи да је модерна проза – поштјага за неможућом прозом. Сличан штјшт је имала и модерна поезија. Она је настјојала да упоштреби шеснички матјеријал који до штјада није постојао или кога поезија прешходних времена није могла да савлада и поштчини себи. Да ли савремена поезија има шансе да шеснички савлада грађу коју јој шружа савремени шешт (шроизводе култјурне индустјрије, доминацију финансијског сектјора и Силицијумске долине, поштхуманизам и поштдемократјштју), или ће се сконценштрисати на штјо да оштја оно штјшт штраје?

Куда ће други, и како, нити знам нити је паметно знати. А слутити још једино знам. Поезија која је у мени, ненаписана, биће

искована од истих руда и исплетена од истих жица. Па чак ако и не буде објављена. Поезије има, промјене нема.

Пишући свој ђодемички ђексѓ о ђесничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиотѓ је ђредсказао да линија ђоезије коју одликује радикална ђоеѓичка самосвесѓ, оличена у чѓсѓој/аѓсолуѓној ђоезији, након Валерија „виѓце не може да буде од какве корѓѓѓи будућим ђесницима”. У сличном кључу могуће је ђосѓавиѓи ђѓѓање о корѓѓѓи од елиотѓовске линије у ђоезији. Да ли ђоеѓичка самосвесѓи и ѓрадиѓија у елиотѓовском смислу ѓе речи, јесу, јоѓи увек, од корѓѓѓи ђосѓѓ-ђосѓѓмодерним ђесницима?

Најбоље је да о томе брину они на које се и односи. Нисам ни модерни, најмање постмодерни пјесник. А чини ми се да сам и све мање пјесник. Елиотовска замисао ми је одавно блиска, али поезија не настаје „по програму”, макар био и најбољи. Увијек има оно једно-нешто, НЕОБЈАШЊИВО. Вјерујем...

Један од лаѓѓмоѓѓива размиѓљања о ђоезији јесѓе смањивање броја чѓѓѓалаца, или бар чѓѓѓалаца ѓѓѓамѓѓѓѓ збирки ђоезије. Шѓѓа је разлоѓ овом ѓренду и да ли он и на који начин ђовраѓно делује на сѓѓварање ђоезије?

Разлози су исти као и за друге видове обезљужења и несреће. Ама, сумњам да су код нас прави читаоци поезије штрчали изван Тарабића крошње. И дванаест апостола су промијенили свијет. Увијек сам и писао за шачицу – можда једног, идеалног. Касно је мијењати приступ. А и помало нејуначки-стидно.

Једна од најјачих мейѓафора књижевносѓѓи је одломак из Књиѓе о Јову у којој Јов каже: „О кад би се најѓисале ријечи моје! кад би се сѓѓавиле у књиѓу! Писаљком ѓвозденом и оловом на камену за вјечни сѓѓомен кад би се урезале!” Да ли савремени ђесник јоѓи увек ѓѓежи да исѓѓсује речи урезане у камен, или се мири са судѓбином да је оно ѓѓѓѓо заѓѓсује ближе ѓѓѓѓѓу ѓранѓиѓѓѓ ђѓ ђеску?

Све што стварамо је као штапом по води исцртано. И то је ѓековито. И знати и дјелати, свему упркос. А кад смалаксамо, ту је Хорације са својим „спомеником”. А и то ваља знати. И послушкѓвати трачак просвјетљења и божански зрачак, у нама – трешѓиѓама нишѓим. На уска се врата улази у Царство Небеско, и у Поезију!

БРАНКО БРЂАНИН БАЈОВИЋ

НОКТУРНО

*Све докле сјава љрејило а срж нам зрене у сјени
Небо се расјамайило ко да ће да се скамени:
Чокоји Лозе Пиније Док вејар црни јунак је
А Месеџ љуни чиније и сјреса звезде у нађе*

*То озго љруси ко казна Пошљедње искушеније:
Победа свака љоразна уз ово мукло бденије
Све мада изобилује Врије у нама и ишје
Мрјивих нас река милује док жрозђе сице жилишје*

*Све је ко некуд оишкло Цаба се љрси багрење
Узалуд све је љоникло Прозукло свиће јушрење
Клејва се уз нас сјойила: Расусмо се до Морица
Змија нам очи љойила од Буђарске до Омица*

*Срмом ли смо се засули ко вино љу у хајдуке
Одавде ли се расули С Балканске љлоче на куке
Овде смо као у љричу Јајачки ушли у љесме –
А ево дани измичу ко леденице са чесме*

*Млеч нам је млеко жјуиње Очајница и свејичје:
Ово смо: Крдо звериње Ко да смо семе ниције
Узалуд камени врисак Слашица и љелин бели
О коњу ко љуји висак Мирни смо Невесели*

*Над водама Над жорама Ко каја љоизнад свеја
Као мајчинска марама Планина древна расјеја
Уз љрежрији ојојних љрава И ово дуце јоци мало –
Док кључа нушарња сјава – Ту смо ко љлеме засјао*

Круни се камен давнина А Гору чејају ђедљи
Између клице и млина – Церква смо као у земљи –
Ово је кланац и руја Ово је ђри крају века
Ни овде нисмо ли скуја – Вице се не може – Нека:

Вице нас не ѓреје сунац И нема нас ни у нама
Само још орах кошћунац ко крв кола у венама
Шћо кайље Мрћва вода је: Траѓ бивцеѓ мора смо Бара
Прими Творче у одаје осћашак јадних себара

Ово нас овде множесћво – Смрлу коб у ућробама
Па чини веље ѿоржесћво: Врѓни нас иним ѿробама
Јер ѿамћење је слабо Јер заборав је вечићи
Па ѿадни сћара ѿарабо То ли ће нас излечићи

Живимо или мријемо да нови не би ѓинули
Бар овде да се скријемо Или смо узалуд минули
Ко смрћни неизлечиво Ко од ѿрајања болани:
Па нека севне сечиво – Давно јаћаѓан сковани

Из ѿродрћоѓа кафћана Понад коѓ орли щесћаре
Поѓреби ѿрун с дна казана Ко чакћаром уз чесћаре
Ућищјај вищње бубђаве Сћлећи нас с добрим ѿравама
Јави се с ѓрдне укћаве бар муњом над нащим ѓлавама

И нека све се ѿонавља Ко удар клаћна о звоно
И Име Госћодње ѿрославља И наще зрно исконо

ЖАРКО МИЛЕНКОВИЋ

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем инјернејта и његовим щирењем јосјаје уочљиво да се књижевност јолако сели на сајбер јросјоре. Када је у јијању јроза, ја селидба је довела је до насјања нових жанрова (јвијер јроза), нових начина јисања (инјеракјивна јроза) и чииања (хијерјекси), као и до нових комбинација чииања и јисања (фан-јроза). Да ли ће у јом јрелазу/селидби у нове, виријуелне јросјоре јоезија осјаји исија, или ће се, и у ком смеру, јроменији?*

Жарко Миленковић: Људи (нарочито ствараоци) су склони мишљењу да је њихово време, тј. време у коме живе најдраматичније, да се објављује у свој својој пуноћи сазревања, да свету долази крај, али увек се изнова испостави да је свет преживео и да заправо то није најгоре што се може догодити. Да увек има горе! Да је, заправо, увек све горе и црње. Исто је и са књижевношћу. Знамо да се књижевност кроз векове развијала на све могуће начине и кроз све видове. Од цртања по пећинским сводовима, урезивања „црта и реза“ по каменим плочама, кожи, пергаменту, свили, па ако баш желимо и иконописањем, фрескописањем, скулптуром (у средњем веку). Појава штампарије је била нешто што се дуго сматрало непревазиђеним изумом, све до појаве компјутера и интернета. Логичан след је да књижевност искористи све те ресурсе који јој се намећу. Али код нас се дешава још нешто што је веома тешко описати. А то је феномен издаваштва које своје књиге све више приближава потенцијалним читаоцима, тако да се данас изгубило нешто што се звало књижара, јер се данас књиге могу наћи свуда, од графика до супермаркета и тржних центара. Намеће се питање како

смо дошли до тезе да ће штампану књигу заменити електронска књига, или не само електронска књига већ фрагменти расути по разноразним сајтовима и друштвеним мрежама? Чињеница је да је књижевност, а и уметност уопште, у великој кризи, али то није ништа ново, јер смо у прелазном добу, што на писца и уметника делује збуњујуће и силом прилика га нагони да тражи нове начине изражавања, што има за циљ отклон од једне врсте литературе, оне најчешће пласиране по овим импровизованим књижарама, да ствара нешто ново, елитистичко, јер сматра да је штампана књига нешто превазиђено и помодно. Дакле, за само стање књижевности криви смо ми, не интернет нити друштвене мреже. Друго је нешто што се зове приближавање потенцијалном читаоцу, али то се показало потпуно дегутантно и са штампаним књигама. Неко кога не занима поезија неће је читати нити у часопису, књизи, нити на интернету, Фејсбуку и Твитеру, нити на било којем другом месту. Друга ствар је са сликама. Изгледа да се човеков ум није много развио с обзиром да и даље сматра да „слика говори више од хиљаду речи”. Међутим, поезија ће преживети и зато је веома важна улога и постојање песника у оскудном времену.

Могли бисмо рећи да је модерна проза – истража за немогућом прозом. Сличан њуј је имала и модерна поезија. Она је настојала да уишребити писнички материјал који до сада није постојао или кога поезија претходних времена није могла да савлада и ишчини себи. Да ли савремена поезија има шансе да писнички савлада грађу коју јој јужа савремени свеи (производе културне индустрије, доминацију финансијског сектора и Силицијумске долине, психо-хуманизам и психедемокрацију), или ће се сконценитисати на то да онева оно што траје?

Не могу а да се овде не присетим речи Томаса Стернса Елиота, оца модерне поезије, да сваки песник пишући себе пише и своје време. И Иван В. Лалић је имао слично мишљење, тако су настала *Четири канона*. А још је средином прошлог века никарагвански песник Ернесто Карденал писао своје *Псалме*, протест против потрошачког друштва, диктатуре и рата. То је тзв. екстериористичка поезија. Новица Тадић је такође писао поезију у коју је уносио све пошаст савременог човека. Дакле, могуће је да се поезија разрачуна са оним што јој носи време, само је потребна права мера и начин. С друге стране, један велики песник је рекао да све што истински волиш траје, остало је шљака. А поезија настаје управо из свог нестајања.

Пишући свој полемички текст о јесничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиот је предсказао да линија поезије коју одликује радикална јоевичка самосвест, оличена у чистјој/ајсолутној јоезији, након Валерија „више не може да буде од какве користи будућим јесницима”. У сличном кључу могуће је поставити питање о користи од елиотовске линије у поезији. Да ли јоевичка самосвест и традиција у елиотовском смислу те речи, јесу, још увек, од користи јоси-јосимодерним јесницима?

Елиот је с правом незаобилазан када се говори о поезији. Међутим, некако су ми страна та термилошка одређења која своје постојање граде на негирању нечијег постојања. Имали смо модернизам, па авангарду, неосимболизам, постмодернизам, а сада се у недостатку неког срећнијег термина користи дупло пост – пост-постмодернизам. На Косову и Метохији, где живим, на делу је нешто слично (само много опасније, јер се ради о животу, не о поезији) као са овим терминима, и за институције у Приштини ја сам део невећинске заједнице. Део невећинске заједнице сам и у поезији. Ја просто верујем да је немогуће писати поезију без свести о томе да су пре мене писали многи песници и да ће након мене неко други писати поезију, а како се ја будем понашао према својим претходницима, тако ће се и они који ће тек писати односити према мени. Елиот је такође мислио да је потпуно оригинална песма апсолутно лоша песма. Ја се питам да ли је уопште могућа потпуно оригинална песма. Да ли пост-постмодерни песници полажу на оригиналност? Богдан Поповић је једном записао да је традиција каква год да је, ипак неки ослонац. А авангардни песници су мислили да стварају потпуно оригиналну поезију, међутим преварили су се, јер како је рекла умна Исидора Секулић, свака модерност једном постане добра традиција. Свакако, треба се сложити и с Црњанским, да од традиције треба узимати оно што не пречи развој модерног.

Један од најинтереснијих размишљања о поезији јесте смањивање броја читалаца, или бар читалаца читаних збирки поезије. Шта је разлог овом тренду и да ли он и на који начин повратно делује на стварање поезије?

Добро је питање како смо од Миљковићевог да ће „поезију сви писати” дошли до тога да поезију нико не чита. Можда је у томе највећи проблем, што поезију сви пишу, те је зато нико и не чита. Још на студијама, на паузи између предавања, седело је нас неколико колега и причало о књижевности. Придружио нам се и

човек који ради на факултету. Када га је један колега упитао шта чита, овај је одговорио: „Ништа не читам, ја пишем.” Да ли је могуће писати без читања? Изгледа да је у моди писање, али не и читање.

Једна од најјачих метафора књижевности је одломак из Књиже о Јову у којој Јов каже: „О кад би се написале ријечи моје! кад би се ставиле у књижу! Писаљком звезденом и оловом на камену за вјечни спомен кад би се урезале!” Да ли савремени песник још увек тежи да исписује речи урезане у камен, или се мири са судбином да је оно што записује ближе писању границом по песку?

Хелдерлин се питао: „Чему песници у оскудно време?”, а Паул Целан о смислу поезије након Аушвица. Додао бих и Јасеновца и свих других места страдања, јер „Кад умре човек, / и моје срце рушно је”. Сетимо се и Настасијевићевих „Речи у камену” и стиха: „кључ кључа у вратима врата”. Ето то је поезија. У *Еју о Гилгамешу* се каже: „У тврдом камену урезана су сва дела и патње људи.” Друга је ствар што на пост-постмодерног читаоца и речи у камену делују као речи на песку пре него што их талас заплусне. А за то је крив песник који лови, а уловљен је.

ЖАРКО МИЛЕНКОВИЋ

ЛЕТЊА КИША

*Када је њочињала
Да њада
Помислили смо да је
Крај
Да је Боџ близу
Понадали смо се*

*Међу њим
Када је њресџала
Схваџили смо
Да је крај далеко
Колико и Боџ
И да у њраху несџаје сџрах*

БОРЋЕ КУБУРИЋ

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем интјернетја и његовим ширењем постојаје уочљиво да се књижевност полако сели на сајбер просторе. Када је у интјању проза, та селидба је довела је до настјанка нових жанрова (тјвјетјер проза), нових начина писања (интјерактивна проза) и читјања (хитјертекстј), као и до нових комбинација читјања и писања (фан-проза). Да ли ће у тоом прелазу/селидби у нове, виртуелне просторе поезија остјати иста, или ће се, и у ком смеру, промениити?*

Борђе Кубурић: Ако имамо у виду да је прозни дискурс иманентан и доминантан и у ванлитерарном, подразумевајућем и комуникацијском виду, посве је нормално да је он подложнији утицајима које нам пружају благодети интернета. Поезија је, ипак, у том смислу конзервативнија и, следствено томе, рекао бих и стабилнија. Не делује ми претерано вероватно (п)остваривање било које од побројаних варијаната. Интересантно је да такозвана твитература, бар за сада, није постала погодан ареал за артикулисање песничких урадака, упркос краткој и лапидарној форми.

Моћли бисмо рећи да је модерна проза – поитрага за немоћућом прозом. Сличан џуит је имала и модерна поезија. Она је настјојала да ујоитреби песнички матјеријал који до тада није постојао или кога поезија претјходних времена није моћла да савлада и поитчини себи. Да ли савремена поезија има шансе да песнички савлада грађу коју јој пружа савремени светј (производе културне индустјрије, доминацију финансијског сектјора и Силицијумске долине, поститјуманизам и поститјемократију), или ће се сконценитјрисаити на то да ојева оно што итраје?

„Али оно што траје, заснивају песници.” Овај величанствени и безвремени стих Фридриха Хелдерлина можда је оптималан одговор на ово виспрено питање. Наиме, поезија, али само она врхунска, јесте нешто што васпоставља стандарде, не само литерарне већ и цивилизацијске. Она је супериорнија и од филозофије и од естетике и од религије. Поезија је одувек сведочила и о ратовима, епохалним турбуленцијама, бавила се временом садашњим, прошлим и будућим. Тако, песништво не само да „има шансе да... савлада грађу којој јој пружа савремени свет” него то управо и постиже. Не, наравно, у свим побројаним сегментима. Али ако су савремени песници преживели постмодернизам, избориће се и са постхуманизмом и постдемократијом.

Пишући свој ђодемички ђексѝ о ђесничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиотѝ је ђредсказао да линија ђоезије коју одликује радикална ђоеѝичка самосвесѝ, оличена у чисѝој/ајсолуѝној ђоезији, након Валерија „виѝе не може да буде од какве корисѝи будућим ђесницима”. У сличном кључу могуће је ђосѝавиѝи ђиѝање о корисѝи од елиотѝовске линије у ђоезији. Да ли ђоеѝичка самосвесѝ и ђтрадиција у елиотѝовском смислу ѝе речи, јесу, јоѝ увек, од корисѝи ђосѝ-ђосѝмодерним ђесницима?

Ово питање је парадоксално, тј. истовремено је и конотативно и денотативно. С једне стране имамо „поетичку самосвест” ео ипсо, а супротно томе, својеврсну сугестију утилитарности. Но, те референце уобличене су системом спојених судова, нарочито ако говоримо о пост-постмодерни, односно актуелној поезији. Има ту и традиционализма, и (нео)авангарде, и још увек утицајне постмодерне. У савременој српској поезији имамо песнике који пишу у везаном стиху и користе традиционалне метричке обрасце, у које интегришу тематске оквири као што су модели популарне културе или пукѝ свакодневице. А песме које су својевремено писали, на пример, Војислав Деспотов или Вујица Решин Туѝић или Душан Вукајловић можемо доживети и као да су настале данас, или коју деценију раније у односу на време када су написане.

Један од лајѝмоѝива размиѝљања о ђоезији јесѝе смањивање броја чѝѝалаца, или бар чѝѝалаца ѝѝѝамѝаних збирки ђоезије. Шѝѝа је разлог овом ѝренду и да ли он и на који начин ђоврајѝно делује на сѝварање ђоезије?

Тешко ми је замисливо видети неког на плажи како чита неку песничку збирку. То да се проза конзумира у таквим околностима

јесте нешто што се подразумева. Чак, пре много година, видео сам једну младу жену како, крај базена, чита Кјеркегора. „Или-или.” Дебела књижурина навела ме је на Толстоја или Шолохова.

Но, поезија је и раније, па и сада, била предмет интересовања посвећених и ретких читалаца. Углавном, самих песника и критичара. Мислим да је интернет медиј који афирмише читање поезије. Има више портала где љубитељи постављају одабране песме. Песници преко друштвених мрежа (нарочито на Фејсбуку) објављују своје радова, и то је ексклузивна прилика да их видимо пре него што се појаве у часописима или у књигама.

Једна од најјачих метафора књижевности је одломак из Књиге о Јову у којој Јов каже: „О кад би се написале ријечи моје! кад би се сјавиле у књиџу! Писаљком звозденом и оловом на камену за вјечни спомен кад би се урезале!” Да ли савремени песник још увек тежи да исписује речи урезане у камен, или се мири са судбином да је оно што записује ближе писању бранчицом по песку?

Дубоко верујем у ово прво. Лапидарност и јесте смисленост поезије. Поезија није тек надахнуће већ и напоран рад. Такозвана радост стварања неретко је у колизији са реалношћу стварања. Речи урезане у камен остају, оне уписане у песак ефемерне су. Али ипак се нађе неко ко ће их упамтити, негде записати, похранити у меморији сећања или рачунара. Поезија је метафизика: зиданица на песку.

БОРЪЕ КУБУРИТЪ

ЛЕТО У ПРЕДГРАЂУ

Док љечери, да не кажем љде, ваљају своје снове,
Ја косим њосну љраву.
Мачке жмиркају & љреду на башиљенском сиљолу, умесиљо да скачу
љо њему.

Дрвѣта су сѣабилна, зелена и лицемерна.
Киѣне – реѣнке и досадне – узнемирују киѣне људе.
Кад ѣукне ѣром, сви се радују, хисѣрично.

Негде, над каквим морем, леиш галеб.
И прави сенку другом галебу, који илуша ко њаишца.

Подне је.

У суседном дворишћу је врућина. Мешалица за бетон сјамено
бруји.
А други комција се разголићу у базену, заграбуљен слушалицама.
Њишће му коњи у ушима.
Знам то.

СИНИША ТУЦИЋ

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем инјернеја и његовим ширењем постојаје уочљиво да се књижевност полако сели на сајбер просторе. Када је у ипјању проза, ја селидба је довела је до најаанка нових жанрова (ипвијер проза), нових начина писања (инјерактивна проза) и чијања (хијерјексј), као и до нових комбинација чијања и писања (фан-проза). Да ли ће у јом прелазу/селидби у нове, вирјуелне просторе поезија остати иста, или ће се, и у ком смеру, променији?*

Синиша Туцић: У последњих двадесетак година интернет је постао у технолошком смислу остварена постмодернистичка књижевна утопија, велика књига о којој се маштало много пре појаве глобалне мреже. Бескрајни хипертекст који се мрежно шири читавом планетом пружа могућности за најразличитије поетске експерименте. Постало је реално на веома једноставан начин убацивати слику, тонски и филмски запис у текст као инегрални део књижевног дела, и тиме проширити и увећати семантички потенцијал за различите интерпретације и тумачења. — Свет постоји да би се завршио једном књигом, писао је француски симболиста Стефан Маларме. О књизи као отвореном делу, које се може надограђивати и дописивати, промишљао је недавно преминули италијански књижевник и теоретичар Умберто Еко. Чини се да је гест кликтања на дугме компјутерског миша и улазак на линк веб-сајта омогућио да Борхесов Алеф, једна тачка у простору која садржи све остале тачке, буде наша свакодневна хипертекстуална реалност. Појавом интернета и других облика виртуелне комуникације у новим медијима књижевност је на нов начин актуелизована. Бити виртуелан, значи писати, тачније штампати, записао је филозоф Михаил Епштејн

у свом есеју „О виртуелној књижевности”, додајући да се никакав историјски познати литературоцентризам не може поредити по својој експанзији са овим простором који је скроз литераран од центра до периферије.¹ Ипак, понекад је тешко у том мору текстова одвојити добру поезију од лоше. Сама доступност блогова, Твитера, Фејсбука и других социјалних мрежа на интернету омогућава свакоме да без уредника објави оно што је написао и да то читаоци могу да прочитају. Дешава се да поезија на интернету неретко бива постављена без икаквог промишљања. У мноштву текста написано понекад губи смисао, а језик бива лишен вишезначности, сведен на поједностављену поруку без метафорике, онеобичавања језика и не може трајније да задржи пажњу искусног и образованог читаоца. Виртуелна текстуална утопија на интернету може бити простор креативности, али и место за испразно „испуцавање” речи. Слобода која је пропевала на глобалним мрежама поново апдејтује чувене Миљковићеве стихове.

Можели бисмо рећи да је модерна проза – потрага за немогућом прозом. Сличан јути је имала и модерна поезија. Она је настојала да употреби јеснички материјал који до сада није постојао или кога поезија претходних времена није могла да савлада и почини себи. Да ли савремена поезија има шансе да јеснички савлада грађу коју јој пружа савремени свет (производе културне индустрије, доминацију финансијског сектора и Силицијумске долине, постхуманизам и постдемократију), или ће се сконценитирати на то да онева оно што траје?

Почев од романтизма, преко модерне, па све до данашњих дана, песник је освешћивао сопствени положај у свету. Песма је постигла врхунац када је достигла свест о самој себи, а језик песме почео да пева о песми. Песници друге половине деветнаестог и почетка двадесетог века учинили су преврат, јер је са појавом модерне поезије успостављен нов однос према језику као медијуму у коме настаје поезија. Убрзо је дошло до појаве авангарде и свих иновација коју су авангардни покрети донели са собом у двадесетом веку. Из авангардних и неоавангардних експеримената настала је конкретистичка, визуелна, па чак и компјутерска песма. У двадесетом веку важно је било бити нов, пратити тенденције у савременој поезији, добијати информације о томе шта је тренутно актуелно у књижевности, не заостајати... А онда је дошло до засићења експериментом и иновацијама. Савремени песници су кроз неосим-

¹ Михаил Епштејн, *Постмодернизам*, Zepter Book World, Београд 1998, 109–110.

болизам, а касније и различите облике постмодернизма, реактуализовали традицију. Појавом интернета као глобалне библиотеке све је доступно сада и овде, а трка за информацијама постала је излишна. У таквој ситуацији много је битније створити аутономни простор креативности и не подлећи актуелним дискурсима потрошачког друштва које намеће ултимативни и једнообразни поглед на стварност око нас. Поезија има шансу да савлада савремени свет једино ако поставља питања и не бежи од своје суштине, за шта је понекад потребно бити и анахрон у односу на време, сачувати позицију из које је могуће писати, а да то има смисла. Из такве позиције ствара песник Ника Душанов², чија поезија жели да измакне свакој критичарској машини, дискурсу, употребљивости. Она је присутна у актуелности, али са задршком. Не жели да буде видљиво актуелан, али ни не наглашава своју неактуелност, у складу са оним што је филозоф Ђорђо Агамбен записао у свом есеју о савремености: „Заиста припада својему времену, заиста је савремен онај који не коинцидира савршено с њим нити се прилагођава његовим захтевима и зато је, у том смислу, неактуалан; но управо зато, управо преко тог издвајања и тог анахронизма, он је више него други кадар опажати и докучити своје вријеме.”³ Постављање насупрот, које већина савремених песника износи у виду друштвено-поетског активизма на друштвеним мрежама, блоговима, фејсбук страницама, Ника Душанов потцртава ненаметљиво, графитном оловком, меким субјектом који својом дискретношћу улази у саму срж актуелности и на моменте испољава суптилну деструкцију постојећег.

Пишући свој њодемички њексѝ о њесничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиотѝ је њредсказао да линија њоезије коју одликује радикална њоеѝичка самосвесѝ, оличена у чисѝој/аѝсолуѝној њоезији, након Валерија „више не може да буде од какве корисѝи будућим њесницима”. У сличном кључу могуће је њосѝавиѝи њиѝање о корисѝи од елиотѝовске линије у њоезији. Да ли њоеѝичка самосвесѝ и ѝтрадиција у елиотѝовском смислу ѝе речи, јесу, још увек, од корисѝи њосѝ-ѝосѝмодерним њесницима?

Један од великих проблема савремене поезије је да неки песници, у жељи да буду присутни на сцени, објављују збирку за збирком, понављајући песничке поступке, мотиве и теме, што доводи до за-

² До сада је Ника Душанов објавио две збирке песама: *Бацач ножева*, Матица српска, Нови Сад 2005. и *Повраѝак у Шарлевил*, Удружење књижевника и књижевних преводилаца Панчева, Панчево 2015.

³ Giorgio Agamben, *Che cos'è il contemporaneo?*, prev. Mario Kopic, Nottetempo, Roma 2008: извор сајт pescanik.net.

сићења и немогућности да се иде даље. Повратак песничкој традицији и њено познавање мора да има везе са савременошћу. Никада нисам могао да разумем поделу на песнике елиотовског схватања поезије и познавања песничке традиције с једне стране и оне који су склони авангарди и експериментима. Можда је она важила некада, али данас није тако. Било да стихови реферишу на књижевну традицију или да песник својом поезијом доноси језичке иновације, прочитано треба да дотиче савременог читаоца, а песма мора да буде добра.

Један од лајтмотива размишљања о поезији јесте смањивање броја читалаца, или бар читалаца шtamпаних збирки поезије. Шта је разлог овом тренду и да ли он и на који начин повратно делује на стварање поезије?

Након свих ратова, криза и несрећа на овим просторима, било је за очекивати да ће књижевници бити окренути прози и да ће свако имати потребу да у форми романа исприча сопствени наратив о деведесетим. Међутим, у последњих десет година млади писци у Србији окрећу се поезији. На књижевној сцени појавило се педесетак нових песничких имена (рођених између 1975. и 1985. године) са по неколико објављених збирки песама. У времену глобализације и свеопште комерцијализације културе ствараоци се испољавају у поезији, као апартном књижевном жанру, што је по мени добро. С друге стране имамо потребу песника за самопромоцијом, јавним наступом. Бројне су књижевне вечери на којима се изводи поезија уз музичку пратњу, слемује, такмичи, забавља... Овакви видови популаризације поезије доводе тога да многи почињу да пишу песме, заинтересовани долазе да слушају, али с друге стране имамо све мање читалаца. Права поезија захтева посвећеност, знање, осећај. Данашњи начин живота одвраћа људе од истинске књижевности.

Једна од најјачих метафора књижевности је одломак из Књиже о Јову у којој Јов каже: „О кад би се написале ријечи моје! кад би се ставиле у књигу! Писаљком звозденом и оловом на камену за вјечни спомен кад би се урезале!“ Да ли савремени песник још увек тежи да исписује речи урезане у камен, или се мири са судбином да је оно што записује ближе писању странциом по њеску?

У последње време појавило се неколико зборника поезије у којима су својим песмама заступљени песници млађе генерације.⁴

⁴ Зборник нове новосадске поезије *Нешто је у изри*, прир. Маја Солар, Драгослава Барзут, Бојан Самсон, Сениша Туцић, Нови Сад 2008; *Улазница – Eintritts*

Читајући наведене изборе, уочавамо да је савремени песник образован и да познаје нове књижевне теорије и тенденције у култури. Доступност информација довела је до тога да се квалитет (барем поезије коју читамо у зборницима) подигне на виши ниво. Поезија је добра, али просечна. Свакако да има песника који пишу поезију вредну пажње. Ипак, неретко ми се дешава да прочитам збирку песама неког младог аутора на коју немам примедби, али да ми у сећању не остане ни један једини стих. Чини се да се критичари још не усуђују да праве антологије савремене поезије, него радије састављају зборнике и тиме се на неки начин ограђују од коначног вредновања. Своје судове за сада уписују у песку, не усуђујући се да оду до камена. С друге стране, многи песници пишу ни не постављајући себи питања шта ће се у будућности десити са написаним.

karte, Панорама српског јесништва 21. века – Panorama der serbischen Lyrik im 21. Jahrhundert, у сарадњи са часописом *Улазница из Зрењанина*, прир. Драгослав Дедовић, Drava, Аустрија 2011; *Просјори и фиџуре – избор из нове српске поезије*, прир. Владимир Стојнић, Београд 2012; *Van, tu: Free – избор из нове српске поезије*, прир. Владимир Ђуришић и Владимир Стојнић, Цетиње 2012; *Restart – панорама нове поезије у Србији*, прир. Горан Лазичић, Београд 2014.

СИНИША ТУЦИЋ

ЗАЛУЋИВАЊЕ

*Права умејносѝ је инцидент̃ реченица
сама њо себи
као реченица у ѡрози
Томаса Бернхарда.*

*Филм је филм
са ѡочейком, средином и крајем
као у Анѝихрисѝу
Ларса фон Трира.*

*Чиѝајући Бернхарда
хвайѝам Кнуѝа Хамсуна
Умејносѝ осѝавља ѡрагове
у залуђивању.*

Мало је ѡраве умејносѝи

*Израбљени санѝторијуми
наѡуѝѝене ауѝосѝраде
зѡуѝѝене ѡзорнице.*

*Планейѝа земља осѝаје сама
осѝављена од умејносѝи
након ѡрохујалоѝ инцидент̃а
у залуђивању.*

*Све је књиѝа
и једносѝавна слова у њој.*

Сѝранице ѡаѝиниране бројевима.

ПРЕДРАГ БОЈИЋ

Уредништво Летописа: *Чини се да са развојем инјернеја и његовим ширењем јосјаје уочљиво да се књижевност јолако сели на сајбер јросјоре. Када је у јијању јроза, ја селидба је довела је до насјања нових жанрова (јвијер јроза), нових начина јисања (инјеракјивна јроза) и чијања (хијерјексј), као и до нових комбинација чијања и јисања (фан-јроза). Да ли ће у јом јрелазу/селидби у нове, вијуелне јросјоре јоезија осјаји исја, или ће се, и у ком смеру, јроменији?*

Предраг Бојић: Гледам на то као на другачији облик представљања, као на још један медиј, овај пут је то интернет, који је странији, свеобухватнији, приступачнији и неупоредиво бржи од свега до сада. Поезија своју суштину не може мењати. Ако би дошло то некакве промене онда то сигурно неће бити поезија, ако се песме и стихови буду представљали у HTML коду, некаквим шифрама програмских језика (мада то поједини данас и покушавају, што је глупост...), медиј поезије је реч... а реч се овај пут чита и са монитора... као и са папира... шта бисмо онда рекли за музику? Некад грамофонске плоче и сл. а данас? Меморијске картице и сл. Терен очјавања се мења... суштина мора остати иста. Медиј је реч, моћ је у значењу и свему осталом што поезију чини поезијом. Тужно је што за временску уметност нема времена. Књижевност је изгледа преспора за необузданост интернета. Бојим се да ће се све више предност давати инстант-тексту... ко ће то данас читати неколико стотина страница, па једва и две стотине? Читалачка моћ друштва се своди на обим не већи од обима порука на друштвеним мрежама – скраћено, недовршено... од истога болова и књижевност, и у том правцу се већ развијају одређене промене, али сигурно: суштина се не може мењати.

Могли бисмо рећи да је модерна проза – истража за немогућом прозом. Сличан пут је имала и модерна поезија. Она је настојала да употреби песнички материјал који до тада није постојао или кога поезија прелазних времена није могла да савлада и прилагодити себи. Да ли савремена поезија има шансе да песнички савлада грађу коју јој пружа савремени свет (производе културне индустрије, доминацију финансијског сектора и Силицијумске долине, постхуманизам и постдемократију), или ће се сконцентрисати на то да онекако оно што траје?

Будимо фер па одредимо ствари овако... Ако је књижевност највестраније и најдубље посведочење онога што значи човек, а и поезија је књижевност... онда треба и да остане тако. Грађа савремене поезије је и живот савременог човека, као и онога пре... све може бити повод, пут којим се долази до опевања нечега, али под условом да то *остане поезија* а не да човек сам себе теши како је пар описних реченица нечега (нпр. фамозне постдемократије) успела песма... допустити песми поетику, душу... не допустити да технички критеријуми заклоне или потпуно избаце оно што је битно и што чини песму песмом. Савремена поезија мора савладати све што савремени свет носи... али не будимо шкрти... није савремени свет само то наведено (постхуманизам, финансије, бриселски синдром итд.), срећом није само то...

Пишући свој елемички текст о песничкој линији од Поа до Валерија, Т. С. Елиот је предсказао да линија поезије коју одликује радикална естетичка самосвест, оличена у чистотини/исолуцији поезији, након Валерија „више не може да буде од какве корисности будућим песницима”. У сличном кључу могуће је поставити питање о корисности од елиотовске линије у поезији. Да ли естетичка самосвест и традиција у елиотовском смислу те речи, јесу, још увек, од корисности пост-постмодерним песницима?

Кроз сочиво прошлог сагледавати будуће... не због тога је што је прошло успело само јер припада нечему пре (један од глупавих погрешно одомаћених ставова), већ је успело ако је дошло до поетског остваривања. Дакле, поштујемо нешто (што не значи да подржавамо, имитирамо... што не значи да се упорно позивамо на то...) јер у њему препознајемо остварену уметничку успелост... Традиција и учи и опомиње, наравно да се човек враћа непрестано томе... али се и ту треба чувати једног од претећих фанатизама писца... од користи свакако мора бити, али често долази до крајности, па нам је данас стање такво какво је у српској књижевности...

Један од лајџмоџива размишљања о ѿоезији јестѿе смањивање броја чиџалаца, или бар чиџалаца џиџамџаних збирки ѿоезије. Шџа је разлоџ овом ѿренду и да ли он и на који начин ѿоврајно делује на сџварање ѿоезије?

Стигла нас је клеџва да ће поезију сви писати... додајмо томе још и необуздану хиперпродукцију (неправда и запостављање усџелих дела масом, квантитетом), одсуство непристрасне, смеле критике и болесну демокраџизацију књижевности... свему томе и чињеницу да поезија у друштву већ означава нешто бесмислено и ретардирано... а немамо се право ни жалити када је друштво сито великих ѿесника и још већих ѿесама... Недавно ме старији човек пита колико коџиџа да објавим збирку ѿоезије... па из овог његовог питања ваља изводити одговор на ово ваше... више ѿесника него читалаца... јадне глупости се пишу и објављују... још јадније се промовишу... па некако по навици ваљда се нико ни не усуђује рећи да је нешто смеће (јер јесте смеће) већ се то прећути... и имамо ово што имамо данас. Превише је обезвређена појава збирке, књиџе... тек поезије! Једноставно: одсуство званичне, стручне критике и чињеница да је друштву поезија обљутавила... нико више и не обраћа посебну пажњу да ли се ове године појавило 200 или 300 нових песника, као ни шта је било са онима од пре коју годину...

Једна од најјачих меџафора књижевностџи је одломак из Књиџе о Јову у којој Јов каже: „О кад би се најџисале ријечи моје! кад би се сџавиле у књиџу! Писаљком џвозденом и оловом на камену за вјечни сџомен кад би се урезале!“ Да ли савремени ѿесник још увек ѿежџи да исџисује речи урезане у камен, или се мири са судбином да је оно џиџо заџисује ближе ѿисању џранчицом ѿо ѿеску?

Постоји тај патолошки нарцизам ког се треба чувати... у свему па и у овоме. Многи данас не успевају... у поезији почетка 21. века сви мисле да су битни, сви гађају суштину, мислећи да су њихове приче или песме заслужиле вечност и како ће нас све ѿпросвеџиџи... што је већа похлепа за вечношћу (читајмо: популарношћу), вишеструко је већа занемарљивост, јер хиљаде и хиљаде џенијалних књижевних дела сваки дан чекају на своју шансу... у тој општој поплави тешко је пратити све... што се поезије тиче, ово време је један немилосрдан палимпсест... вечна смена је у току, а све мање нам је џранчица (песка бар увек има...), за ове речи урезане у камен изгледа да ћемо морати причекати...

ПРЕДРАГ БОЈИЋ

* * *

*Предмећи њу су – њо њоду, у соби:
Појражњен ормар (кружница без круџа)
Намесњо завеса: сукња боје зоби.
Друџа самоћа. Мирис. Влаџа друџа.
Књиџе њо њоду а њразна сѣјалаџа?
Посве неукусна и јефѣјина њуџа.
Плод задњеџ смисла – фосил декуѣаџа
Сусѣјиџе развод (берба); оѣкину џа.
Обриси рама; ексер у ѣрезиди;
Овај ѣуѣ виси невидљива слика
(Права дијаџноза ѣоџ енѣиериѣра)
Ако је ѣакав с ѣѣим које се види
Шѣа ли са оѣѣаѣѣком ѣремиѣѣља и смера
Расѣарени ѣросѣор боје ѣроѣивника.*

(Из циклуса „Претпоследњења”)

* * *

йицѐм йи јер си рекао да моґу да йи се обрайим када буде йецко. али сада је боље неґо икад. ийак йи йицѐм јер је ово месйо које морац да йосейиц. куда ґод да кренем, ребра ми уйлове у духове небеских йела. вакуум се шири йолоном из усисаних лайица. канайи ґалаксије клайе алке са врхова. али ноћу сове йролейе кроз йунел и йробију рефлекйоре на далеком улазу. очекујем йе, ако можец да йоднесец да нико йосле йебе неће доћи. свака удолина овде ойонаца йољану, не би ли ексийозија уйала у замку. насеља су ґрецком ґрађена на йукойнама. коґа ґод срейнец у овом йросйрансйву, ходаће йихо, јер ће веровайи да сйавац. йонекад одем на сйари свейионик и йодсейим се колико сам далеко сѐм. можда ме сада ойажац иза леђа видика. санйа која се усйравља иза мене није мој оживели са-йуишник, већ врайа која се зайварају за йосейиоце. боље је да не долазиц. и не шаљи ми никоґ.

(Из књиге Црвена йланейа, 2014)

brankovokolo.org

Бранково коло је значајна културна институција која бројним програмима и садржајима обележава успомену на великог српског песника Бранка Радичевића. Главна манифестација одвија се сваке године у месецу септембру у Новом Саду, Сремским Карловцима и на Стражилову.

С краја 19. и с почетка 20. века (1895–1914) у Сремским Карловцима излазио је лист за књижевност, забаву и поуку *Бранково коло*. Мисију тог листа наставља данас културна институција истог имена. Бранково коло данас чува успомену на Бранка Радичевића и његово дело. Оно чува и Сремске Карловце, даје им печат места јединственог у српској култури. Бранково коло негује висок креативни однос према баштини, али и према савременим нашим и светским духовним вредностима. Оно, напосто, воли песнике као што песници воле њега. На Бранковом колу песник је привилегован и заштићен. Ту је песник на свом континенту. Парнасовска лепота стражиловског амбијента окупља сваке године, у рану јесен, када листе већ помишља да почиње да жути, највећа и најдаровитија, афирмисана, као и најмлађа имена из света поезије и књижевности, али и из драмске, ликовне и музичке уметности, те филозофије и духовности уопште. На манифестацији Бранково коло сваке године додељују се три угледне награде, међународна „Бранко Радичевић”, и наше – Печат вароши сремскокарловачке и Стражилово.

trgnisepoezija.blogspot.rs

Трећи Трг основан је у Београду 2004. године као невладино, непрофитно, нестраначко друштво за истраживање и афирмисање савремене књижевности и културе. Трећи Трг обједињује људе сличних интересовања који бављење уметношћу и културом схва-

тају као озбиљну духовну вежбу. Најзначајнији пројекти које је покренуо Трећи Трг су:

– Часопис за књижевност *Трећи Трг*, електронски и штампани (www.trecitr.org.rs);

– Београдски фестивал поезије и књиге „Тргни се! Поезија!” – међународна манифестација под покровитељством Министарства културе Републике Србије и Секретаријата за културу Града Београда, а под генералним спонзорством Ерсте банке;

– Трибинске програме „Мој трг” под покровитељством Секретаријата за културу Града Београда;

– Креативне радионице „Тргни се! Стварај на Новом Београду!” под покровитељством Балканског фонда за локалне иницијативе – БЦИФ.

svp.org.mk

Струшке вечери поезије су један од најстаријих и свакако један од најважнијих песничких сусрета у бившој Југославији који се одржава од 1962, а од 1964. и као интернационални фестивал поезије у Струги, у Македонији. Од 1966. фестивал је прерастао у међународни сусрет песника целог света, на којем се победнику сусрета, песнику који је својим укупним опусом по мишљењу жирија то заслужио, додељује „Златни венац” („Златен венец”), који је временом постао веома цењена награда. Од 2003. Струшке вечери поезије блиско сарађују са Унеском, са којим заједнички додељују нову награду „Мостови Струге” за најбољу дебитанску књигу поезије младих аутора из целог света.

Најатрактивнији део фестивалских догађања су „Меридијани” – (отварање фестивала) и „Мостови Струге” (затварање), који привлаче бројне грађане и туристе. Фестивал од новијих времена има два мултимедијална спектакла (поезија, музика и видео) под називом „Ноћи без интерпункцијских знакова”, који су отворени за експерименталне облике презентације поезије. Традиционално, дан пре службеног отварања одржава се симпозијум на ком се окупљају бројни експерти из света књижевности. Током свог полувековног постојања фестивал је угостио око 4.000 песника, преводилаца и критичара из 95 земаља света. Уза све потешкоће у грубој реалности у којој егзистира, фестивал је успео да преживи и да постане један од најважнијих фестивала поезије у савременом свету.

versopolis.com

Версополис је песничка платформа која која отвара нове могућности за европске песнике. Поред интернет магазина који пружа одличан увид у савремено песништво, Версополис је и својеврсна мрежа од 12 еминентних песничких фестивала који се одржавају широм Европе (Француска, Немачка, Словачка, Литванија, Словенија...), која песницима који су недовољно познати ван граница сопствене земље пружа прилику да се представе у ширем, европском контексту.

charleville-mezieres.fr

Недавно је у француском градићу Шарлвилу отворен нови Музеј Рембо, посвећен успомени на великог француског песника Артура Рембоа. Завирите у огромну збирку фотографија, личних предмета и докумената, рукописа... који су припадали овом „човеку са ђоновима од ветра”.

Приредио
Бојан ТОМИЋ